

Peter England

„Silné a přesvědčivé...
Jde o jednu z neoriginálnějších knih
o první světové válce.“
Daily Express

Válka a naděje

Osobní příběhy z I. světové války

VÁLKA A NADĚJE

**Osobní příběhy
z I. světové války**

Peter Englund

VÁLKA A NADĚJE

**Osobní příběhy
z I. světové války**

Peter Englund

CPress
Brno
2014

Válka a naděje

Osobní příběhy z I. světové války

Peter Englund

Překlad: Lubomír Sedlák

Jazyková korektura: Kateřina Hošková

Obálka: Tomáš Krejčířík

Odpovědný redaktor: Tomáš Krejčířík

Technický redaktor: Radek Střecha

Tisk: EUROPRINT a.s.

Authorized translation from the English language edition *The Beauty and the Sorrow*

Copyright: © 2011, 2012 by Peter Englund

Translation © Lubomír Sedlák, 2014

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN 978-80-264-0510-8

Vydalo nakladatelství CPress v Brně roku 2014 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 18 826.

© Albatros Media a. s., 2014. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS MEDIA a.s.

OBSAH

Slovo čtenáři	11
Hlavní postavy	15
1914	17
1915	95
1916	233
1917	359
1918	473
Závěr	557
Memento	569
Zdroje a literatura	571

Švédský historik a úspěšný spisovatel **PETER ENGLUND** je nositelem řady cen, konkrétně mimo jiné ceny August (pojmenované po dramatika Strindbergovi), literární ceny Alberta Bonniera (zakladatele významného švédského nakladatelství), ceny De Nio (švédské literární společnosti) a literární ceny Selmy Lagerlöfové (představitelky švédského novoromantismu). Jako profesor Univerzity v Uppsale byl navíc v roce 2008 jmenován stálým tajemníkem Švédské akademie, tedy instituce, která uděluje Nobelovu cenu za literaturu. První kniha, se kterou jako autor prorazil, tedy bitva u Poltavy, se setkala s všeobecně nadšenými kritikami a jen v samotném Švédsku se jí prodalo více jak 250 000 výtisků.

Věnováno památce Carla Englunda, vojína (služební číslo 3304) 43. pěšího praporu 11. brigády 3. divize australské armády, který se v roce 1917 zúčastnil bitev u Messines a Passchendaele a 13. září následujícího roku zahynul v boji u Amiens. Místo jeho posledního odpočinku je neznámé.

Slovo čtenáři

Slavný americký válečný korespondent Stanley Washburn byl v roce 1915 vyzván, aby přispěl do encyklopedie Průběh první světové války, kterou se chystal vydat britský deník The Times, ale on odmítl, i když jej o to požádal sám lord Northcliffe, majitel listu. „Sdělil jsem mu zcela otevřeně, že do publikace prezentované jako historie jsem během tohoto ozbrojeného konfliktu nic psát nechtěl, protože podle mého názoru žádný účastník válečných bojů není dostatečně dobře informovaný a ani nemá ten správný odstup, aby něco takového mohl dát dohromady,“ vysvětloval tehdy.

Měl jsem dost důvodů o těchto jeho slovech velmi často přemýšlet. Jsem povoláním vědecký pracovník, konkrétně historik, ale také jsem zkusil být válečným zpravodajem, konkrétně na Balkáně, v Afghánistánu a nejnověji v Iráku, protože jsem mnohokrát toužil být místem i časem tam, kde k příslušným událostem dochází. Když jsem ovšem dorazil například do Kábulu, zjistil jsem to samé, co řada jiných lidí v podobné situaci, totiž že když jste v samém středu takových událostí, ještě to nezaručuje jejich pochopení. Obklopuje vás totiž matoucí, chaotická a hlučná realita a je pravděpodobné, že vaše redakce někde na opačné straně planety bude mít lepší představu o tom, co se děje, než jakou máte vy sami, tak jako historik často poněkud paradoxně lépe rozumí nějaké události než ten, kdo se jí osobně zúčastnil. Následně si uvědomíte, že předpokladem umožňujícím takové pochopení je v řadě případů právě vzdálenost, za tu se ovšem musí platit, jelikož přicházíte – asi nevyhnutelně – o značnou část přímých zkušeností.

Tato kniha je o první světové válce, není to však nějaké pojednání rozebírající její příčiny, průběh, závěr a důsledky, místo toho se snaží popsat, jaká vlastně byla. Spíše než o nejrůznějších faktorech se v ní dočtete o konkrétních lidech a spíše než o událostech a postupech o pocitech, dojmech, prožitcích a náladách.

Mým cílem nebylo konkurovat všem těm vynikajícím publikacím popisujícím historii této války, které v průběhu let vyšly. Přál jsem si spíše takováto díla doplnit poskytnutím obrazu její mnohotvárnosti, vytvořeného

Válka a naděje

z autentických válečných zážitků dvaceti osob – mužů i žen, lidí starších i mladších, vojáků i civilistů – více než desítky různých národností, které se často nacházely daleko od svého domova. Ti z nás, kteří žijí dnes, totiž první světovou válku vnímají prizmatem jejího konce a samozřejmě také tím, co přišlo po ní, takže ji zcela správně považují za velkou tragédii, ale většině těch, kdo ji prožili na vlastní kůži, to chvíli trvalo, než dospěli k podobnému závěru, a někteří k němu dokonce nedospěli nikdy.

Čtenář tedy bude sledovat osudy zmíněných dvaceti jednotlivců, již všichni stáli na nižších příčkách společenského žebříčku a dnes už jsou všichni více méně zapomenuti. Synonymem první světové války se navíc v našem povědomí celkem pochopitelně stalo všechno to bláto a bahno na západní frontě, mnozí ze zmíněných dvou desítek lidí se však vyskytovali na dalších jejích bojištích, tedy na východní frontě, v Alpách, na Balkáně, ve východní Africe nebo v Mezopotámii; velká většina osob vystupujících v textu je také mladá, jejich věk se pohybuje jen lehce nad dvacet let. Tři z celé této skupiny nakonec zahynou, dva se stanou válečnými zajatci, dva oslavovanými hrdiny a další dva skončí jako fyzické trosky. Řada z nich válku po jejím vypuknutí přivítala, ale časem ji začala nenávidět, zatímco několik z nich ji odmítalo už od prvního dne a jeden člověk ji naopak od počátku až do konce miloval. Jedna z těch postav se nakonec zblázní, jiná za celé čtyři roky neuslyší ani jeden výstřel, a tak dále a tak podobně. Ve všech případech jsem každopádně vycházel z toho, co nám zanechaly ve svých vzpomínkách.

Těch dvacet lidí jsem vybral s cílem poskytnout co nejúplnější obraz první světové války coby nejen určité události, ale i zážitku. Vystupovat v knize mohla samozřejmě řada dalších osob, protože z té doby se zachovaly četné dopisy, memoáry i časopisy, napsal jsem ji však prostě tak, aby válku ukazovala prostřednictvím osobních zkušeností, jinými slovy nechtěl jsem zůstat u obvyklých historických a sociologických pojednání, a stejně tak jsem se snažil vyhnout obvyklé formě vyprávění, kdy nám podobní jednotlivci v nejlepším případě připadají jen jako nějácí komparzisté, kteří přihlížejí velké dějinné události.

Většina z těch dvou desítek osob se stala aktéry dramatických a vpravdě hrůzných událostí, přesto jsem se však pokoušel zaměřit se především na

každodenní aspekty této války. Kniha je tudíž svým způsobem antihistorická, jelikož jde o pokus představit tuto samozřejmě nesmírně významnou událost prostřednictvím jejího nejmenšího a základního prvku, kterým je jednotlivec, a jeho či její zkušenosti z průběhu války.

Peter Englund

Berlín a Uppsala, začátek listopadu roku 2010

Válka a naděje

Všechna ta utrpení a muka způsobená na popravištích, v mučírnicích a blázincích, na operačních sálech a pod oblouky mostů pozdě na podzim jsou zatvrzele perzistentní, dál a dál přetrvávají a nelze se k nim dostat, ale drží se nás jako klišé, přitom na vše žárlí a jsou zabarikádována ve své vlastní strašné realitě. Lidé by rádi, aby se jim dovolilo na většinu z nich zapomenout, a jejich spánek se lehce vznáší nad rýhami v jejich mozku, ale přicházejí sny, které ten spánek zaplašují a příslušný obraz opět zaplňují, takže lidé se zadýchání probouzejí, zapalují svíčku, aby její světlo rozpustilo okolní tmu, a toto alespoň částečně, i tak však uklidňující světlo pak hltají plnými doušky, jako by to byla voda s cukrem. Avšak běda, okraj propasti, na kterém takový pocit bezpečí balancuje, je velmi úzký, stačí nejmenší pohyb a jejich pohled se odklání od všeho známého a přátelského, a to, co bylo ještě před chvílí utiňující, nabývá ostrých rysů jámy plné hrůzy.

Rainer Maria Rilke,
Zápisky Malta Lauridse Brigga, 1910

Léto bylo krásnější než kdy jindy a slibovalo být ještě hezčí, takže jsme všichni svět vnímali bez jakýchkoliv obav. Pamatuji si, jak jsem v ten poslední den v Badenu šel s jedním přítelem přes kopce pokryté vinnou révou a starý vinohradník nám říkal: „Takovéto léto jsme neměli už dlouho. Pokud bude podobné počasí pokračovat, bude letošní víno zcela mimořádné. Lidé si už navždy budou léto roku 1914 pamatovat!“

Stefan Zweig,
Svět včerejška, 1942

Hlavní postavy

Hlavní postavy v pořadí, v jakém se v knize objevují, jejich povolání v době války a věk, když začala:

LAURA DE TURCZYNOWICZOVÁ, americká manželka polského šlechtice, 35 let

ELFRIEDE KUHROVÁ, německá školačka, 12 let

SARAH MACNAUGHTANOVÁ, skotská humanitární pracovnice, 49 let

RICHARD STUMPF, příslušník německého válečného námořnictva, 22 let

PÁL KELEMEN, maďarský kavalerista rakousko-uherské armády, 20 let

ANDREJ LOBANOV-ROSTOVSKÝ, ruský armádní technik, 22 let

FLORENCE FARMBOROUGHOVÁ, anglická zdravotní sestra v ruské armádě, 27 let

KRESTEN ANDRESEN, dánský voják v německé armádě, 23 let

MICHEL CORDAY, francouzský státní úředník, 45 let

ALFRED POLLARD, příslušník pěchoty britské armády, 21 let

WILLIAM HENRY DAWKINS, australský armádní technik, 21 let

RENÉ ARNAUD, příslušník pěchoty francouzské armády, 21 let

RAFAEL DE NOGALES, venezuelský kavalerista armády Osmanské říše, 35 let

HARVEY CUSHING, americký vojenský polní chirurg, 45 let

ANGUS BUCHANAN, příslušník pěchoty britské armády, 27 let

WILLY COPPENS, stíhací pilot belgického letectva, 22 let

OLIVE KINGOVÁ, australská řidička srbské armády, 28 let

VINCENZO D'AQUILA, italsko-americký příslušník pěchoty italské armády, 21 let

EDWARD MOUSLEY, novozélandský dělostřelec britské armády, 28 let

PAOLO MONELLI, voják jezdeckého pluku italské armády, 23 let

1914

Jít válčit ne kvůli majetku a zlatu či své rodné vlasti, případně kvůli cti, nebo abych toužil zabít nepřátele, ale v zájmu posílení svého charakteru a vůle, jakož i svých zvyků a opravdovosti, proto chci já bojovat ve válce.

Kresten Andresen

Chronologický vývoj – 1914

28. června Zavraždění rakousko-uherského arcivévody Františka Ferdinanda a jeho manželky v Sarajevu
23. července Rakousko-Uhersko dává Srbsku ultimátum.
28. července Rakousko-Uhersko vyhláší Srbsku válku.
29. července Rusko v rámci podpory Srbska mobilizuje své jednotky proti Rakousku-Uhersku.
31. července Německo požaduje, aby Rusko ukončilo mobilizaci, to v ní však pokračuje.
1. srpna Také Německo mobilizuje a podobně činí i spojenec Ruska – Francie.
2. srpna Německé jednotky vstupují do Francie a Lucemburska a první ruští vojáci do východního Pruska.
3. srpna Německo vznáší požadavek na průchod Belgií pro své jednotky, je však odmítnuto.
4. srpna Německo napadá Belgii a Velká Británie Německu vyhláší válku.
6. srpna Francouzské jednotky vstupují na území německé kolonie Togoland.
7. srpna Rusko napadá německé Východní Prusko.
13. srpna Rakousko-Uhersko napadá Srbsko, tažení je však nakonec neúspěšné.
14. srpna Francouzská armáda vstupuje do německého Lotrinska, ale je z něj zase vytlačena.
18. srpna Rusko napadá rakousko-uherskou provincii Halič.
20. srpna Německá armáda dobývá Brusel a obrací se k jihu, na Paříž.
24. srpna Začíná invaze Spojenců do německé kolonie Kamerunů.
26. srpna Zahájena bitva u Tannenbergu a ruské jednotky ve Východním Prusku vytlačeny zpět z této oblasti.

Válka a naděje

1. září Začíná bitva u haličského Lembergu (Lvova), která skončí výraznou porážkou Rakouska-Uherska.
6. září Zahájení francouzsko-britské protiofenzívy na řece Marně, která zastaví německé tažení na Paříž.
7. září Zahájena druhá rakousko-uherská invaze do Srbska.
11. září Začátek tzv. „honby k mořskému pobřeží“ na západní frontě.
23. září Japonsko vyhláší válku Německu.
12. října Vypukla první z řady bitev ve Flandrech.
29. října Do války po boku Německa vstupuje Osmanská říše.
3. listopadu Rusko napadá osmanskou provincii Arménii.
7. listopadu Německá kolonie v Číně Čching-tao dobytá japonskými a britskými jednotkami.
8. listopadu Začíná třetí invaze Rakouska-Uherska do Srbska.
18. listopadu Osmanská říše zahajuje ofenzívu na Kavkaze.
21. listopadu Britské jednotky obsazují Basru v Mezopotámii.
7. prosince Začíná druhá bitva o Varšavu.

1

Neděle 2. srpna 1914

Laura de Turczynowiczová je v Augustówě jednoho časného rána probuzena

Co by mohlo být tou nejhorší věcí, kterou by si mohla představit? Že je její manžel nemocen, zraněn či dokonce už nežije? Nebo že jí byl nevěrný?

Uplynulé léto bylo úžasné, nejen díky nádhernému počasí, jelikož bylo velmi jasno a teplo, s okouzujícími západy slunce, ale i proto, že se rodina přestěhovala do nově postavené letní vily, ukryté u jezer v krásném Augustowském lese. Během krátkých bílých červnových nocí často s manželem vyjížděla na jedno z těch jezer, aby přivítali vycházející slunce. „Vše bylo tak mírumilovné a úchvatné... poklidný život naplněný prostými radostmi.“

Je ovšem třeba přiznat, že jednoduchost jejího života byla jen relativním pojmem – tu rozlehlou vilu měli špičkově zařízenou a Lauru neustále obklopovalo služebnictvo a pomocníci v domácnosti, kteří bydleli odděleně. (Oba pětiletí synové měli svou chůvu, šestiletá dcera vlastní vychovatelku a děti se vozily v dvoukoláku taženém koňmi.) Zimu jejich otec a matka, kteří se pohybovali ve společnosti nejvyšších aristokratických kruhů dané oblasti, strávili na francouzské Riviéře, přičemž návrat domů do Polska byl rychlý a jednoduchý, překračovat státní hranice nebyl tehdy v rámci Evropy problém, nepotřebovali mít ani pasy. Rodina vlastnila několik nemovitostí, kromě letní vily také velký dům v Suwalki a ještě i byt ve Varšavě, takže Laura de Turczynowiczová, rozená Blackwellová, vedla zajištěný a pohodlný život, i když při pohledu na myš křičela, bála se hromů, téměř neuměla vařit a byla vlastně skromná a také poněkud nesmělá.

Na fotografii, která vznikla předchozího léta nebo možná ještě dřív, vidíme šťastnou, spokojenou a hrdou ženu s blond vlasy tmavšího odstínu, v široké sukni, bílé halence a s velkým letním kloboukem na hlavě, jinými slovy vidíme člověka uvyklého na poklidný a privilegovaný život, který se navíc pořád zlepšuje (takovou mimochodem nebyla jediná). Pravda, zaslechla něco o nějakých nepokojích a zavržených skutcích kdesi daleko, ale rozhodla se je ignorovat (a ani v tom nebyla jedinou).

Válka a naděje

Bylo to tedy skutečně nádherné léto, které ostatně ještě neskončilo, v neděli se například chystali uspořádat velkolepý večírek. Ale kde je ten její manžel? Několik dní pracoval v Suwalki, ovšem již předchozího dne se měl právě kvůli té společenské akci vrátit. Schovávali mu večeri, on však nedorazil, což pro něj vůbec nebylo typické, a Laura byla čím dál znepokojenější. Kde může být? Čeká, dívá se na hodiny, ale nic. Takhle neklidná nebyla už dávno. Co se mohlo stát? Usnout se jí podařilo až před svítáním.

Probudilo ji zuřivě bušení na okno. Byly čtyři hodiny ráno. Vyskočila z postele, aby tomu hluku co nejdřív učinila přítrž, než probudí děti, a dole pod oknem uviděla nějakou postavu. Nejdřív se v nastalém zmatku domnívala, že jde o jednoho ze sluhů, který vyrazí na trh a něco potřebuje, snad peníze nebo nějaké instrukce, ale ke svému údivu zjišťuje, že se dívá do bledého a vážného obličeje Janovi, manželovu sluhovi. Podává jí kartičku, na které poznává rukopis svého muže, a čte: „Byla vyhlášena válka. Okamžitě i s dětmi přijed. Služebnictvo ať zabalí, co chceš vzít s sebou, a ještě dnes se vydej na cestu.“

2

Úterý 4. srpna 1914

Elfriede Kuhrová sleduje, jak z města Schneidemühl odchází 149. pěší pluk

Je letní večer, teplý vzduch a v dáli tlumeně zní hudba. Elfriede se svým bratrem jsou doma, tedy na Alte Bahnhofstrasse číslo 17, ale ten hluk slyší, je čím dál hlasitější a pak si uvědomí, co se děje, takže vyběhnou na ulici a vyrazí vpřed ke žluté budově nádraží, které připomíná pevnost. Náměstí před ním je plné lidí a ozařuje ho bílé elektrické světlo, takže Elfriede připadá, jako by listy na okolních kaštanech byly z papíru.

Dívka vyšplhá na železné zábradlí, oddělující stanici od zaplněného náměstí, zatímco hudba je stále hlasitější, a tu spatří nákladní vlak, který čeká na odjezd u třetího nástupiště. Vidí také, že lokomotiva už je připravena vyrazit tak říkajíc plnou parou vpřed, a otevřenými dveřmi vagónů letmo zahlédne pár vojáků v záloze, kteří jsou ještě v civilním oblečení, ale

už se chystají na mobilizaci; zatím se ale vyklánějí z oken, mávají a smějí. Mezitím je čím dál víc slyšet hudbu, jejíž tóny doslova protínají vzduch letního večera, a najednou její bratr vykřikne: „Už jdou! Je to sto čtyřicátý devátý!“

Na tu chvíli všichni čekali, protože 149. pěší pluk byla vojenská jednotka města Schneidemühl, a teď její příslušníci odjížděli na západní frontu. Výraz „západní fronta“ byl mimochodem zcela novým, Elfriede do tohoto dne o něčem podobném nikdy neslyšela. Ta blížící se válka bude každopádně proti Rusům, ne? To přece ví každý, německá armáda přece mobilizovala v reakci na skutečnost, že tak učinila ta ruská, a každému je jasné, že Rusové již brzy zaútočí.¹ Myšlení lidí tady v Pomořansku se zaměřuje právě na tuto hrozbu a obyvatelé našeho města nejsou žádnou výjimkou – ruská hranice je od něj vzdálena ani ne 160 kilometrů a přes Schneidemühl vede hlavní železniční trať z Berlína do Královce, takže každý předpokládá, že se pro mocného nepřítele na východě logicky stane vojenským cílem.

Více méně stejným způsobem jako lidé v tomto městě uvažovali i němečtí politici a generálové, kteří následně za značného tápání, klopytání a neobratného zápolení zavedli Evropu do války. Jakési informace totiž sice byly k dispozici, ale téměř vždy jen v neúplné formě nebo prostě zastaralého charakteru a kvůli nedostatku konkrétních údajů se doplňovaly různými odhady, předpoklady, nadějemi, strachem, obsesemi, konspiračními teoriemi, sny, nočními můrami a fámami. Obraz světa byl v těchto dnech ve Schneidemühlu tak jako v desítkách tisíc dalších měst a vesnic po celém kontinentu vytvořen z nejasného a klamného materiálu právě takového typu, zejména pak z fám a zvěstí. Elfriede Kuhrová, tohle aktivní a inteligentní dvanáctileté děvče s nazrzlými vlasy a zelenýma očima, například slyšelo, jak lidé říkají, že Norimberk už bombardovala francouzská letadla, že byl napaden železniční most nedaleko Eichenriedu, že ruské jednotky míří k Johannisburgu, že ruští agenti v Berlíně usilovali o život korunního německého prince, že jeden ruský

---

1 To byla ostatně pravda, do konce měsíce už se na německém území nacházely dva ruské armádní útvary.

Válka a naděje

špión se snažil vyhodit do povětří leteckou továrnu na okraji jejího města, že jiný hodlal infikovat veřejný vodovod bakteriemi cholery a že jistý francouzský agent chtěl zaminovat mosty přes řeku Küddow (Gwda). Nic z výše uvedeného sice nebyla pravda, ale to vyjde na povrch až později. V tuto chvíli jsou lidé, jak se zdá, připraveni uvěřit čemukoliv, a čím méně je to pravděpodobné, tím větší šance na úspěch.

Obyvatele Schneidemühlu, stejně jako většina ostatních Němců, konce-konců vnímají nadcházející válku jako obrannou, jako válku, která jim byla vnucena, a oni nemají jinou možnost než jí přihlížet až do samotného konce. Stejně jako lidé v podobných městech a vesnicích Srbska, Rakouska-Uherska, Ruska, Francie, Belgie a Velké Británie jsou i oni plni jak strachu, tak naděje, ale v nemalé míře také hřejivého a silného pocitu povýšenosti, protože jim připadá, že teď je čeká důležitý boj proti temným silám. Přes jejich město, jakož i přes celé Německo a Evropu vůbec, se právě převalila vlna emocí, která vše a každého před sebou rozmetala, přičemž to, co bylo temné, tehdy naopak vnímali coby pozitivní.

Elfriede slyší svého bratra křičet a pak i ona uvidí to, co on – vojáky, jedna řada za druhou, v šedivých uniformách a ne příliš vysokých botách ze světlé, nečiněné kůže, na zádech velké ruksaky a na hlavách helmy s kovovou špicí a šedým látkovým potahem. Před nimi pochoduje vojenská kapela, a jak se blíží k tomu velkému davu lidí u nádraží, začne hrát melodii, kterou všichni tak dobře znají. Odvedenci začnou zpívat, a když dojde na refrén, přidají se i přihlízející, takže tou srpnovou nocí najednou hřmí:

Lieb' Vaterland, magst ruhig sein

Lieb' Vaterland, magst ruhig sein

Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!

Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!²

Vzduchem se rozléhá zvuk bubnů, dupání bot, zpěv i provolávání slávy a Elfriede si do svého deníčku poznamenává:

---

2 „Drahá vlasti, zůstaň klidná / Pevně a věrně stojí stráž na Rýnu.“ Tato píseň byla od poloviny devatenáctého století jakousi neoficiální německou národní hymnou.

Pak připochoval sto čtyřicátý devátý, vojáci těsně jeden vedle druhého, a zaplavil nástupiště jako nějaká šedivá přílivová vlna. Všichni vojáci měli kolem krku – nebo připíchnuté na prsa – dlouhé věnce z květin a z hlavní jejich pušek trčely astry a růže, jakož i nejrůznější stonky, jako by se chystali střítet na nepřítele právě takovýmito náboji. Jejich tváře však měly vážný výraz, já jsem přitom čekala, že na nich bude úsměv a že prostě budou veselí.

Jednoho směřícího se vojáka nicméně Elfriede nakonec přece jen uviděla. Byl to nadporučík Schön, kterého poznala; teď se dívala, jak se loučí se svými příbuznými a pak se prodírá davem. Vidí také, jak jej přihlízející lidé poplácávají po zádech, objímají a líbají. Chtěla by na něj zakřičet „Ahoj, nadporučíku Schöne!“, ale neodváží se.

Hudba hraje dál a nad hlavami se mává klobouky a kapesníky. Vlak se „záložáky“ dosud v civilu pak zapíská a odjíždí, takže všichni přítomní mávají, křičí a provolávají jim slávu, a záhy odjede i 149. pluk. Elfriede seskočí ze zábradlí a dav ji pohltí, přičemž má pocit, že ji drtí a dusí. Zahlédne jednu starou ženu, která má oči zarudlé od pláče a křičí srdcervoucím způsobem: „Můj malý Pavlíku! Kde je můj malý Pavlík? Nechte mě svého syna aspoň vidět!“ Elfriede tam stojí, utlačovaná tou strkající se a cukající masou zad a rukou a břich a nohou, ale neví, kdo je Pavel. Vyvedená z míry, ale možná spíš jen vděčná, že se v tom převažujícím chaosu plném nejrůznějších vjemů a zvuků a emocí může soustředit na něco konkrétního, odřiká rychlou modlitbu: „Bože, prosím ochraňuj toho Pavla a zase ho té ženě vrať! Prosím, Bože, prosím, prosím, prosím!“

Pak se dívá, jak vojáci pochodují kolem ní, zatímco malý chlapec stojící vedle vystrčí prosebně ruku skrz studené tyče železného zábradlí a volá: „Vojáku, vojáku, na shledanou!“, takže jeden z nich, oblečený do šedé uniformy, mu podá tu svou a řekne: „Na shledanou, bratříčku!“ Všichni se smějí, kapela hraje „Deutschland, Deutschland, über alles“ a někteří z přihlízejících se přidávají zpěvem. Pak k prvnímu nástupišti přijede dlouhý vlak vyzdobený květinami a po zaznění polnice začnou vojáci okamžitě nastupovat do vagónů, zatímco jsou slyšet povely, ale i nadávky a vtipkování. Jeden z mladých mužů se snaží dohonit ostatní a běží kolem Elfriede,

Válka a naděje

kteřá stojí za zábradlím, takže sebere odvahu, napřáhne k němu ruku a osty-
chavě zamumlá: „Hodně štěstí!“ On se na ni podívá, usměje se, vezme ji
za tu ruku a odpoví: „Než se zase sejdeme, holčičko!“ Elfriede sleduje, jak
nastupuje do jednoho z těch nákladních vagonů a pak se otáčí a dívá na
ni, v tu chvíli už se ale vlak dává trhavě do pohybu, nejdřív jen pomalu,
postupně však zrychluje.

*Jásání se přeměnilo na řev, vojáci namačkání v otevřených dveřích,
vzduchem létaly květiny a řada lidí na náměstí najednou začala
plakat.*

„Však se znovu sejdeme! Brzy budeme opět doma s vámi!“

„Žádný strach! Brzy se vrátíme!“

„Vrátíme se oslavit s mámou Vánoce!“

„Ano, ano, ano, a vraťte se celí!“

Pak se z vlaku, který už byl v pohybu, začaly ozývat tóny nějaké majestátní
písně, Elfriede však rozuměla jen části refrénu: „... in der Heimat, in der
Heimat, da gibts ein Wiedersehen!“³ Vagóny postupně mizely v noční tmě,
v tom teplém letním vzduchu, a nakonec byly pryč.

Elfriede je velmi rozrušená a při návratu domů potlačuje slzy. Během
chůze před sebou drží tu ruku, které se dotkl voják, jako by obsahovala
něco velmi cenného a také velmi křehkého, a když stoupá po špatně osvět-
lených schodech na verandu domu číslo 17 v Alte Bahnhofstrasse, rychle
tu ruku políbí.

Sarah Macnaughtanová se toho dne, tedy 4. srpna, po dlouhém a příjem-
ném pobytu na venkově vrátila do Londýna. Léto bylo tentokrát nezvykle
horké a slunné a všeobecný klid, který si se svými přáteli vychutnávala,
nic nenarušovalo. (Na zprávu o dvojité vraždě na Balkáně, která se k nim
dostala, když se zrovna sklízelo seno, rychle zase zapomněli nebo ji prostě

---

3 „... doma, doma, tam se zase sejdeme.“

ve svých myslích potlačili, případně ji jednoduše odsunuli stranou jako další z těch politováníhodných, ale vzdálených událostí, k jakým bohužel čas od času dochází.) Sama k tomu napsala:

Téměř nikdo nevěřil, že by mohla vypuknout válka, do té doby než se vrátili z návštěv během srpnových svátků a spatřili vojáky, kteří se na nádražích loučili se svými rodinami. Ještě i tehdy však ve všech panoval pocit čehosi neskutečného, takže bylo velmi těžké si stav věcí uvědomit. Viděli jsme ženy, které mávaly kapesníky odjíždějícím mužům a do oken železničních vagónů zvedaly své malé děti, aby je ti muži mohli políbit (...) Přestávali jsme dýchat – ne ze strachu, ale v úžasu.

3

Čtvrtek 20. srpna 1914

Richard Stumpf je na lodi německého válečného námořnictva Helgoland a opisuje si báseň

Richard Stumpf je hluboce znepokojen – sleduje další vyhlášení války, kdy se další země přidává na stranu nepřátel Německa, tentokrát konkrétně Japonsko. Vládcí z Tokia jsou mezi prvními z rozšiřujících se tlupy válečných dobrodruhů, kteří se v této nejisté a nestabilní situaci chopili příležitosti, aby něco urvali pro sebe, přičemž obvykle jde o nějaké území. Japonsko totiž ministerstvu zahraničí v Berlíně předložilo ultimátum, v němž požaduje stažení všech válečných plavidel Německa z Asie a nárokuje si jeho kolonii Čching-tao⁴.

⁴ Čching-tao se nachází na poloostrově pobřeží provincie Šan-tung a Německu bylo postoupeno koncem devatenáctého století jako kompenzace za zavraždění jeho misiónářů. (Německý vliv je v tomto místě patrný dodnes, jelikož se zde vaří nejlepší pivo v Číně.) Imperiální ambice Japonska, pokud se týče asijské pevniny, neznaly hranic, vedly již k válkám jak s Ruskem, tak s Čínou, a jeho nejnovější požadavek byl jen dalším krokem v expanzionistických plánech země vycházejícího slunce, tentokrát pod záminkou plnění povinností vyplývajících ze spojení uzavřeného v roce 1902 s Velkou Británií. Japonské ozbrojené síly byly mimochodem připraveny zaútočit na Čching-tao už od poloviny srpna, tedy týden předtím, než Tokio předložilo v Berlíně to ultimátum.

Válka a naděje

Námořníkův vztek dosáhne vrcholu a z úst mu vyjde rasistická invectiva: „S nápadem na takový bezostyšný požadavek mohli přijít jen ti šikmoci žlutí Asiati.“ Je nicméně přesvědčen, že německé jednotky dislokované v Asii ušetří těm „zlodějským žlutým opicím“ pořádný výprask.

Richard Stumpf, tento dvaadvacetiletý příslušník německého válečného námořnictva, má dělnický původ, jelikož než se zapsal do armády, pracoval dva roky jako kováč, je ale také silně věřícím katolíkem a členem křesťanských odborů, který se otevřeně hlásí k nacionalistickému přesvědčení.

Tak jako tolik dalších Němců vypuknutí války nesmírně vítá, přinejmenším proto, že jeho země si konečně bude moci vyrovnat účty s těmi proradnými Angličany; myslí si, že Británie Německu „závidí jeho hospodářský vzestup“, a to že je tím „skutečným důvodem“, proč se zapojila do celoevropského ozbrojeného konfliktu. Obvyklým pozdravem některých jeho kolegů, když vstoupí do místnosti, je ostatně zvolání „Bůh ať potrestá Anglii“ a povinná odpověď pak zní „On ji potrestá.“

Stumpf je inteligentní a zvědavý člověk, který má rád hudbu a hodně čte, ale jde také o šovinistu s řadou předsudků. Na jeho fotografii je vidět snědého, vážně se tvářícího mladého muže s oválným obličejem, očima blízko sebe a malými, avšak sveřepými ústy. V ten konkrétní den je na moři, při ústí řeky Labe, na palubě mohutného křižníku SMS⁵ Helgoland⁶,

---

5 Seine Majestäts Schiff – Loď Jeho Výsosti.

6 Bitevní loď Helgoland, spuštěná na vodu v přístavu Kiel v roce 1909, byla ztělesněním předválečného soupeření Německa s Británií při budování námořnictva, jelikož šlo o přímou reakci na její křižník Dreadnought, tehdy největší a nejsilnější válečné plavidlo na světě. Tato loď totiž díky svým parním turbínám, pancéřování a těžké výzbroji znamenala naprostý přelom v dějinách vojenského námořnictva, jelikož doslova přes noc se všechna dosavadní obrbná plavidla stala nemoderní a plánovači této části národních armád museli zapomenout na jakákoliv rozpočtová omezení. Výzbroj SMS Helgoland se tedy britskému křižníku již vyrovnala a jeho pancéřování bylo dokonce ještě o něco mohutnější. (Důvodem byla skutečnost, že německé válečné lodě neměly operovat do tak velkých vzdáleností jako ty britské, a část toho, co se ušetřilo na velikosti jejich skladů uhlí, se tak mohlo použít na ještě větší ochranu trupu.) Helgoland byla prostě se svými dvanácti děly ráže 30,5 centimetrů „posledním výkřikem“ německého vojenského námořnictva a spolu se sesterskými plavidly Ostfriesland, Thüringen a Oldenburg vyvolávala jak u veřejnosti a její vlastní posádky, tak u příslušných admirálů či dokonce samotného císaře Viléma velká očekávání. Všichni věděli, že celý ten nákladný (a nesmyslný) projekt vybudování válečného loďstva byl jedním

tedy plavidla, na němž sloužil od první chvíle, kdy vstoupil do německého vojenského námořnictva, a kde se nacházel i ve chvíli, kdy vypukla válka.

Richard si pamatoval, že když se jeho loď vrátila do přístavu, panovala na ní poklidná atmosféra, jelikož během pobytu na moři se k nim nedostaly žádné mimořádné zprávy, a někteří z námořníků si tudíž dokonce stěžovali, že je „mnoho povyku pro nic“. Nikdo z posádky ovšem nesměl vystoupit na pevninu a místo toho trávili čas nakládáním střeliva a naopak vykládáním „zbytečných“ věcí. O půl páté večer pak byl vydán povel „Všichni muži na palubu“, takže se seřadili do útvaru a jeden z námořních důstojníků, v ruce nějaký papír, jim ponurým hlasem oznámil, že jak armáda Německa, tak jeho vojenské námořnictvo mají té noci provést mobilizaci, a dodal: „Víte, co to znamená – bude válka.“ Lodní kapela následně spustila vlasteneckou skladbu a každý se k ní „nadšeně“ připojil zpěvem. „Naše radost a vzrušení neznalo hranic a pokračovalo dlouho do noci.“

Uprostřed všeho toho jásání je už nicméně možné pozorovat i jistý výrazně asymetrický jev. Bylo uvolněno obrovské množství energie a ta, jak se zdá, ovládla každého; Stumpf například s jistým sebeuspokojením zaregistroval, že mnozí lidé s radikálními sklony, kteří si udělali jméno díky ostré a vytrvalé kritice éry císaře Viléma, nyní projevují zcela extrémní a neúměrný patriotismus. Co však tato vlna rozbouřených emocí zcela odnesla, byla otázka, *proč* vlastně válka vypukla – řada lidí byla sice tak jako náš námořník přesvědčena, že ví, o čem to celé „skutečně“ je, že na ten „skutečný důvod“ přišli, tato „opravdová“ a „skutečná“ příčina ovšem byla překryta prostou skutečností, že je válka, a ta už začala jevit známky toho, že je cílem sama o sobě, přičemž jen málo jejích účastníků se ještě vrací k událostem v Sarajevu.

Stumpf se, pravda, domnívá, že propagandistická kampaň proti rostoucí skupině nepřátel Německa to místy přehání, příkladem budiž ta vulgární pohlednice, kterou právě zahlédl v obchodě a na níž si německý voják přehnul jednoho protivníka přes koleno, aby mu mohl „dát co

---

z panovníkových „oblíbených dětí“ a že právě jeho uskutečnění v předválečných letech zavedlo Německo na cestu konfrontace s Velkou Británií.

Válka a naděje

proto“, a svým kolegům stojícím kolem říká: „Netlačte se, na všechny dojde řada.“ No a pak tu také byla ta velmi populární rýmovačka, kterou vymysleli kluci na ulicích a psali ji křídou na železniční vagóny, vezoucí povolance na frontu: „Jeder Schuss ein Russ, Jeder Stoss ein Franzos, Jeder Tritt ein Britt.“⁷ Jiné věci jej ovšem naopak hluboce dojaly, například báseň od oblíbeného autora Otty Ernsta, která vyšla v nacionalisticky laděném deníku Der Tag a vyjadřuje se ke skutečnosti, že Německo už je ve válečném stavu se sedmi různými zeměmi; Stumpfa ty verše tak silně oslovily, že si je rozhodl slovo po slově opsat do svého deníku. Zde jsou její dvě sloky a také závěr:

*O mein Deutschland, wie musst du stark sein,
Wie gesund bis ins innerste Mark sein,
Dass sich's keiner allein getraut
Und nach Sechsen um Hilfe schaut.
Deutschland, wie musst du vom Herzen echt sein,
O wie strahlend hell muss dein Recht sein,
Dass der mächtigste Heuchler dich hasst
Dass der Brite von Wut erblasst.*⁸

*Morde den Teufel und hol dir vom Himmel
Sieben Kränze des Menschentums,
Sieben Sonnen unsterblichen Ruhms.*⁹

Štvavý způsob vyjadřování této básně a neúměrně ostrý tón celé propagandy ovšem ve skutečnosti moc neznamenal, vlastně to bylo zcela

7 „Jedním výstřelem jeden Rus, jedním bodnutím bajonetem jeden Francouz, jedno kopnutí pro každého Brita.“ K této rýmovačce byl mimochodem přidán ještě jeden verš, a to „Jeder Klaps ein Japs“, tedy „Každému Japonci jedna facka“. Podobně hloupé básničky se tehdy skládaly ve velkém počtu.

8 „Ach, ty moje Německo, jak pevné musíš být, / jak zdravé až na kořínky, / protože nikdo se neodvážil sám / a vyhledal pomoc šesti dalších. // Německo, jak silné musí být tvé srdce, / ach, jak nádherně čistá je tvá oprávněnost, / že jsi dovedlo k takové nenávisti nejmocnějšího pokrytce / a že Brit zbledl zuřivostí.“

9 „Zabij ďábla a z výšek nebes seber / sedm vítězných věnců lidstva, / sedm sluncí nesmrtelné cti.“

naopak. Ve hře sice byly v té době nepochybně určité konfliktní zájmy, ale všechny problémy se daly řešit jinak než válkou, a rozhodně nebyly natolik akutní, aby se jí nedalo vyhnout. Tato válka se prostě stala nevyhnutelnou ve chvíli, kdy ji za takovou začali lidé považovat; když jsou příčiny nějakého ozbrojeného konfliktu nejasné a mlhavé jsou i jeho cíle, stává se nutností spoléhat na nadnesená a nasládlá slova příslušné propagandy.

Richard Stumpf jim naivně uvěřil a teď se potácí po palubě, těmi verši vysloveně intoxikován. Jeho loď natřená šedivou barvou, tlustá a obrovská, se mezitím houpe na mořské hladině a čeká na svou příležitost. Nepřítele zatím ještě nikdo ani neviděl, ale na SMS Helgoland už ve vzduchu panuje jistá netrpělivost.

4

Úterý 25. srpna 1914

Pál Kelemen dorazil na frontu v Haliči

Zpočátku měl Pál problém zbavit se dojmu, že tohle je jen další cvičení. Začalo to všechno v Budapešti – vzpomíná si, jak se lidé dívali, když si ukládal do drožky zavazadlo, oblečený do své husarské uniformy skládající se z červených kalhot, modré tuniky, světle modrého maďarského kabátu a vysokých kožených holínek, a jak si na Východním nádraží musel lokty udělat cestu hustým davem a poté se prodrat i k příslušnému vlaku, kde mu ale nakonec nezbylo než zůstat stát v uličce. Také si vybavuje plakající ženy, kdy se jedna dokonce málem sesypala k zemi, nebýt nějakého cizího člověka, který ji zachytil. Jednou z poslední věcí, které zahlédl, to když už se vlak rozjízďel, byl pak starší pán běžící podél soupravy, protože se chtěl naposledy podívat na svého syna.

Po absolvování cesty, která až na horko nebyla nijak zvlášť nepohodlná, se jako obvykle hlásil u svého husarského pluku v Szebenu (muž, který jej přijal, se na něj ani nepodíval, jen mu sdělil, kam má jít). Později toho odpoledne, kdy srpnové slunce už pěkně páliło, se dostavil do mobilizačního střediska v Erfalu a poté byl – opět jako obvykle – ubytován u jednoho farmáře.

Válka a naděje

Následovala celá série rutinních aktů, konkrétně vyzvednout si veškeré potřebné vybavení včetně koně a sedla, nechat vyplatit gáži a pak absolvovat dlouhou, nesnesitelně dlouhou rekapitulaci dalších praktických úkolů v místnosti, kde bylo takové vedro, že někteří lidé omdlávali, zatímco řečníci ne a ne skončit.

Pak se ovšem ten obraz začal měnit. Nejdřív přišel na řadu noční pochod k vlaku, který už na husary čekal, pak jeho pomalá jízda, kdy cestující na každém nádraží vítaly nadšené davy, „hudba, pochodně, víno, delegace, vlajky a provolávání slávy armádě“, a konečně vybalování a následně první skutečný pochod. Stále však nic nenaznačovalo, že jsou ve válce, žádné vzdálené dunění děl a podobné věci, pořád to ještě *mohlo* být jen cvičení; bylo teplo, nad hlavami modré nebe a vonělo seno, i když byl tak cítit pot a koňský trus.

Pál Kelemen se narodil o dvacet let dřív v Budapešti, kde vychodil gymnázium se zaměřením na latinský jazyk a také hrál na housle pod dirigentem Fritzem Reinerem, který se později stal slavným. Kelemen pak studoval na univerzitách ve svém rodném městě, jakož i v Mnichově, Paříži a jistou krátkou dobu dokonce i v Oxfordu. Byl v mnoha ohledech typickým představitelem městského obyvatelstva střední Evropy začátku dvacátého století, zcestovalý, sečtělý, aristokratický, ironický, vybroušený, s odstupem – a slabostí pro ženy, takže když vjeli do města Stanislau (Ivano-Frankivsk), metropole rakouské Haliče, myslel tento mladý, elegantní nadporučík (může být někdo víc elegantní než důstojník v této hodnosti v jednotce husarů?) spíš než na válku na něžné pohlaví. Byl přesvědčen, že člověk pozná, zda se nalézá v nějakém provinčním městě, když pohlédne na jeho ženy. „Zde jsou světlé pleti, velmi světlé, ale v očích jim plápolá oheň.“ (Ve velkých městech je to obráceně, tam mají pohled více unavený a zastřeny, Pál si tedy alespoň myslí, že to tak je.)

Teprve když jeho útvar opravdu dorazil do Haliče, byla ta iluze, že by mohlo jít o pouhé cvičení, konečně rozptýlena. Už cestou potkávali rolníky a Židy na útěku a ve městě samotném panovala nálada vyznačující se obavami a chaosem, protože Rusové už údajně nebyli daleko. Pál si do svého deníku poznamenal:

Spíme ve stanech. O půl dvanácté v noci poplach, Rusové před branami města. Mám dojem, že všichni naši jsou lehce vystrašení. Házím na sebe oblečení a vybíhám ven, abych se přidal ke své rotě. Na cestě stojí v jednotlivých řadách příslušníci pěchoty. Hřmí kanóny a nějakých půl kilometru od nás vepředu jsou slyšet pušky. Středem silnice ze Stanislau rychle odjíždějí automobily a světlo z jejich karbidových lamp se v dlouhých proudech vrhá směrem k Haliči.

Přelezl jsem živý plot mezi rozestavenými hlídkami a přskočil příkopu u náspu. Rota už na mne čekala, všichni v sedlech, a tak jsme dál stáli připraveni na další rozkazy a povely.

Když se rozbřeslo, viděli jsme, jak se zdejší obyvatelé v dlouhých zástupech doslova valí pryč z města, na vozech nebo koních i pěšky, každý prostě prchal, aby se zachránil, a s sebou toho měli jen tolik, kolik zvládli. Všude obraz vyčerpání, prachu, potu, obrovské sklíčenosti, bolesti, utrpení a paniky v obličejích, v očích zděšenost a pohyby těch lidí naprosto odevzdané. Padla na ně strašlivá hrůza, jako by se ten oblak prachu, který rozvířili, na ně doslova přisál a oni nebyli schopni se jej zbavit.

Ležím na okraji silnice, spánek nepřichází a sleduji celé to peklo kolem, jehož součástí jsou dokonce i válející se armádní vozy. Přes pole předepsaným směrem ustupují vojáci, pěchota i kavalerie, a ani jeden muž už nemá plnou výstroj a výzbroj. Vyčerpání se masově valí údolím a utíkají zpět do Stanislau.

To, co Kelemen viděl, zatímco ležel u silnice, bylo výsledkem jednoho z prvních krvavých a chaotických střetů s útočícími Rusy. Tak jako všichni ostatní účastníci této události měl jen velmi hrubou představu, co se vlastně událo, a bude trvat léta, než někdo všechna dostupná svědectví spojí do příběhu zvaného bitva u Lembergu (Lvova). Nebylo nicméně třeba žádné vyčerpávající zprávy generálního štábu, aby každý pochopil, že šlo o porážku rakousko-uherské armády, a to rozměrů, které byly nejen naprosto kolosální, ale také naprosto nečekané.

5

Pátek 28. srpna 1914

Laura de Turczynowiczová potká v Suwalki německého válečného zajatce

Laura tuto válku nikdy nepochopila, natož aby ji uvítala. Je jedním z těch mnoha lidí, pro něž je to, co se stalo, něco jako přírodní katastrofa, temná a nakonec i nepochopitelná tragédie, která se najednou bůhví odkud zjevila a přepadla je.

Zároveň si ovšem také povšimla, jak se ta počáteční hrůza rychle přeměnila na jakési podivné nadšení, které zasáhlo i ji samotnou. Vypadalo to, že starodávné spory mezi Poláky a Rusy zcela zmizely, a o stávající náladě hodně vypovídalo, že když se jednoho večera počátkem srpna rozšířila zvěst, podle níž k válce možná vůbec nedojde, vedlo to dokonce k jistému zklamání. (Velká Británie údajně váhala, zda nezůstat neutrální, a to spustilo poplach mezi vládnoucími představiteli v Petrohradě.)

Laura v tento den slavila své třicáté šesté narozeniny a její život dosud obsahoval všechny prvky snu ve stylu fin de siècle. Světlo světa spatřila v Kanadě, ale vyrostla v New Yorku a šlo o talentovanou zpěvačku, která vystupovala v Metropolitní opeře i jinde. Poté se přesunula do Evropy, aby „studovala, zpívala... a užívala si“; tady sklidila úspěch v Bayreuthu a Mnichově, uměla ostatně dobře německy, a našla si zde i životního partnera v podobě okouzujícího polského aristokrata, který měl titul, značné jmění a knír směřující vzhůru. Jmenoval se Stanislaw de Turczynowicz, hrabě z Gozdawy, a vzali se v Krakově, kde se také narodily jejich tři děti; ty byly tudíž poddanými císaře Rakouska-Uherska, zatímco manžel Laury „spadal“ pod cara a ona pro změnu pod britského krále. Před srpnem 1914 ovšem v takových kategoriích uvažovalo jen velmi málo lidí, zatímco dnes je řada těch, kteří stěží myslí na něco jiného.

Válka mezitím začala být poněkud více znát. Týden poté, co vypukla, ji do šedého světla rozbřesku probudil tlumený hluk podobný tomu z vodopádu, což byly tisíce a tisíce pochodujících příslušníků ruské infanterie, konkrétně část sboru zvláštního určení číslo II armády generála Rennen-

kampfa, která se chystala zaútočit na sousední Východní Prusko. I když bylo ještě velmi časně, všichni obyvatelé malého města Suwalki vyšli do ulic, aby unavené vojáky přivítali jídlem, pitím a různými dárky, mnohé ruské rodiny přináležející k vyšším vrstvám, s nimiž se Laura a její manžel dobře znali, se však vrátily domů. Naskytl se také pohled na první bojovníky, kteří byli na frontě raněni, a město samotné se dokonce stalo cílem útoku ze vzduchu, jelikož o několik dní dříve se nad ním objevilo osamělé německé letadlo a dolů nazdařbůh shodilo několik malých bomb, zatímco místní muži, plni vzrušení, na něj bezúspěšně stříleli ze svých loveckých pušek. Ve vagónech vracejících se z fronty bylo také občas možné vidět kořist uloupenou z německých domovů.

Přes tohle všechno však válka zůstávala něčím abstraktním, něčím, co se odehrávalo daleko, tedy alespoň pokud se Laury týče. Její rodina se vrátila do Suwalki, konkrétně do velkého šlechtického sídla poblíž hlavní silnice, a ona sama i nadále vedla příjemný život dámy, která vlastnila pozemky a byla obklopena nádhernými rodinnými cennostmi, dobře zaplněnými spížemi a vstřícným služebnictvem. Také ovšem pomáhala založit malou soukromou nemocnici, zatímco její manžel zatím ještě nedostal povolávací rozkaz.

V den, který popisuje tato kapitola, ji přišla navštívit zdravotní sestra z polní nemocnice, jejíž zaměstnanci se právě vrátili z fronty, a to značně vyčerpaní a s minimálními zásobami. Za normálních okolností disponovali sto padesáti postelemi, a i s takovým počtem pacientů měli tři lékaři a čtyři sestry co dělat, v důsledku nedávných tvrdých bojů ve Východním Prusku však zraněných vojáků výrazně přibývalo, podle zmíněné sestry odhadem až na sedm stovek, takže personál vysloveně nevěděl, kam dřív skočit. Laura byla dotázána, zda by mohla pomoci, a ta okamžitě souhlasila.

Následně odejde do kasáren, kde se polní nemocnice nachází. Když vchází dovnitř, slyší napjatý šepot pocházející ze stovek různých hlasů; poté začne obcházet jednotlivé místnosti, které jsou plné zraněných mužů, ale nedostalo se jim žádné péče, jelikož vše došlo, od obvazů po dezinfekční prostředky.

Zaměstnanci, jelikož věděli, že ovládá němčinu, ji požádali, zda by se mohla podívat na skupinu německých válečných zajatců, kteří byli všichni

Válka a naděje

pohromadě v jednom rohu. Jeden z nich se neustále zuřivě převaluje z jedné strany na druhou, u toho se modlí a prosí o vodu. Laura na něj začne mluvit a on ji požádá, aby napsala jeho manželce:

Řekl mi, že býval účetním, je mu dvacet šest let, má ženu a děti, žili všichni ve vlastním malém domě, nikomu nikdy v životě neublížil, nezajímal se o nic kromě své práce a rodiny, až dostal povolávací rozkaz, že se musí do tří hodin dostavit ke svému pluku a vše zmíněné nechat za sebou. „Velcí páni se pohádali a my za to musíme zaplatit svou krví a svými manželkami a dětmi.“

Laura se později vrací s velkým množstvím zdravotnického materiálu, který nese z jejich vlastní malé soukromé nemocnice, a radost, kterou sestry dávají najevo, když tyto darované věci obdrží, jí připadá jako téměř budící soucit.

Pak se znovu vydá na obchůzku po vojenské nemocnici a to, co uvidí, zpočátku vůbec nepozná. Je to jakýsi „předmět“ v posteli a tam, kde má být hlava, je jen „koule z vaty a obinadel, ve které jsou tři černé otvory, jako by na ní nějaké dítě namalovalo ústa, nos a oči“. Z tohoto „objektu“ se najednou ozve hlas, který nejenže není nijak nadpozemský, ale mluví spisovnou polštinou, a už to je pro Lauru šokující, protože ve své naivitě nečekala, že by tato válka mohla nějak zasáhnout i její krajany. Ten hlas každopádně prosí člověka, který stojí u jeho postele, aby neodcházel a dal mu napít, protože má hroznou žízeň, takže ona přistoupí blíž, v tu chvíli však zažije druhý šok, jelikož z té „věci“ vylétnou hejna much – pacient totiž přišel o ruce a z obvazů je cítit silný zápach hnisu a sněti.

Otřesená couvne a udělá se jí nevolno, dokonce málem omdlí, takže musí rychle odejít. Později ale sebere odvahu a k tomu „předmětu“ na posteli se vrátí; pomůže kolem něj postavit síť proti hmyzu a asistuje sestře, která mu vyměňuje obvazy. Muž jí mezitím vypráví, že byl zraněn dělostřeleckým granátem, který vybuchl poblíž něj, a že na bojišti ležel čtyři dny. Pak se zeptá, zda přišel o zrak, a odpověď zní „ano, úplně“, a když jej ještě zajímá, zda bude žít nebo zemře, dostane se mu odpovědi, že to druhé, takže poté už jen požádá o vodu.

Laura se později dozví, že německý zajatec, se kterým mluvila předtím, ten šestadvacitiletý účetní, byl převážen do jiné nemocnice, ale cestou na nádraží zemřel.

6

Středa 2. září 1914

Andrej Lobanov-Rostovský vidí, jak ve varšavské čtvrti Mokotov potemnělo slunce

Teď je řada na nich, aby je tam poslali. Zprávy si protiřečí – vypadá to, že ruská invaze do Východního Pruska má velké problémy, Rennenkampfova armáda zdá se ustupuje, a ta Samsonova dokonce vysloveně prchá. To ale přece nemůže být pravda? Úspěšnější jsou možná Rusové více na jihu, tedy v Haliči, takže je dost pravděpodobné, že Lemberg už každým dnem padne. I když je ovšem daleko větší potřeba posil proti Němcům na severu než proti Rakušanům v Haliči, střelecký pluk Lobanova-Rostovského má být vyslán na jižní frontu, kde se má zapojit do drcení již tak ustupujících rakousko-uherských divizí na hranicích s Polskem.¹⁰

V současné době čekají příslušníci tohoto útvaru v záloze ve Varšavě, kde táboří na rozlehlém poli v městské čtvrti Mokotov. Andrej Lobanov-Rostovský je ženista ruské armády a zároveň nadporučíkem v carské gardě, přičemž to druhé postavení získal spíše díky svému původu než talentu. Tento dvaadvacitiletý syn diplomata, fyzicky ne příliš robustní a také trochu úzkostný, je citlivým a intelektuálně laděným člověkem, který pořád něco čte, nejraději francouzské romány, ale i historickou literaturu, a jemuž se dostalo kvalitního vzdělání (nedávno promoval na právech v Petrohradě, ale studoval i v Paříži a Nice).

Vypuknutí světové války pro něj bylo mimořádným zážitkem, každou volnou chvíli strávil tak jako všichni ostatní vzrušení obyvatelé pobí-

¹⁰ Jednotlivé fronty, na kterých bojovali Rusové, byly z praktického hlediska jakýmsi nezávislými zónami, které disponovaly vlastními zálohami, vlaky, zásobami i samostatnými cíli, takže okamžitý přesun zdrojů byl více méně nemožný, alespoň dokud si ruští generálové žárlivě a vztekle hlídali teritoria, která si pro sebe „vykolíkovali“.

Válka a naděje

háním po městě a obléháním novinových redakcí, aby si mohl přečíst vývěsky a telegramy týkající se jejího průběhu. Napětí dosáhlo vrcholu, když dorazila zpráva, že pod palbou se octl Bělehrad, a na těch samých ulicích, kde ještě o pár dní dříve spontánně demonstrovali stávkující, se nyní spontánně a masově dávala najevo podpora válce. Andrej sledoval, jak dav zastavoval tramvaje, aby z nich mohl vyvést nějaké případné armádní důstojníky a vzal je za všeobecného jásání na ramena, a zejména mu utkvělo, jak jistý opilý dělník k pobavení všech přihlížejících jednoho kolem procházejícího důstojníka objal a následně i políbil. Srpen byl každopádně tentokrát měsícem prašným a mimořádně horkým, takže Andrej málem podlehl úžehu, i když byl coby nadporučík zvyklý na dlouhé přesuny v koňském sedle.

Zatím náš ženista ještě nezažil žádnou skutečnou akci. Nejhorší věc, které byl svědkem, se udála v jednom malém polském městě, kam před časem dorazili – vypukl tam velký požár a čerstvě zmobilizovaní ruští vojáci, vybičovaní celkovým vzrušením a také strachem ze špiónů, zastřelili osm Židů, kteří se podle jejich přesvědčení snažili uhašení ohně zabránit.¹¹ Všeobecná atmosféra se prostě vyznačovala značnou nervozitou.

Ve dvě hodiny celá jeho brigáda nastoupila před záplavu malých stanů na poli, jelikož nastal čas na mši. Asi v polovině však došlo k něčemu zvláštnímu – jasně zářící slunce začalo ztrácet svůj lesk, došlo prostě k jeho částečnému zatmění. Většinu přítomných vojáků to přišlo trochu podivné a na ty z nich, kteří byli víc pověřiví, udělal tento jev dokonce „obrovský dojem“.

Okamžitě po bohoslužbě se tábor zlikvidoval a všechny útvary brigády začaly nastupovat do připravených vlakových souprav, jako obvykle však celá záležitost trvala déle, než se předpokládalo, takže na jednotku, které velel Lobanov-Rostovský, došla řada až v noci. Ani cesta samotná však nebyla o moc rychlejší, vlak supěl tmou směrem na jih s mimořádně nedostatečnou naléhavostí, pomalost ovšem byla v roce 1914 typická pro tento dopravní prostředek jako takový, někdy vagóny s vojáky ani nepřed-

---

11 Jako důvod, zmatený a nedokázaný, se uvádělo, že ten požár byl založen úmyslně, aby se tak Němcům signalizovalo, že na místo dorazily ruské jednotky.

jely člověka na kole.¹² Pravda, tratě byly v té době přeplněné, navíc měly všechny vlaky stejný cíl a mířily stejným směrem, tedy vpřed, na frontu.¹³

7

Září 1914

Florence Farmboroughová se v Moskvě poprvé setká se smrtí

„Chtěla jsem ji vidět. Chtěla jsem vidět Smrt.“ Tak si to sama sobě říkala. Florence Farmboroughová ještě nikdy neviděla mrtvého člověka a do zcela nedávné doby vlastně ani nějakého nemocného na lůžku, což bylo možná trochu zvláštní, protože už jí koneckonců bylo dvacet sedm let. Vysvětlení samozřejmě spočívá v tom, že až do srpna 1914 tato mladá žena vedla dosti bezstarostný život – narodila se v Buckinghamshire, anglickém hrabství venkovského charakteru, a tam i vyrůstala, ale od roku 1908 žila v Rusku, kde pracovala – konkrétně v Moskvě – jako vychovatelka dcer významného srdečního chirurga.

-
- 12 Důvod byl logistického charakteru – všechny armády se přesunují podle naprosto detailně vypracovaných, ale přitom neuvěřitelně složitých jízdních řádů, kdy jednou z podmínek pro nesmírně komplikovaný výpočet časů stovek tisíc odjezdů a křižování souprav je, že rychlost teoreticky zůstává konstantní, ale v praxi je jako důsledek nutnosti nízká. Někteří lidé tak tvrdili, že často bylo dokonce během jízdy možné trhat květiny, které rostly vedle kolejí, i když to už možná přeháněli, můžeme si ale zřejmě být dost jisti, že to někteří alespoň zkusili.
- 13 Rusko už v této době začalo coby součást svého rozsáhlého programu modernizace armády zlepšovat železniční síť a budování nových tratí na té části jeho území, která dřív patřila Polsku, dokonce mimořádně znepokojovalo německý generální štáb, protože čím rychleji bylo možné nějaké vojsko dát dohromady a zavelet mu k útoku, tím větší byla naděje na vítězství, to byl všeobecně uznávaný postulát. Německý tzv. Schlieffenův plán (což vlastně nebyl plán v pravém slova smyslu, ale spíš jen stručné memorandum vycházející ze situace nastalé po drtivé porážce Ruska ve válce s Japonskem v roce 1905) tak byl založen na premise, že Francie bude poražena dřív, než bude moci do bojů vstoupit Rusko. Důležitou roli zde přitom hrála právě železnice, ještě v roce 1910 by k mobilizaci své armády nemohlo Rusko použít víc jak dvě stě padesát vlaků, zatímco jen v oblasti německého Kolína nad Rýnem byla pro srovnání regionální železniční doprava zajišťována sedmi stovkami souprav. Díky výše zmíněnému modernizačnímu programu však počet vlaků v Rusku výrazně stoupl a navíc už také mohly vysadit jednotky blíž k hranici s Německem – kdyby tomu tak nebylo, jel by Lobanov-Rostovský ještě pomaleji.

Válka a naděje

Mezinárodní krize, která se rozvinula během toho teplého a krásného pozdního léta roku 1914, se jí více méně nedotkla, jelikož jej trávila se svými zaměstnavateli na rodinné dače za Moskvou. Po návratu do města i ji ovšem tak jako tolik jiných lidí uchvátilo „mladistvé nadšení“; její bývalá i současná vlast se spojily v boji proti společnému nepříteli, tedy Německu, a tato podnikavá mladá dáma okamžitě začala přemýšlet, jak by mohla k válečnému úsilí nějak přispět. Odpověď se dostavila téměř okamžitě, bude pracovat jako zdravotní sestra, a otci dcer, o něž se dosud starala, se coby známému lékaři podařilo přesvědčit vedení jedné ze soukromých vojenských nemocnic, které tehdy v Moskvě vyrůstaly, aby ji i jeho dcery přijala jako dobrovolnice. „Jsme z toho tak vzrušené, že se to ani nedá popsat slovy. I my prostě chceme naším drobným způsobem pomoci zemi, v níž žijeme,“ komentovala to rozhodnutí.

Následovaly krásné dny. Po nějakém čase začali přivážet zraněné, po dvou nebo po třech, a jejich ošetřování bylo zpočátku pravda ve většině případů nepřijemné, když šlo o nějakou mimořádně ošklivou a otevřenou ránu, tak se Florence občas dokonce vyděsila, ale časem si na takové věci zvykla. V nemocnici navíc byla výborná atmosféra, šlo o jakýsi nový pocit solidarity a jednoty, a to i mezi vojáky:

Panuje mezi nimi stále pozoruhodné přátelství – Bělorus se kamarádí s Ukrajinцем, Kavkazané s kolegy z Uralu, Tataři s kozáky. Ve většině případů jde o pacienty, kteří trpí už dlouhou dobu a jsou věční za péči a pozornost, které se jim dostává; jen málokdy, pokud vůbec, vychází z jejich úst nějaké reptání.

Velký počet zraněných je přitom netrpělivých, protože se co nejdříve chtějí vrátit na frontu. V nemocnici převažuje optimismus, a to jak mezi vojáky, tak mezi jejím personálem, všichni jsou přesvědčeni, že rány se brzy zahojí, pacienti budou brzy opět zase bojovat a válka bude brzy vyhrána. Zdravotní zařízení, kam Florence coby dobrovolnice nastoupila, ovšem většinou přijímá jen lehčí případy, což by mohlo vysvětlovat, proč ani po třech týdnech práce ještě neměla možnost vidět mrtvé tělo.

Jednoho rána po příchodu do nemocnice nicméně potkala sestru, která měla noční službu, a vidí, že je „unavená a neklidná“. Ta jí vzápětí jen tak

mimochodem sdělila, že „brzy ráno zemřel Vasilij“, což byl jeden z prvních zraněných, o něž Angličanka pečovala. Byl to sice voják, ale de facto jen sluha důstojníka, přičemž poněkud ironické také bylo, že ránu neutrpěl v boji – kopl jej do hlavy rozrušený a vystrašený kuň, a když jej příslušný chirurg začal operovat, vyšla najevo ještě jedna ironie, měl neléčitelný nádor na mozku. Poslední tři týdny už pak tento nevelký muž jen ležel bez mluvení na lůžku, bledý a slabý, a navíc neustále hubl, protože nemohl pořádně jíst, jen se stále dožadoval vody; teď tedy zemřel, bez nějakých dramatických okolností, stejně tiše a osaměle, jak i žil.

Florence se rozhodne jít se na to tělo podívat. Vplíží se do místnosti, která slouží jako márnice, a pečlivě za sebou zavře dveře. Vasilij, přesněji řečeno to, co byl Vasilij, tam leží na márách a v místnosti je naprosté ticho. A jak vypadal?

Hrozně drobný, vyzáblý a vrásčitý, takže připomínal spíše nějaké dítě než dospělého muže. Jeho strnulý obličej měl zvláštní, šedobílou barvu, takovou jsem na žádné tváři ještě nikdy neviděla, a líce mu zapadly do jakýchsi dvou prohlubní.

Na víčka mrtvému položili kostky cukru, aby je měl zavřené. Florence je neklidná, ani ne tak z toho těla bez života jako spíš z té panující nehybnosti a ticha. „Smrt je tak strašně klidná, nemá a vzdálená,“ myslí si. Pak za zesnulého odříká krátkou modlitbičku a rychle z místnosti zase odchází.

8

Pátek 11. září 1914

Laura de Turczynowiczová prchá ze Suwalki

Svítá a ulice mezi nízkými pravoúhlými domy města jsou liduprázdné. Že by nakonec šlo jen o nějaký planý poplach? Téměř všichni tamní obyvatelé jako by se skutečně drželi divoké naděje (nebezpečně blízké sebeklamu), že „tady k ničemu nedojde“ nebo „nám se to vyhne“, případně „my pravděpodobně žádné dopady nepocítíme“. A je také možné, že ty nekonečné

Válka a naděje

fámy jsou pouze jakási „přání otcem myšlenky“ a jen zdánlivě skutečnými událostmi, kdy lidé v uplynulých týdnech byli schopni například tvrdit, že Královec byl dobyt, že ruská armáda se blíží k Berlínu a libovolný počet dalších věcí. Ve skutečnosti však jako obvykle nikdo vlastně neví, co se na frontách děje.

V Suwalki každopádně jezdí sem a tam dlouhé proudy povozů tažených koňmi, městem pochodují posily a na obloze se občas objeví letadlo, které na město shodí pár bomb nebo letáky; někdy jsou také vidět němečtí váleční zajatci v jakémsi šedivém oblečení. V posledních několika dnech ovšem prudce vzrostla intenzita dopravy a včera se i objevily první náznaky, že věci se nevyvíjejí tak, jak by měly. Nejdřív z malých vesnic poblíž hranice s Východním Pruskem dorazily davy rolníků, „muži, ženy, děti, psi, krávy, prasata, koně a valníky, to vše promícháno v jeden obrovský celek“, a pak navíc začal být slyšet nový a nepříjemný zvuk, totiž rachocení střelby v dále, i když někdo vyslovil názor, že to jen kozáci pronásledují důstojníka, který chtěl zběhnout – no, naděje umírá poslední. Noc byla nicméně klidná a uprchlíci z těch vesnic prostě pokračovali dál.

Z oken na zadní stěně velkého domu, v němž Laura bydlí, je dobrý výhled na rovinu, která Suwalki obklopuje, jakož i na hlavní silnici vedoucí do Východního Pruska. V šest hodin ráno vidí, že se blíží velký počet vozů plných zraněných vojáků, a ti informují, že fronta byla prolomena a ruská armáda ustupuje. Laura neví, co má dělat, zda z města odjet, nebo tam zůstat.

Teď je jedenáct hodin a ona je stále nerozhodná a zmatená, navíc s pocitem osamění a opuštěnosti, protože její manžel Stanislaw odjel v pracovních záležitostech do Varšavy. Laura se radí, co má dělat, s řadou vysoce postavených úředníků a snaží se také někam telegrafovat, ale dozvídá se, že spojení je přerušeno. S váháním nakonec dospěje k rozhodnutí, že ještě před večerem by opravdu měli z města odjet. Je poledne. Laura si s dětmi sedá ke stolu, aby poobědvali, a přitom se rozhlíží po jídelně:

Ta zvláštní, stará místnost vypadala tak hezky, se schody vedoucími dolů k velkým oknům, s nevtíravými barvami koberečků, stolem prostřeným vysoce kvalitním ubrusem a pěknými stříbrnými příbory i sklenicemi.

Pak už ale vše proběhne velmi rychle – nejdřív slyší střelbu z pušek, a to hlasitě a zřetelně, „jako by to bylo přímo v té jídelně“, následně se začne ozývat dunění dělostřelecké palby a vzápětí jejich uši registrují řinčení rozbitého porcelánu, jelikož sluha, který se právě chystal podávat polévku, zasažen hrůzou upustil podnos s mísou. Na chvíli zůstanou všichni beze slov a pak mladší z dívek začne plakat.

Nastává chaos a Laura vydává napravo i nalevo pokyny, že do patnácti minut musejí všichni dům opustit. Vychovatelka si bere na starost děti a jejich maminka mezitím balí cennosti, zlaté mince, rublové bankovky, svou šperkovnici. Burácení boje venku mezitím zesiluje a každý více méně bezcílne pobíhá po domě, tu něco popadne, tu roztrhne, a přitom křičí; Laura sama se přistihne, že běhá sem a tam a přitom mává hromadou barevných hedvábných punčoch, jako by to byla nějaká vlajka.

Nakonec se vše naloží na dva valníky, zatímco na ulicích kolem panuje zmatek. Laura sleduje vojenské dopravní vozy a vidí ruské vojáky se zbraněmi připravenými ke střelbě. Také je svědkem, jak někteří lidé křičí, vrážejí do sebe a hádají se, a pak zahlédne starou ženu, která se snaží udržet na hlavě malou postel a za sebou ještě táhne samovar skákající po dláždění. „Je to jeden velký chaos, kdy se pravěký muž a žena, puzeni neúprosnou silou, dávají na útěk, a veškeré konvence jdou stranou, jako by ani nikdy neexistovaly.“

Pak se tedy konečně vydají na cestu, do „toho víru lidí, kteří pobíhají, naložení jako koně, takže jsou postupně z té váhy vyčerpaní a věci jim padají na zem, ale jdou dál“. Laura s dětmi i většina služebnictva jedou v prvním voze, většina zavazadel pak v tom druhém. Ona se ještě otočí a podívá na svůj dům, ale kněz, kterého zná, je pobízí, aby zrychlili, a žehná jim přitom pomyslým křížem.

Jedou na nádraží. Když jsou asi v polovině cesty, uvidí Laura muže, starého rodinného známého, jak vyskočil do zadního vozu a začal bít kočího, pak vůz otočil zpět a ujíždí s ním pryč, i s hromadou zavazadel; na jejím vrcholu stojí pes dětí Dash, bílý špic, a štěká, ale nakonec i s celým valníkem mizí v davu zpanikařených lidí.

Je krásný podzimní den.

9

Neděle 20. září 1914

Sarah Macnaughtanová cestuje do Antverp

Tolik se toho už změnilo. Tak například doprava – co vypukla válka, staly se ulice podivně liduprázdnými, přitom takový obraz si Sarah obvykle spojovala jen s nedělemi. A pak také jazyk – do každodenní mluvy pronikly vojenské výrazy jako „budíček“, „zařadit se“ nebo „mobilizace“. Nebo si vezměte módu; najednou jsou vidět ženy, které mají na sobě alespoň částečné vojenské oblečení, nápadné imitace uniforem, například velký, těžký a výrazně volný kabát, „rozepnutý a vzadu s našitým velkým pásem“, a když ne to, tak musí být alespoň nějaký odznak na klopě nebo páska na rukávu, aby se dalo najevo, že I Já Plním Svou Povinnost, případně I Já Za Vámi Stojím, nebo také Prostě Aspoň Něco Dělán (i když by to mělo být třeba jen pletení ponožek pro vojáky).¹⁴

Jednou z takových žen je i Sarah Macnaughtanová, které ovšem nestačí jen nějaké symbolické nebo polovičaté zapojení, ona se chce angažovat maximálně, a to včetně fyzické přítomnosti TAM. Učinila tedy to, co i jiné ženy z její společenské třídy a v jejím postavení, a našla si místo v jedné z četných privátních ošetřoven, které od počátku srpna vyrostly jak houby po dešti; v jejím konkrétním případě pak šlo o tu, která se jmenovala Mrs. St. Clair Stobarťs ambulance. Společně s ostatními začala praktickou výukou v jednom z londýnských parků, kde si malí kluci nechali na těla pěkně namalovat různá zranění a budoucí zdravotní sestry ty rány stejně hezky zavazovaly. Sarah se ale těší, že bude moci z Londýna odjet a slova proměnit v činy, což nicméně nebude lehké, protože britská armáda zatím striktně odmítala pustit ženy někam poblíž válečné fronty.¹⁵ Řada z nich se

---

14 „V tehdejších kabaretech a revuálních pořadech se vystupující dívky oblékaly jako admirálové a plukovníci a neustále, se znepokojující přesností, také salutovaly.“ Zhruba o rok později si pak Sarah poznamenala: „Mám dojem, že ženy byly v té době mimořádně zmilitarizované.“

15 Jakousi průkopnickou organizací sdružující ty, které by do ní chtěly vstoupit, bylo polooficiální Oddělení dobrovolné pomoci. S nimi vojenští činitelé dokonce ve svých plánech počítali, ovšem nikoliv ve svých rozpočtech, takže ji financovaly výlučně soukromé fondy, a britská armáda navíc vůči ní zůstávala nadále velmi zdrženlivá.

podobně jako ona sama dobrovolně a s nadšením hlásila do jejích řad, ale ta armáda, kterou se ony tak snažily podporovat, se k nim postavila váhavě nebo dokonce s nezájmem.¹⁶ Pro uplynulé měsíce tak bylo typické, že tyto ženy začaly mít čím dál silnější pocity zklamání z celé té nepřehlednosti a byrokracie, ať již skutečné nebo jen zdánlivé, a ze všech těch osob, jejichž nepřístupnost ukazovala, jak vlastně nedoceňují vážnost situace.

Sarah Broom Macnaughtanová je seriózní žena, i když pro tuto válku vlastně už moc stará, jelikož za měsíc jí bude padesát. Také po fyzické stránce nesplňuje požadovaná kritéria, je malá, hubená a křehká, s hlavou, která se naopak zdá být příliš velká pro její tělo připomínající panenku. Je ale ve všech ohledech produktem viktoriánského období a existuje jen málo věcí, které pro ni mají větší váhu a lépe zní než Povinnost a Zásady. Integrovaná součástí jejího životního způsobu, její vyrovnanosti a jejich postojů je upřímnost; je to žena inteligentní, nábožná, loajální, náročná, štedrá, morální a nebojácná, ale i drsná a přehnaně vážná. Žije sama, nikdy se nevdala a nemá děti, ale je ekonomicky i citově nezávislá.¹⁷

V minulosti hodně cestovala, často i za obtížných podmínek, a píše knihy. Asi nepřekvapí, že jde o oddanou feministku, ani to, že je připravena se do této války vrhnout celým svým srdcem, i když její prvotní reakcí, když vypukla, bylo překvapení hraničící s šokem. Teď už je to ale otázka Povinnosti a Zásad.

Když Sarah dorazí na nádraží na vlak, který je má odvézt na pobřeží, je velmi rozrušená, doma si ostatně zapoměla pas. Vlak má naštěstí zpoždění, takže má čas poslat svou služebnou, aby pro něj taxíkem dojela. Za svou malou chybičku se stydí, ale podaří se jí před ostatními zakrýt, „protože oni jsou všichni poněkud vážní“. Jejich cílem jsou každopádně Antverpy, kde hodlají vybudovat polní nemocnici.

Vlak je odveze do Tilbury, tam ovšem nabere další zpoždění, takže jejich loď vyplouvá až za rozbřesku. Kanál La Manche je neklidný a všichni mají

16 Uvažování v pozadí takovéhoho přístupu popsala Sharon Oudittová z britské univerzity Nottingham Trent: „Kdyby do armády přijímali i ženy, znamenalo by to poskytnout jim rovnocenné postavení a tudíž rozbít stereotypní obraz žen jako těch „druhých“ ve válce, na nichž tak moc závisí mytologie „domácích krbů“.“

17 Její otec, který působil v lodní dopravě, ji velmi dobře zaopatřil. Pak ještě připisuje: „V následujících dnech a týdnech se nestalo nic, o čem by bylo třeba se zmiňovat.“

Válka a naděje

mořskou nemoc. „Mám dojem, že já jsem na tom byla nejhůř, všichni kolem, kteří mne slyšeli, museli být velmi znepokojeni. Doufám, že podobnou cestu budu absolvovat už jen jednou, a to až se budu zase vracet domů; pak už se budu držet jen suché země.“ Špatně jí každopádně bylo po celou dobu plavby.

10

Sobota 26. září 1914

Richard Stumpf pomáhá připravovat křižník Helgoland k boji

Tohoto podzimního rána zazní vojenský budíček už ve čtyři hodiny. Loď a její posádka se probouzí a vrhá do horlivé činnosti, přičemž hlavním úkolem je co nejdřív vyložit tři sta tun uhlí. Důstojníci jako obvykle mužstvu nic neprozradí, ale britská flotila už je podle nejnovějších zvěstí na vodě, a někdo dokonce říká, že směřuje do Baltského moře; Stumpf navíc vidí, že do přístavu dorazily také první a třetí eskadra německého vojenského námořnictva. „Děje se něco hodně významného.“

Stumpf dospěje k závěru, že to uhlí se vykládá, aby loď byla lehčí a mohla tudíž co nejrychleji proplout Kielským průplavem. Do svého deníku si zaznamenává:

Všichni členové posádky celé dopoledne tvrdě pracovali. V poledne, když jsme už vyložili sto dvacet tun uhlí, nám vlajková loď jedné z eskader signalizovala: „Zastavte přípravu“, takže zase jedno hrozné zklamání. Ti zavšivení Angličané! Je ovšem pravda, tedy alespoň to tak vypadá, že nás dobře informují o pohybu jejich flotily.

11

Pondělí 28. září 1914

Kresten Andresen se učí zavazovat střelné rány ve Flensburgu

Už brzy to přijde. Možná jen za den, možná za dva či případně tři, ale už to nebude dlouho trvat a i oni budou na cestě. V tomhle případě nejde jen

o nějaké obvyklé fámy kolující kasárnami, i když pravda vzduch je plný nej-různějších zvěstí a dohadů, které mění na pravděpodobnosti, jakož i nadějí přecházejících ve fakta a strach kamuflované jako tvrzení. Průvodním jevem války je prostě nejistota a jejím médiem vše neznámé.

Jsou zde však i určité jasné náznaky či dokonce důkazy – zastaveny byly například veškeré dovolené a muži nesmějí opustit kasárna. Dnes bylo také méně drilu a instrukcí týkajících se ne až tak důležitých záležitostí kolem stravování, místo toho se výuka zaměřila na skutečně základní věci v životě vojáka, konkrétně jak zavazovat střelné rány, jak vypadají pravidla vztahující se k „železně“ zásobě potravin, jak se chovat během jízdy vlakem nebo co by se stalo, kdyby dezertoval (následoval by trest smrti). Život odvedence se prostě dá shrnout do čtyř základních bodů: boj, pří-děly, doprava a přinucení.

Kresten Andresen je znepokojený a má strach. Představa fronty v něm nevzbuzuje jakoukoliv touhu tam být, je totiž příslušníkem jedné z těch národnostních menšin, které najednou a bez nějakého vlastního přiči-nění zjišťují, že byly zataženy do velké války, aniž by na jejím vedení měly jakýkoliv zájem. Tito lidé jsou konfrontováni s temnými silami takovým konfliktem vyvolanými, ale mohou je pouze sledovat, oněmělí a zmatení, protože jak nacionalistické projevy, které válku rozpoutaly, tak divoké touhy rozpoutané tou válkou jdou mimo ně. V této době se prostě řada osob připravuje zabíjet nebo být zabíjena ve jménu země, k nimž chovají jen jakýsi umělý vztah, ať již jde o Alsasany a Poláky, Rusíny a Kašuby, Slovince a Finy, Jihotyrolany a Transylvánce, Balty a Bosňáky nebo Čechy a Iry.¹⁸ Andresen byl z jedné takové skupiny, jelikož pocházel z jižního Jutska, starodávného dánského území, které se však už před více jak půl

18 V této souvislosti je třeba poznamenat, že některé národnostní menšiny tu válku nao-pak přivítaly, protože projev loajálnosti a služebnosti byl vnímán jako způsob, jak si získat větší úctu. Takovou strategii přijali mnozí Židé, zejména ti, kteří už byli do značné míry asimilováni, například v Německu nebo Rusku; v první z těch dvou zemí mimochodem v tomto svém úsilí dosáhli větších úspěchů než v té druhé, proto-že německý antisemitismus byl tehdy podstatně slabší než ten ruský (nebo třeba francouzský). V německých denících se dokonce objevily články, které popisovaly, jak němečtí Židé po vypuknutí války opouštěli Palestinu a vraceli se do své domov-ské vlasti, často i s jistými potížemi, aby se mohli dobrovolně přihlásit do armády.

Válka a naděje

stoletím stalo součástí německé říše, a tak je i on německým občanem, i když jeho mateřským jazykem je dánština.¹⁹

Ve všech zemích, kde žijí velké národnostní menšiny, existuje silné povědomí o problémech, jaké tito lidé mohou v dobách válek způsobit, takže „na starosti“ by je podle všeobecně převažujícího názoru měla mít policie. Tak to bylo i v případě německých oblastí, v nichž jejich obyvatelé hovořili dánsky – sotva se na nárožích objevila oznámení o mobilizaci, už byly stovky těchto lidí, považovaných za potenciální nebo i skutečné předáky národností, jednoduše zatčeny, a patřil k nim i Andresenův vlastní otec, jehož odvezli v noci v automobilu.²⁰ Nálada, která v těch prvních týdnech války převládala, prostě už byla taková, oslavování se mísilo s hysterií a naděje s terorem a strach přecházel v agresi, o nekonečné řadě fám a „zaručených“ zvěstí nemluvě.

Vypuknutí války bylo každopádně pro Krestena velkým zážitkem, jelikož právě dopsal dílo, které nazval „Kniha o jaru a mládí“. Byla to jakási dlouhá báseň v próze o lidových zvycích, přírodě a mladé lásce, přesněji řečeno touze po takové lásce; tímto vztahem byl svým způsobem už i ten text jako takový, jelikož měl světle modré desky, elegantně vybarvené nálepky a krásně vyvedená první písmena, což všechno udělal on sám. Verše, kterými dílo zakončil, zněly následovně: „Zvon ztichl, pak další a ještě další. Čím dál víc zvonů utichá, jejich hlas se stává čím dál méně zřetelný, postupně odumírá, až už není slyšet vůbec. Smrti, kde je tvá kořist? A peklo, kde je tvé vítězství?“ Ve chvíli, kdy psal tato poslední slova, však vešel do jeho pokoje otec a oznámil mu, že začala mobilizace, takže na úplně poslední, ještě čistou stránku Kresten doplnil tento verš: „Ach Bože, drž ochrannou ruku nad těmi z nás, kteří půjdou do boje, a kdo ví, kdy se vrátíme.“

---

19 Šlesvické, holštýnské a lauenburské vévodství připadla po válce z roku 1864 mezi Německem a Dánskem Prusku, přičemž již předtím výrazná část jejich obyvatel hovořila německy.

20 Tak jako velká většina projevů prvotní hysterie, pokud se potenciálních špiónů a zrádců týče, i tento časem ustoupil do pozadí, když se ukázalo, že dánsky hovořící odvedenci typu Andresena sloužili pod německou vlajkou bez jakýchkoliv problémů, a také většina zatčených osob včetně jeho otce byla zase propuštěna. Zábavné a důvtipné vyličení rozruchu a špionománie v Německu v srpnu roku 1914 najdete v esejí „Válečný zajatec“, který na základě svých vlastních zkušeností napsala Klara Johansonová.

Teď už je Andresen sedmým týdnem v německé uniformě. Když do přeplněných kasáren ve Flensburgu dorazil, slyšel, že budou měsíc cvičit a pak je pošlou do Francie, ale už té noci byl svědkem toho, jak jeden pluk odpochoval v plné polní a za zpěvu „Strážce na Rýnu“ rovnou na frontu. Následovaly zdánlivě nekonečné dny drilu ve žhnoucím slunci, počasí bylo skutečně nepříjemné, on si ale na vše zvykl lépe, než se vůbec odvážil doufat. V jeho útvaru bylo jen několik dánsky hovořících mužů, ale neměl pocit nějakého vyloučení z kolektivu, a i když i zde se našli poddůstojníci, kteří s oblibou šikanovali, jejich nadřízení je obvykle „drželi na uzdě“. Věc, s níž se vyrovnával nejobtížněji, byla skutečnost, že i ve volném čase se nikdo nebavil o ničem jiném než o „válce a zase válce“, takže i on sám si nakonec začal zvykat, že to je to, co jej čeká, i když by takové představě velmi rád unikl. Střílet ovšem uměl dobře – hned napoprvé trefil jednou sedmičku a dvakrát dokonce desítku.

Kasárna mezitím opustilo několik dalších jednotek, jejichž příslušníci opět odpochovali do nejisté budoucnosti za zpěvu. Důvod, proč Andresen zatím zůstával, spočíval jednak v tak banální věci, jakou byl nedostatek vybavení, a jednak proto, že přednost měli dobrovolníci, ke kterým on nepatřil, nejráději by se v celé této válečné záležitosti naopak vůbec neangažoval. Když dnešního dne po skončení výcviku jeho útvar nastoupil, dozvěděli se, že má být na frontu poslán nový kontingent, a následně byli muži dotázáni, kdo se hlásí dobrovolně, a ruku zvedli všichni kromě tří, přičemž jedním z nich byl i Andresen. Zeptali se jej proč, ale pak už ho nechali na pokoji; později ještě s jedním Dánem navštíví kamaráda a „se slavnostní oddaností“ společně spořádali kuře, které mu poslala jeho matka. Večer si pak do svého deníku napsal:

Jsmo tak ochromení, že pochodujeme do války bez jakýchkoliv slz či hrůzy, a přitom všichni víme, že je to cesta do chřtánu pekla. Naše srdce, oblečená do tuhých uniforem, však nebijí tak, jak by chtěla, nejsme těmi, co obvykle, stěží už bychom se mohli nazývat lidskými bytostmi, v nejlepším případě jsme dobře fungující roboti, kteří vše vykonávají, aniž by o čemkoliv přemýšleli. Pane Bože, kéž bychom se opět mohli stát lidmi.

Válka a naděje

Nádherné babí léto, které panovalo od vypuknutí války, mezitím ustoupilo neklidnému podzimnímu počasí. Flensburgem najednou vane silný studený vítr ze severozápadu, takže začaly šustit listy stromů a na zem padat v celých sprškách kaštany.

Sarah Macnaughtanová už je v tento den v Antverpách, které v uplynulých čtyřiceti osmi hodinách obklíčili Němci. Dunění děl je už slyšet velmi výrazně a nad městem také přelétly vzducholodě Zepelín, které na něj shodily bomby. Polní nemocnice, kde pracuje, se nachází v jeho hlavní koncertní síni a rychle se plní zraněnými belgickými vojáky. Sarah si do svého deníku poznamenává:

Stovka postelí a na každé z nich muž v bolestech, o tom musí člověk hodně přemýšlet, přičemž nejvíc jej zasahuje, jak se ti lidé vyrovnávají se svou bolestí v noci. Někteří strkají hlavu pod polštáře, tak jako se postřelení bažanti snaží tu svou schovat mezi podzimní listí, jiní zůstávají strnulí a narovnaní, ale všichni vypadají nesmírně vyzáble a k smrti unaveně. Šokoval mne ten kontrast mezi koncertní síní s bíle natřeným pódiem a dekoracemi, kde ti vojáci leží, a hrozným utrpením, které ji teď naplnilo.

Ve dvě ráno přivezli z bojů další muže, všechny špinavé od bláta, a pustili jsme se tedy znovu do práce. Tihle poslední se kupodivu dokonce zběžně na ten sál a lékaře se sestrami podívali, ale myslím, že si žádné otázky moc nekladou, všichni už jen chtějí konečně spát.

12

Neděle 4. října 1914

Andrej Lobanov-Rostovský se účastní bitvy u Opatova

V šedivém světle rozbřesku zahájilo dělostřelectvo opět palbu a její burácení a chvění probudilo Andreje Lobanova-Rostovského, který je ještě mátožný,

protože spal jen pár hodin, ale s vrávoráním vstane. Z výšiny, kde se jeho útvar utábořil na noc, vidí v dáli řady bílých obláčků z výbuchů granátů a sleduje, jak se nad nízkými kopečky jižním a západním směrem rozptylují; je to obrovské množství míhajícího a převalujícího se kouře, který se nezadržitelně šíří jako proud lávy. Andrej je také svědkem, jak se ten ohnivý tanec blíží k městu a nakonec vnikne i dovnitř, takže zpanikaření civilisté tam pobíhají po ulicích. Nakonec je Opatov tím kouřem z vybuchujících šrapnelů a hořících domů téměř celý pohlcen a vidět už je pouze jedna kostelní věž, která se tyčí nad převalujícími se oblaky.

Dělostřelecká palba se mezitím ještě zintenzivní a na jeho mužstvo útočí z obou stran obrovské zvukové vlny způsobované nejen explozemi vystřelených granátů, ale i rachotem kulometů a praskáním pušek. Vojáci toho moc nevidí, ale jsou nezranění, přičemž soudě podle obrovského hluku bitva zuří „v půlkruhu kolem nás“. Jednotka každopádně neopouští vrchol kopce, tak jak jí to i bylo nařízeno: „Zůstaňte, kde jste, a čkejte na instrukce.“ Nové rozkazy přicházejí až v jedenáct hodin a podle nich se mají na krátkou vzdálenost stáhnout zpět.

O půl hodiny později se Lobanov-Rostovský ohlédne a na říjnové obloze uvidí gigantický sloup kouře – Opatov stravuje požár, a nejen Opatov, hořet začaly i všechny vesnice na obou stranách stanoviště jeho útvaru. Pro jednotku začíná být čím dál obtížnější postupovat po silnici vpřed, protože je plná zpanikařených mužů, žen a dětí, kteří pobíhají v bezcílných vlnách sem a tam, jak je kolem čím dál hlasitější hluk bitvy; někde uprostřed tohoto chaosu se jeho útvar nakonec zastaví.

Co se stalo? Pronásledování Rakušanů ruskou armádou jižně od Krakova bylo odvoláno, a to kvůli několika faktorům – podzemnímu blátu, problémům s podporou (to je téměř vždy ta příčina, proč se nějaký rychlý a obdivuhodný postup vpřed najednou zastaví) a také skutečnosti, že na scéně se nečekaně objevily německé jednotky.²¹

21 Pánům Hindenburgovi, Ludendorffovi a spol. se s využitím železnice opět podařil jeden strategický tah, o jakém se ruskému velení mohlo jen zdát: Němci rychle přesunuli síly ze sektoru, který už byl zajištěn, konkrétně z Východního Pruska, do toho ohroženého, tedy do jižního Polska. V další bitvu podobnou té u Tannenbergu to nicméně nevyústilo, jelikož obě válčící strany pochodovaly do značné míry bezcílně sem a tam a nepřítel buď neobjevily, nebo se navzájem mijely, až na sebe jednoduše

Válka a naděje

Zhruba v poledne už vojáky Lobanova-Rostovského „obklopí oheň kolem dokola“, přitom stále nikdo neví, co se vlastně děje, jen to soudě podle hluku vypadá, že se bojuje i za nimi, na silnici do Sandoměře; samotná jednotka se zatím pod palbu nedostala, ale výbuchy dělostřeleckých granátů jsou postupně čím dál blíž. V tu chvíli k nim dorazí útvar na koních vyzbrojený kulometry a po krátkém rozhovoru s nějakým neznámým štábním důstojníkem dostává Andrej rozkaz, aby převzal velení dvaceti vozů jednotky, každý tažený jedním koněm a naložený výbušninami i dalším materiálem, a aby s nimi a s dvaceti vojáky, kteří mu mají pomáhat, následoval ty se kulometry a tak prorazil obklíčení. Zbývající muži zůstávají tam, kde jsou.

A tak Lobanov-Rostovský vyráží na cestu. Jede na koni, k ruce má dvacet svých lidí na dvaceti vozech a poněkud nečekaně je doprovází také jeden kus skotu, který měl být původně zkonsumován k večeři, ale vzhledem k vývoji událostí byl omilostněn. Andrej je velmi neklidný, protože kulometčící jedou tak rychle, že jeho vojáky brzy zanechají daleko za sebou, v pozdější zprávě to ostatně popsal následujícím způsobem: „Neměl jsem žádné mapy a ani tu nejmenší představu, kde konkrétně jsem a co je to za krajinu kolem mne.“ U mostu, kde se stýkaly tři různé silnice, se navíc dostali do obrovské dopravní zácpy, protože se tam shromáždili uprchlíci, dobytek, koně a povozy, na nichž leželi zranění. Most konkrétně zablokoval jeden z vozů s lidmi na útěku, jehož dvě kola visela nad vodní hladinou, a zatímco vojáci se snaží jej vrátit zpět na cestu, nad jejich hlavami opět začnou vybuchovat šrapnely.²²

---

vrazily právě u Opatova, kde začali Němci hrát roli nažhavených útočníků, zatímco Rusové přijali úlohu těch houževnatých, ale nakonec ustupujících. Bitva pro operace v místě neměla žádný význam, natož pro celou válku, nicméně obě strany se později prohlašovaly za její vítěze.

- 22 Šrapnel byl na začátku první světové války zdaleka nejčastější municí používanou polními dělostřeleckými jednotkami, a to ve všech armádách, které se konfliktu zúčastnily. Jde o typický příklad střeliva, které vypadá výborně na papíře – každý granát obsahoval několik stovek kuliček z tvrdého olova, které z něj vymrštilo drobné množství střelného prachu umístěné v patě, takže to celé funguje trochu jako obrovská patrona do brokovnice. Příslušný účinek byl závislý na speciální časované rozbušce, která způsobila, že náboj explodoval ve vzduchu bezprostředně před cílem, což ovšem nebyla zase až tak bezproblémová záležitost, protože pokud došlo k výbuchu přímo nad hlavami nepřítelů, uvolněné střely letěly dál a cíl minuly. Pokud měl navíc šrapnel

Zmatek mezi rolníky se nedal popsat. Ženy a děti vřískaly strachy, muži se snažili držet zpátky své splašené koně a jedna hysterická žena se držela toho mého a křičela „pane důstojníku, kudy odtud vede bezpečná cesta pryč?“, na což jsem já přirozeně mohl jen kamsi ukázat rukou. Nějaký chlap před sebou hnal tři krávy, které však odmítaly pokračovat vpřed, takže je alespoň zahnal na vedlejší cestu, tam však na jednu začaly dopadat šrapněly a pak i na další, takže muž nakonec zpanikařil a utíkal zpátky do své hořící vesnice.

Když se Lobanov-Rostovský konečně dostal i se svým mužstvem přes most, zjistil, že silnice je i nadále přeplněná prchajícími civilisty a jejich vozy, takže se rozhodl svou malou skupinu vojáků vést přes

pole. Samopalníci na koních už definitivně zmizeli v dáli a on opět vůbec neví, kde je, takže se pokouší zorientovat na základě hluku vycházejícího z bojů. Čas od času kolem nich dopadají granáty, čas od času jsou také slyšet dávky ze kulometů a Andrej tak nějak tápe kupředu.

Když scházejí dolů k dalšímu mostu, vybuchne nad nimi několik šrapnelů a vyděšený voják v čele jednotky se i se svým koněm táhnoucím vůz nejvyšší rychlostí rozjede po nebezpečném svahu k řece. Aby předešel šíření paniky, rozjede se Andrej za ním, a když už je na jeho úrovni, udělá věc, kterou ještě nikdy neudělal a ani jej to nikdy předtím nenapadlo – začne vystrašeného muže šlehat svým jezdeckým bičíkem. Vzápětí je zase nastolen pořádek, takže útvar přejde přes vodní tok a pokračuje v cestě po dně hluboce zaříznuté rokle.

Tady ovšem panuje chaos, několik vojáků se snaží vyprostit z bláta tři děla a shora se po svazích spouštějí do bezpečí krvácející muži zranění v boji. Lobanov-Rostovský se jich ptá, co se děje a ke které patří jednotce, ale oni jsou příliš dezorientovaní a zmatení, než aby byli schopni dávat nějaké srozumitelné odpovědi. Kolem prolétne na koni maximální rychlostí nějaký důstojník a přes sedlo má přehozenou vlajku svého pluku,

---

nepřátelské vojáky zasáhnout, nesměli být pod úrovní země, takže ve chvíli, kdy se v průběhu války začali schovávat do zákopů, ztratil tento typ munice na významu. Charakteristický pro tuto municí každopádně byl mírně dolů směřující obláček kouře, který se objevil po detonaci granátu a byl způsoben střelným prachem uvnitř.

Válka a naděje

kterou se mu podařilo zachránit, což je příklad jednoho z atavismů roku 1914, kdy se pod vlajícím praporem nejen bojovalo, ale nesměl se ani dostat do rukou nepřítelů, to byla věc cti a téměř svatá povinnost. Vojáci důstojníka zdraví povzbuzujícími výkřiky „Dej pozor!“ a na obou svazích strže mezitím vybuchují šrapnely; vzduch je plný prachu, cítit je kouř z ohně a kordit.

Nějakou dobu jdou všichni roklí. Andrej má v ruce kompas a v zádech nejen svou jednotku, ale i tři nebo čtyři stovky zraněných mužů, najednou si však uvědomí, že jsou v pasti, protože směr, kterým jdou, je nakonec vyvede ze strže na hlavní silnici směrem k Sandoměři. To je ovšem problém, jelikož poblíž má stanoviště německá dělostřelecká baterie, a v momentě, kdy by se z údolí vynořili, octli by se pod palbou, takže se rychle musejí otočit zpátky dolů, v tu chvíli však napravo od silnice spatří další podobné baterie. Lobanov-Rostovský je sklíčený a neví, jak dál postupovat.

Pak se ovšem stane něco překvapivého, i když ne zase až tak nezvyklého – němečtí vojáci na jedné straně hlavní silnice začnou ostřelovat děla, která jsou ruské jednotce nejbližší, protože je omylem považují za nepřátelská, a rozvine se zuřivý bratrovražedný boj. Na svou chybu sice brzy zase přijdou, ale v té době už jsou Rusové v relativní bezpečí a uhánějí k Sandoměři, přičemž ze všech bočních cest se k nim přidávají ustupující oddíly, takže nakonec se po silnici táhne „jedna dlouhá černá stuha vozů přeplněných zraněnými vojáky, zbytků dělostřeleckých baterií a příslušníků jednotek různých dalších zbraní“. Nyní ovšem budeme svědky dalšího atavismu – k silnici se blíží jezdecký pluk, který je vzorně seřazen, jako před bitvou, takže připomíná nějaký nádherný obraz z dob napoleonských válek. Že by Němci? Nikoliv, ruští husaři. Důstojníci této kavalerie dojeli na úroveň Andrejovy skupiny, přičemž jejich klidné úsměvy jsou v ostrém kontrastu se zmatkem a hrůzou, která převládá mezi ustupujícími vojáky, protože vyjde najevo, že patří do úplně jiného útvaru a nemají tudíž vůbec tušení, co se stalo či dosud děje.

Když se začne stmívat a Lobanov-Rostovský se svými lidmi konečně stanou na okraji Sandoměře, zdá se, že nejhorší už mají za sebou. Po obou stranách hlavní silnice se zakopává pěší jednotka, která sem čerstvě dorazila a je odpočatá. Andrejova skupina se pokouší prokrestit cestu do města, ale

ulice jsou příliš úzké a přeplněné, takže její velitel nařídí, aby všech dvacet vozů zůstalo čekat při okraji silnice, přičemž si všimne, že je s nimi stále i ta kráva, která zdá se přežila veškeré útrapy s pozoruhodnou lehkostí. Nebe je zatažené.

V řadách zbědovaných vojáků proudících kolem Lobanov-Rostovský jeden útvar poznává; je to pěší pluk, na který narazil předchozí noci, když leželi venku na ulicích Opatova a odpočívali, taková nehybná spící přehlídka hlav, těl, rukou a nohou, bledá v jasném měsíčním světle. O den dřív jich ještě bylo čtyři tisíce, ale teď už má jejich jednotka pouze tři stovky mužů plus šest důstojníků, pluk prostě de facto zanikl, i když poražen není, ti co zbyli, mají stále u sebe tolik ceněné prapory a všeobecně jsou v dobré kondici.

Padne tma a začne pršet. Až teď si Andrej uvědomí, že celý den nic nejedl, protože při tom veškerém vzrušení a strachu prostě neměl pocit hladu. Kolem jedenácté večer dorazí zbytek jeho oddílu, který je na pokraji svých sil, ale přesto se statečně drží, a naštěstí mají sebou i kuchyňské vozy, takže se všichni konečně mohou najíst. Hluk z pušek v dáli postupně slábne a nakonec úplně přestane; to, co se později bude nazývat bitvou u Opatova, skončilo.

Pořád prší. Je zhruba půlnoc a Lobanov-Rostovský i někteří další se vplíží pod vozy, aby byli při spaní alespoň v nějakém úkrytu. Zpočátku to funguje, ale brzy si potůčky vody nacházejí cestu i tam, takže po zbytek noci už jsou Andrej a jeho muži vzhůru; sedí bez mluvení u okraje silnice a s téměř zvířecí trpělivostí čekají na svítání.

13

Úterý 6. října 1914

Sarah Macnaughtanová je svědkem pádu Antverp

Modrá obloha, zbarvují se listy, prostě příjemné podzimní počasí. Hluk z dělostřelecké palby je však čím dál větší, jsou slyšet exploze granátů a také země se chvěje. Sarah občas zajde ke dveřím a někoho z nekonečného proudu prchajících vojáků i civilistů se zeptá, jak se bitva vyvíjí, ale

Válka a naděje

odpověď je stále stejná: „Velmi špatně.“ Kolem jezdí pomalu auta, která musejí troubit, aby si proklestila cestu vlekoucími se zástupy lidí, zvířat a povozů; šíří se zvěsti, že město bude brzy bombardováno, takže Sarah a její kolegové odnesli dolů do sklepa jídlo a pití, to pro případ, že by tam museli ukrýt i pacienty.

Mnohé povinnosti naší dobrovolnice jsou všedního charakteru – ustýlat lůžka, vytírat podlahu, krájet chleba, nalévat pivo, rozdělovat jednotlivé porce jídla a cokoliv dalšího kromě bezprostřední péče o zraněné a utišování těch, co umírají. Sarah Macnaughtanová tak úplně neví, jaké má mít pocity či co si o tom všem má vlastně myslet:

S každou další skupinou zraněných lidí, které přivezou, má člověk tendenci si znovu a znovu v údivu říkat: „Může za tohle všechno jeden jediný člověk? Kvůli šílené marnosti jedné takové osoby si muži vrážejí takové množství olova do svých srdcí a plic a na bojištích leží chlapi, kterým ustřelili hlavu nebo jejichž vnitřnosti leží vedle nich?“ Zároveň je to ale nádherná svoboda, být uprostřed smrti, je v tom jistá velkolepost, kterou nelze vysvětlit.

V nemocnici se začali objevovat také britští vojáci, konkrétně příslušníci námořní pěchoty, a to jak zranění, tak ti, kteří po těžkých střetech ustoupili. Na dotaz, jak bitva probíhá, odpovídají opět unisono: „Velmi špatně.“ Několik zraněných Britů přiveze jedna ze zdravotních sester, která odjela svým vlastním autem až k bojové linii a objevila je v zákopu. „Nebylo jasné, proč tam leželi, ani jakým směrem měli střílet na nepřitele – prostě je tam postřelené nechali,“ říká k tomu. Nikdo jako by nic nevěděl.

Večere se podává v pět odpoledne, tedy dřív než bývá obvyklé. Je podzim, takže už se rychle stmívá, a koncertní síň rychle tmavne, i když její strop je vysoko. Sarah brzy uslyší, jak padají na zem pánve a převracejí se židle, jelikož lidé v nastalé tmě bloudí. Všude leží zranění vojáci, i na zemi, a atmosféra je napjatá. „Jakýkoliv náhlý zvuk je teď kvůli dunění děl poněkud zneklidňující.“ Kolem sedmé se objeví nový, jakési dvojité zapraskání, a někdo říká, že to jsou britské kanóny s dlouhým dostřelem.

Bylo by chybou tvrdit, že Sarah začala mít nějaké pochybnosti, ale věci opravdu nejsou to, co čekala, ostatně ani ona není tou, za jakou se považovala. Píše:

Když se jdu do malé kaple pomodlit, je tam všechno takové až moc jemné, ta božská Panna Marie a její dítě a celá ta posvátná atmosféra. Začnu se trochu litovat, ani nevím proč, pak se ale vrátím ustýlat postele a cítím se zase lépe; zjistila jsem ovšem, že nejvíce mi pomáhá, když prostě jedním jako dobře vychovaná žena. Napadlo mne také, že silnou inspirací by pro mne byla nějaká vlajka nebo náboženství.

Podějí v průběhu večera chce vyjít ven a nadýchat se čerstvého vzduchu, ale zastaví ji jedna sestra a požádá, zda by se mohla postarat o jistého zraněného muže. Samozřejmě, odpoví, posadí se k němu a sleduje, jak ten jednadvacetiletý mladík umírá, přitom jí připadá, že na jeho tváři zahlédla jakýsi náznak úsměvu. Přivezou další zraněné, ale nemocnice už je nepřijme, má plno. Burácení děl pokračuje nepřetržitě celou noc.

14

Sobota 10. října 1914²³

Elfriede Kuhrová poslouchá ve Schneidemühlu při posezení u kávy příběhy z války

Říjnová obloha. Podzim se zbarvuje, ve vzduchu už je trochu cítit chlad. Učitel přinesl do třídy telegram a čte jej žákům: Před dvěma dny padly Antverpy a kapitulovala tak poslední pevnost, jejich vleklé obléhání skončilo a německé tažení na jih, podél mořského pobřeží do Flander, může pokračovat. Elfriede poslední slova té zprávy málem neslyší, protože všechny děti začnou křičet radostí.

²³ Elfriede sama napsala datum jedenáctého října, ale to se zdá být velmi nepravděpodobné, jednak proto, že ke kapitulaci, o které se zmiňuje, došlo už desátého, a jednak proto, že ani německé děti nechodily do školy v neděli.

Válka a naděje

Podobný řev se pokaždé, když je oznámen nějaký další válečný úspěch její země, už ve škole stal jakýmsi rituálem. Elfriede si myslí, že řada jejích spolužáků křičí jednoduše proto, že vítězství Německa, jak tedy alespoň doufají, bude oslaveno vyhlášením prázdnin, nebo že ředitel, ten vysoký přísný pán s cvikrem na oku a špičatou bílou bradkou, bude tak potěšen jejich mladistvým patriotismem, že jim alespoň odpustí poslední hodinu vyučování. (Když bylo mimochodem škole oznámeno, že vypukla válka, byl tak pohnut, že začal plakat, a občas měl problémy vůbec mluvit. Právě on také zakázal žákům používat cizí slova a nařídil, že kdo neuposlechne, zaplatí pokutu ve výši pěti feniků, protože se říká „Mutter“, a ne „Mama“, „Auf Wiedersehen“, nikoliv „Adieu“, „Kladde“, ne „Diarium“, „fesseln“, nikoliv „interessant“ atd.) I Elfriede se přidá k jásání poté, co padne belgická pevnost Breendonck – ani ne tak proto, že všichni dostanou volno, ale že je to prostě legrace: „Připadá mi to úžasné, smět křičet a ječet tam, kde obvykle musíme být neustále potichu.“ Ve třídě mají také mapu, na kterou se všechna vítězství německé armády zaznamenávají zapíchnutím malých černých, bílých a červených vlajček. Nálada panující ve škole i v Německu všeobecně je nejen nadšená, ale i agresivní a šovinistická.

Po škole se Elfriede vydá na malý dýchánek u kávy. V Schneidemühlu žije i se svým bratrem u babičky z matčiny strany, protože rodiče jsou rozvedení a maminka vede malou hudební školu v Berlíně (s otcem dcera žádné styky neudrzuje).

Válka je samozřejmě předmětem veškerých konverzací. Někdo na nádraží viděl další transport ruských vězňů – jednu dobu „ve svých dlouhých hnědých kabátech a otrhaných kalhotách“ poutali pozornost, ale teď už téměř nikoho nezajímají. Tak jak německá armáda postupuje vpřed, chrlí deníky nové údaje o počtu zajatých nepřátelských vojáků; je to jakási válečná burza „lidských zdrojů“, kdy lze z dnešních údajů vyčíst, že v Suwalki to bylo 27 000 zajatců a západně od Ivangorodu dalších 5 800. (To ale není jediný symbol úspěšného tažení Němců, noviny v tomto měsíci také například informovaly, že k přepravě válečné kořisti zajištěné po velkém vítězství u Tannenbergu bylo třeba 1 630 nákladních vagonů.) Jak však se všemi těmi vězni naložit? Slečna Ella Gumprechtová, neprovdaná učitelka ve středních letech, která má nejen tlusté tváře a pečlivě natočené

vlasý, ale také jasné názory, zná odpověď: „Proč je všechny nepostřílet?“ Jiní lidé pravda takový názor považují za dost hrozný.²⁴

Dospěli si každopádně příběhy týkající se války navzájem sdělují. Slečna Gumprechtová například vypráví o člověku, kterého kozáci hodili do hořícího domu, ale jemu se podařilo uprchnout na kole v ženském přestrojení. Děti na to reagují tím, že si předávají příběh, který jim poslala jejich matka z Berlína:

Německý záložník v hodnosti svobodníka, v civilním životě profesor románských jazyků v Göttingenu, dostal za úkol eskortovat francouzské zajatce z Maubeuge na západní frontě do Německa. V dáli duní děla a nadporučík, který celému tomu transportu velí, si najednou všimne, že jeho „záložák“ se dostal do zuřivé hádky s jedním z Francouzů v rozedraných botách svázaných provázkem – oči za brýlemi mu zle blýskají, zatímco ten vězeň vzrušeně gestikuluje rukama. Velitel se obává nějakého násilí, a tak k nim přistoupí, oddělí je od sebe a přitom zakleje. Rozčilený svobodník pak vysvětluje, o co šlo: Ten francouzský zajatec býval profesorem na Sorbonnské univerzitě a pánové se dostali do pře, jelikož zastávali různé názory týkající se používání slovesného času zvaného konjunktiv ve staré provensálské poezii.

Všichni se příhodě smějí, včetně slečny Gumprechtové, která to tak prožívala, že jí v krku zaskočil kousek oříškové čokolády. Jen babička se k Elfriede a jejímu bratrovi otočí a řekne: „Nemyslíte si, děti, že je to ostuda, když na sebe dva profesori nakonec musejí střílet? Vojáci by svoje pušky měli zahodit, oznámit ,toho už se zúčastnit nechceme‘ a pak jít domů.“ Něco takového ovšem rozčílí slečnu Gumprechtovou, která začne křičet: „A co náš císař? A německá čest? A dobré jméno našich německých vojáků?“ Na

24 Zacházení se zajatci na východní frontě – jak ukázal Alon Rachamimov – bylo mnohem lepší než ve druhé světové válce, kdy se obě strany provinily četnými zločiny, jakož i evidentně systematickým týráním. V té první byly naopak podmínky relativně humánní a více jak devadesát procent zajatců se po jejím skončení mohlo živých vrátit zpět do svých domovských zemí. (Nejvíce každopádně kvůli nedostatku jídla a zejména v důsledku řádění tyfu trpěli Němci a rakousko-uhersí zajatci, kteří byli internováni v ruských zajateckých táborech.)

Válka a naděje

to babička reaguje zvýšeným hlasem: „Každá matka by k císaři měla přijít a říct ‚ať už je mír!‘“

Elfriede je z ní ohromena. Ví samozřejmě, že babička poslouchala zprávy o mobilizaci se smutkem, také že tohle je vlastně už třetí válka, které je během svého života svědkem, už předtím zažila tu s Dánskem z roku 1864 a o šest let později tu s Francií, že je sice tak jako všichni ostatní pevně přesvědčena o opětovném – a znovu rychlém – vítězství Německa, ale že stejně nevidí v tom, co se děje, nic dobrého, nicméně takhle mluvit! Elfriede ještě nikoho podobným způsobem mluvit neslyšela.

15

Úterý 13. října 1914

Pál Kelemen stráví noc v horském průsmyku poblíž Lužné

Kupředu, pak se zase stáhnout zpět, a opět dopředu. Nejdřív, v prvních měsících války, docházelo v Haliči k zuřivým protiofenzívám Rakouska-Uherska, které byly reakcí na vpadnutí ruské armády do této části císařství, což vedlo ke všem těm krvavým bojům, viz bitva u Lembergu, a pak ústup či spíše chaotický úprk od jedné řeky ke druhé, až se najednou jednotky c. k. mocnářství octly v Karpatech a na maďarských hranicích. Hrůza! Následovala pauza a ticho, nic se nedělo, ale vzápětí rozkaz opět jít vpřed, z karpatských horských průsmyků sejít do nížin severovýchodním směrem a dál k Przemysli, který je obklíčený; ztráty ovšem byly enormní.²⁵

Zima tentokrát přichází nezvykle brzy. Začala velkým sněžením, kvůli němuž se záhy všechny silnice staly neprůchodné a rakousko-uherská vojska nemohla postupovat vpřed, ale vlastně ani vzad. Oddíl Pála Kelemena zůstal uvězněn v jednom z těch zasněžených průsmyků. Ostré vločky, poháněné větrem, vytvářejí kolem koní hluboké závěje, mrznoucí vojáci se

---

25 Dodnes není přesně známo, kolik mužů přišlo o život, ale pravděpodobně to bylo kolem čtyř set tisíc, a to během ani ne jednoho měsíce. „Model této války byl tak stanoven: na západě patová situace a na východě více méně permanentní krize jednotek Rakouska-Uherska,“ napsal v této souvislosti historik Norman Stone.

krčí u malých, slaboučkých ohňů, případně podupávají nohama a poplácávají se po pažích. „Nikdo nemluví.“

Pál si píše do svého deníku:

V průsmyku zůstal nedotčený už jen jeden dům, skromná chata zdejšího hospodského.²⁶ Do její první místnosti dali polní telegrafní stanici a v druhé se ubytovali štábní důstojníci kavalerie. Já jsem dorazil v jedenáct hodin večer a odeslal zprávu velitelství, že momentálně není možné postupovat dál; pak jsem si v rohu lehl na slavník a zakryl se svou dekou.

Vyjící vítr pronikal taškami chatrné střechy a dul hlasitě do okenních tabulek. Venku je naprostá tma a tady vevnitř máme světlo pouze od jediné mihotající se svíčky. Telegraf je neustále v provozu a vysílá rozkazy týkající se přípravy na zítřejší útok. Ti, kdo se během předchozí ofenzívy zpozdili, a je jich hodně, teď leží na chodbě a v podkroví; jde o slabé, nemocné a lehce zraněné vojáky, kteří se zítra stáhnou do týla.

Ležím v jakémsi polospánku, vyčerpaný, kolem mne několik dalších důstojníků na malých hromadách slámy. Několik zimou se třesoucích mužů venku kolem chaty si z prken přilehlé stáje udělali ohýnek a jeho plameny šlehající do tmy přilákaly další zbloudilé vojáky.

Vchází seržant a žádá, aby dovnitř mohl jeden z jeho spolubojovníků, který je stěží při vědomí a venku, v té zimě, by nepochybně zemřel. Položí jej tedy na zem, na balík sena nedaleko dveří, skrčeného, oči napůl v sloup, krk zatažený mezi ramena; ruce má ztuhlé chladem a vyzáblou, zmučenou tvář pokrytou neupraveným plnovousem. Kabát mu na několika místech proděravěly kulky a jeho okraj je sežehnut ohněm z nějakého nočního táboření.

Pak už podlehnu spánku a hluk z kódových signálů telegrafu se přemění v pouhé bzucení někde v dáli.

Ráno mne probudí rámus, který vydávají ostatní, když se připravují jít dál. Točí se mi hlava a jsem otupělý, ale rozhlížím se po tomhle

26 Na hranici mezi Haličí a Maďarskem.

Válka a naděje

ubohém prostoru, který posloužil k přenocování. Skrz nízko posazené okno pomalované mrazem vidím, jak venku svítá, a sinavě šedivé, sřídme světlo nového dne plní každý kout i růžek místnosti, jen ten voják, kterého přinesli včera večer, leží bez pohnutí, čelem dolů, ale jinak na boku směrem ke zdi.

Otevřou se dveře zadní místnosti a vyjde princ Schönau-Gratzfeld, jeden z pobočníků; je v pyžamu, hladce oholen a do ležavého vzduchu vypouští oblaka dýmu ze své turecké dýmky s dlouhým troubelem.

Zahlédne vojáka ležícího bez hnutí v rohu, jde k němu, ale vzápětí s hrůzou v očích couvne. Rozhořčeně velí, aby ta mrtvola byla okamžitě odstraněna (příčinou smrti byla nepochybně cholera), a zděšený se vrací do druhé místnosti následován dvěma vojíny, kteří nesou přenosnou gumovou vanu ozdobenou erbem a naplněnou horkou vodou.

16

Sobota 24. října 1914

Laura de Turczynowiczová se vrací do Suwalki

Cesta byla dlouhá a také nepohodlná, nicméně alespoň její poslední úsek, z Olity, už Laura nemusela absolvovat na voze pro dobytek, ale vlakem, ačkoliv se v něm dosud netopilo. Souprava se ale v posledních dvaceti čtyřech hodinách doslova jen plazila a každou chvíli na kolejích bez nějakého zjevného důvodu zastavovala; některé části trati byly opravovány, ovšem jen narychlo, takže v těchto úsecích se vagon kýval a kolébal „jako loď na širém moři“.

O půl páté ráno jsou konečně na nádraží v Suwalki.

Laura vyráží pěšky do syrové a studené podzimní tmy, doprovázená jednou známou z města, manželkou lékaře. Silnice se obtížně sleduje, protože je rozbitá. Pomalu svítá a ona vidí pochodující ruské vojáky, některé opilé, a také poškozené domy a vyvrácené ploty.

Děti a služebnictvo zůstaly ve Vitebsku, kde se přechodně ubytovaly, zatímco manžel Stanislaw byl povolán do ruské armády a nastoupil jako

velitel sanitárních techniků v Lembergu, který byl dobyt zpět; ještě než se ale vytratil, podařilo se mu zajet do Suwalki, o které rakousko-uherské jednotky také přišly, a přivezl odtamtud dva kufry plné oblečení, jakož i zprávu, že jejich dům pořád stojí. Nakolik je poškozený prozradit nechtěl, řekl jen, že nejlepší by bylo, kdyby se na něj Laura jela podívat.

A tak je tady a opravdu ráda by sem zpět co nejdřív přivezla i své děti, když už teď byli Němci zatlačeni k Východnímu Prusku.

Když dojdou k doktorovu domu, jde na chvíli dovnitř, aby se trochu zklidnila a nabrala sílu. Je jí nabídnuta káva a kolem půl sedmé pokračuje v cestě. Má dost strach, co na jejím konci najde, jako žena, která vyrostla v New Yorku, nemá s podobnou situací žádnou zkušenost.

Konečně dorazí k jejich domu, který na ni čeká v ranním slunci. Vstoupí dovnitř a nechce věřit svým očím – všechno je roztrhané, rozbité, vytrhané, rozlité, rozházené, převrácené a znečištěné, zásuvky všechny vytažené a skříňně prázdné. Prodírá se tou chaotickou změť složenou z předmětů, které svého času tvořily její domov, a protože tam také panuje nepopsatelný zápach, jde od jednoho okna k druhému a otevírá je, přičemž si vždy pustí do plic co nejvíc čerstvého vzduchu, a než dojde k dalšímu oknu, zadržuje dech. Zcela zničená je i knihovna, poličky zůstaly úplně prázdné a na podlahu není vidět, protože je celá pokrytá vrstvou roztrhaných knih a novin, jakož i různých dokumentů a rytin.

V jídelně pořád ještě leží na zemi ta mísa na polévku, kterou sluha upustil, je však jen jednou z věcí vytvářejících tlustý a křupavý koberec rozbitého skla, špinavého porcelánu a umazaného oblečení, to vše pošlapáno nějakými těžkými holínkami. Němečtí vojáci a důstojníci, kteří zde ještě před několika týdny přebývali, prostě talíře a sklenice po použití hodili na podlahu, pak si vzali nové a ty stihl ten samý osud.

Pak Laura vstoupí do jedné ze spíží, kde stojí v rovných řadách sklenice, které byly dřív plné džemů, medu a nakládáné zeleniny. Teď už v nich nic podobného není, zato jsou ve všech lidské výkaly.

Vydá příkaz Jakobovi, jejich údržbáři, aby i se svou ženou a dcerou začali ten nepořádek uklízet, a odchází udělat seznam chybějících věcí, které odnese na policii.

17

Neděle 25. října 1914²⁷

Michel Corday se vrací vlakem do Bordeaux

Občas jsou chvíle, kdy se mezi lidmi pohybuje, jako by byl z jiné planety, protože všude kolem sebe naráží na samé absurdní a nepochopitelné věci. Je tohle opravdu ten svět, v němž žije? V určitém smyslu nikoliv. Pětačtyřicetiletý Michel Corday je státním zaměstnancem, konkrétně pracovníkem ministerstva obchodu a pošt, ale také socialista, přítel míru a spisovatel – vyšla mu už řada knih, z nichž některé byly docela i úspěšné. (Svého času sloužil v armádě, takže například *Intérieurs d'officiers* z roku 1894 a *Coeurs de soldats* z roku 1897 zobrazují toto prostředí, zatímco další se zabývají problémy lidské společnosti nebo citovým strádáním.) Také však píše literární kritiky a politické články do novin.

Michel Corday (původně to bylo jen jeho umělecké jméno)²⁸ je samotářský muž s knírem, který by se z určitého hlediska dal označit za dosti typického intelektuála přelomu století. Vede dvojitý život – psaní mu moc peněz nepřináší, takže musí ještě také pracovat na zmíněném ministerstvu, rozdíl mezi oběma životy však není zase až tak velký, pod zmíněným pseudonymem vystupuje i jako státní zaměstnanec a každý jej zná také jako spisovatele, jehož blízkým přítelem je mimochodem Anatole France.

Během prvních záříjových dnů, kdy to opravdu vypadalo, že Němce nebude možné zastavit, opustila francouzská vláda Paříž a přidali se k ní

---

27 Časový údaj je jen odhadem, protože datování v deníku, který si Corday psal mezi roky 1914 a 1918, lze označit za poněkud chaotické – záznamy jsou sice v chronologickém pořadí, ale není vždy jasné, kdy se jedno datum mění v další. Návštěva jeho rodiny v Saint-Amand Longpré se tedy uskutečnila někdy mezi 22. a 26. říjnem, a protože ve všedních dnech se nepochybně musel věnovat své práci, zdá se být rozumné předpokládat, že cestoval o víkend, tedy 24. a 25. října.

28 Pseudonym „Corday“ si vybral proto, že vzdálenou příbuznou jeho rodiny byla Charlotte Cordayová, žena, která v roce 1793 zavraždila revolučního předáka Marata (tento čin byl zvěčněn v obraze *Smrt Marata*, jehož autorem je Jacques-Louis David). Skutečnost, že zapřísáhlý republikán Michel Corday se rozhodne pojmenovat po girondistce, jakou byla zmíněná Charlotte, je zajímavá a naznačuje určitou jeho domyšlivost nebo minimálně touhu dodat svému profilu trochu na proslulosti.

i zaměstnanci ministerstev. Odjeli v panice („na nádraží po sobě šlapali, jako by prchali z nějakého hořícího divadla“) a bezpečné působiště našli v Bordeaux. Úřad, kde pracoval Corday, zde našel působiště v budově jednoho ústavu pro hluchoněmé, konkrétně na Rue Saint-Sernin, teď však začalo čím dál víc lidí říkat, že je čas, aby se vláda a ministerstva zase vrátily do metropole, protože Němci už přes měsíc stojí na řece Marně a nejsou schopni postupovat dál. Jeho rodinu přitom evakovali do Saint-Amand Longpré a on se dnes večer vrací do Bordeaux z její návštěvy.

Corday vypuknutí války považoval za ostudu a porážku a do teď není s nastalou situací smířen. Léčil se v té době v jednom přímořském letovisku, takže všechny zprávy se k němu dostávaly prostřednictvím novin a telefonátů a vytvořit si nějaký konkrétní obraz, co se vlastně děje, trvalo dlouho. Jednu dobu se snažil rozptýlit četbou, ale nepomáhalo to.

Každý názor či událost, vyvolané zahájením té války, jsem vnímal jako hořký až smrtelný úder mému přesvědčení, které jsem choval ve svém srdci, totiž představě neustálého pokroku, postupu k čím dál většímu štěstí. Nikdy jsem nevěřil, že něco podobného by se mohlo stát, znamenalo to zhroucení mé víry; vypuknutím tohoto velkého ozbrojeného konfliktu jsem se probudil ze snu, který jsem si hýčkal od chvíle, kdy jsem začal myslet.

Když Michel pobýval v letovisku, děti si najednou začaly na pláži hrát na vojáky – chlapci byli jako zranění a dívky coby zdravotní sestry je ošetřovaly. Ze svého okna také uviděl, jak na frontu za všeobecného zpěvu pochoduje jednotka dělostřelců, což jej přivedlo až k velkému pláči.

Z jásání i chaosu v těch horkých srpnových dnech se opravdu zrodil nový, nepřátelský svět.

Zčásti to byla záležitost vnějších projevů, ať již šlo o všechny ty ženy, které z „patriotických důvodů“ přestaly používat kosmetiku, o uniformy, které se staly velkou módou, o fronty na mše a u zpovědí, o proudy uprchlíků obložených ranci, o zatměné ulice, o silniční zátarasy, kde vás kontrolovali přehnaně horliví a pánovití členové domobrany, a o všechny ty vojenské transporty, vozíci na frontu zdravé mladé muže a zpět ty zraněné.

Válka a naděje

Byla to ale i záležitost projevů vnitřních – nekončící přívál patriotických, povinně povzbuzujících verbálních projevů, nový a nekompromisní postoj typu „laskavost? humánnost? to jsme všechno hodili za hlavu“, hysterický tón propagandy i konverzací na válečné téma mezi lidmi (jedna žena mu řekla, že bychom neměli ronit slzy kvůli těm, kteří odcházejí na frontu, ale litovat naopak ty, kteří se bojů nemohou zúčastnit), matoucí kombinace šlechetnosti a sobectví a náhlá neschopnost vnímat jakékoliv nuance. „Nikdo se neodvažuje říct o té válce něco špatného, ta válka prostě nabyla božského charakteru.“

Michel Corday je však svědomitý státní zaměstnanec a plní si tudíž své povinnosti. Cestou do Saint Amand zaplavily vlak ženy vnučující všem v uniformách ovoce, mléko, kávu, sendviče, čokoládu a cigarety. V jednom městě zase uviděl nějaké chlapce, kteří měli na hlavách policejní helmy a přenášeli kohosi na nosítkách, na žádném nádraží už ostatně není možné najít čekárnu, všechny byly upraveny buď na přechodné zdravotní ošetřovny, nebo na sklady vojenského materiálu. Když se Michel vracel do Bordeaux, někde mezi Saint Pierre a Tours byl také svědkem rozhovoru mezi dvěma rodinami: „O mužích, které v bojích ztratily, obě hovořily otřesně rezignovaným způsobem, jako by se bavily o obětech nějaké přírodní katastrofy.“

V Angoulême do vlaku naložili člověka upoutaného na nosítka a nechali jej se zdravotní sestrou, která o něj pečuje, v sousedním kupé; muž utrpěl zranění zad od střepiny granátu a teď je chromý. Je s ním ještě nějaká další žena s blond vlasy, kterou Corday považuje za jeho manželku nebo milenkou, protože slyší, jak sestře říká: „Odmítá uvěřit, že jej stále miluji.“ Když si pak ta odejde umýt ruce poté, co dotýcnému ošetřila ránu, blondýnka se s ním začne vášnivě líbat, ale sestra po svém návratu předstírá, že nic nevidí, a dívá se oknem do tmy noci.

Ve stejném kupé jako Michel sedí také poddůstojník drobného vzrůstu, který se právě vrátil z fronty, a oba muži spolu začnou hovořit. Ve čtyři hodiny ráno vlak zastavuje na nádraží, voják vystupuje a venku se na něj vrhá nějaká dívka, která se na něj doslova přilepí. „Tolik projevů lásky ze strany všech těch matek, sester, manželek a přítelkyň, a dosud nic nezmohly proti veškeré té nenávisti vyvolané válkou,“ uvažuje Corday.

Stánky na nádražích, kolem kterých projíždějí, mají vystaveny celé řady barevně ilustrovaných deníků, ovšem s daty vydání z prvních srpnových dnů, protože od té doby žádné noviny nevycházejí. Je to, jako by začala nějaká nová éra.

Laura de Turczynowiczová strávila tento den ještě s jednou známou v Augustowském lese poblíž Suwalki, kde hledaly opuštěné nebo osiřelé děti. (Několik jich i našly, například jedno čtyřleté, které mělo navíc v náručí ještě šestiměsíční nemluvně; obě byly tak hladové, že jedli hlínu.) Laura také potká muže, který jí sdělí, že jejich letní vilu zničili Němci, a objeví Dashe, toho bílého psa svých dětí. Do deníku si pak píše:

Všechny chaty shořely, musel to být hrůzný pohled. Mnohokrát jsme také narazily na mrtvé muže, takže jsem si říkala, proč jsme se vlastně tak snažily zachránit své životy, když tolik lidí zemřelo. Když už se v lese začalo stmívat, zaslechly jsme dětský pláč, ale nebyly jsme schopny určit, odkud přichází, a během hledání se před námi objevil zraněný kůň, který se prodíral houštinami – prošel kolem nás tak blízko, že bych se jej bývala mohla dotknout. Vystrašená jsem se pak přitiskla k nejbližšímu stromu a byla vděčná, že vůbec žiju.

18

Středa 4. listopadu 1914

Pál Kelemen je severně od města Turka zraněn

Je nádherná noc, chladná, ale plná hvězd a s jasným Měsícem. Koni Pála Kelemena se nechce vyjít z vyhřáté stáje ven do zimy a nepříjemného větru. Armáda opět ustupuje, je to jak na houpačce, dopředu dozadu a znovu nejdřív dopředu a pak zase dozadu. Buduje se nová obranná linie, takže dostali rozkaz zajistit, aby ustupující jednotky nezůstaly někde trčet. Linie by měla být hotová někdy kolem druhé hodiny ranní a poté by se na ní měli rozestavět

Válka a naděje

čerství příslušníci pěchoty, kteří už jsou ostatně na cestě do průsmyku. Úkol, který Kelemen a jeho husaři dostali, je ovšem téměř nesplnitelný, protože v té tmě je obtížné získat nějaký celkový obraz o stávající situaci. Na přístupové cestě už každopádně panuje chaos, valí se po ní pomalu šedivý proud vojáků, vozů (včetně těch s municí), děl a mul s nákladem.

V měsíčním světle Pál zahlédne v bílém sněhu jakési podlouhlé tmavé pruhy, což jsou čerstvě vyhloubené zákopy, a zaslechne také střelbu z pušek – tady se Rusové začali tlačit vpřed. Všimne si také, že proud ustupujících mužů se zmenšil, ale stále se tu a tam rozptýleně pohybují skupiny prchajících oddílů, a on i jeho lidé jim ukazují správný směr. Cesta je zledovatělá a kluzká jako sklo, takže husaři musejí slézt z koňů a vést je. Kelemen si do svého deníku píše:

Ruské dělostřelectvo mezitím začalo pálit na frontovou linii v celé její délce. Lezu opět do sedla a vyrážím tamtudy. Měsíc zapadá a obloha se v té tuhnoucí zimě zatahuje. Pod mraky se těžce vznášejí oblaka dýmu z granátů a šrapnelů.

Na silnici stojí několik opuštěných armádních vozů, bez koní a bez vojáků. Právě jsme kolem nich projeli, když tu jsem poblíž svého levého kolena ucítil ostrý úder a můj kůň ve stejnou chvíli začal být neklidný. Říkám si, do něčeho jsem v té tmě nohou narazil, tak se toho místa dotknou a dlaň v rukavici pak instinktivně zvedám k tváři; je teplá a vlhká, a teď už také cítím ostrou, tepající bolest.

Říkám Mgorovi, který jede vedle mne, že jsem asi byl zasažen. On přijede blíž a malou ránu objeví i na mém koni, ale jak já, tak to zvíře jsme i nadále schopni pokračovat v cestě, tady by ostatně v žádném případě ani nemělo cenu slézat na zem, protože v okolí není žádné obvaziště, a pokoušet se dostat k první pomoci pěchoty na frontě by bylo daleko nebezpečnější než jet dál, dokud to jde, protože tam jsou teď pod palbou z děl.

Mgor se nesčetnými způsoby, prostými a přitom laskavými, statečně snaží od té rány odlákat mou pozornost. Uklidňuje mne slovy, že určitě brzy narazíme na nějakou pochodující jednotku, kde budou mít i lékaře.

Postupně se rozednívá a na východě vychází slunce, které začíná vrhat své mohutné paprsky. Obloha září a sněhem pokryté hory se výrazně odlišují od tmavě zeleného smrkového lesa. Mám pocit, že moje zraněná noha roste a prodlužuje se. Tváře mi hoří, ztuhlou rukou svírám uzdu, ale kůň, to dobré a inteligentní zvíře, stojí pevně na nohou a pečlivě se vyhýbá kupám sněhu na cestě.

Konečně jsme na jižním svahu průsmyku, kde už silnice není tak rozbitá, protože tu nevaně vítr, a ve chvíli, kdy údolí před námi zalije v celé své kráse slunce, zahlédneme první domy vesnice.

Na místním tržišti potkáváme Vase, který se nás rozčileně ptá, proč přijíždíme tak pozdě, a když mu Mogor vysvětlí, co se stalo, začne dokonce panikařit. Vesnickou školu našťestí přes noc hbitě předělali na stanici první pomoci, a tak jedeme k jejím vratům, přičemž po jednom boku mám Vase a po druhém Mogora.

Vše kolem ale začíná být zamlžené a nejsem schopen slézt z koně, protože levá noha je naprosto nepohyblivá. Ze sedla mne nakonec sundávají nějací dva lidé, s jejichž pomocí si pak opatrně sedám, a Mogor odvádí pryč koně. Ve chvíli, kdy se zraněná noha dotkne země, však nahromaděná krev zalije holínku a já nejsem schopen vstát. Vas před můj obličej navíc s neomaleností velmi mladého člověka nastaví své kapesní zrcátko a já v něm nevidím sebe, ale nějakou cizí, starou a zežloutlou tvář.

19

Pátek 6. listopadu 1914

Sarah Macnaughtanová ve Veurne vyhledává společnost

Vstávají ráno v sedm a zařadí se do fronty na umyvadlo v koupelně. V malém domě je čím dál víc špíny a nepořádku. Když se do něj všech sedmnáct žen nastěhovalo, našly na předložce ještě nějaké odložené hračky, na kamnech hrnec a všechny tři postele neustlané, protože majitelé odtud odcházeli ve spěchu. (Mají tam mimochodem také jednoho veselého psíka s rudou srstí jménem Jane, kterého jedna z nich našla

Válka a naděje

při práci kdesi venku.) Spí se tedy převážně na podlaze, v nevytápěných pokojích, a celý prostor je velmi přeplněný, i tak ale jde o menší útrapy, než jaké Sarah očekávala. Je velmi uzavřená, zvyklá žít sama a nenápadně, takže do nynějška pro ni bylo těžké jíst, spát a pracovat v nějaké skupině: „Zjišťuji, že postrádám pochopení pro kolektiv.“ Nedávno ji však samotnou překvapilo, že začala vyhledávat společnost, dokonce chodí za lidmi a zůstává v jejich přítomnosti, což rozhodně vyvolává jisté rozpaky, není však schopna toho nechat.

Konečně na ni přichází řada v koupelně. Musí dlouho pumpovat, než se objeví nějaká voda, velmi studená. Umývá se a všimne si, že odtok je ucpaný, alespoň to tak vypadá.

Později se všechny shromáždí ve velké místnosti řeznictví, které s jejich domem sousedí, posnídají a pak odcházejí do opuštěného kněžského semináře, který teď funguje jako nová polní nemocnice. Poté, co Antverpy padly do rukou nepřítele, se totiž Sarah – které bylo před týdnem padesát – přidala k jednotkám ustupujícím podél mořského pobřeží jihozápadním směrem. Její původní ošetřovna, tedy Mrs. St. Clair Stobart's Ambulance, se vrátila do Anglie, ale ona sama s tvrdošijností sobě vlastní v Belgii zůstala a zařadila se do jiné skupiny dobrovolnic, která se jmenovala Doktor Hector Munro, létající ambulance.

Antverpy pro ni byly šok, jednak kvůli samotnému dobytí města Němci, jednak kvůli všem těm hrůzným věcem, kterých byla svědkem (připadalo jí, že nemají konce, a ona na ně přitom nebyla moc připravená), a jednak proto, že řada – ano, skutečně velký počet – mužů, z toho mnozí Britové, se vůbec nechovala tak, jak předpokládala. Lidé prostě lhali, brali do zaječích, schovávali se, byli zbabělí a někteří dokonce dezertovali. Také ji popíchla a rozčílila skutečnost, že tisk v její vlasti označil ústup britské námořní brigády z města za jakýsi triumf naruby: „Takovýto postoj mi připadá velmi znepokojující. Belgie je v rukou nepřítele a my před ním prcháme, ale přitom pějeme své vlastní hlasité ódy.“

Začala si proto pohrávat s myšlenkou, že by o svých zkušenostech napsala a také se doma vydala na přednáškové turné, přičemž jejími hlavními posluchači by byli dělníci vyrábějící munici a jejím cílem těmto lidem vysvětlit, jak je situace vážná. Slyšela totiž o četných skandálech týkajících

se nekvalitní práce, sledování vlastních zájmů a hrabivosti, přitom tahle válka by se také klidně dala prohrát.

V osm hodin pomalu s hukotem odjíždějí první hnědě natřené sanitky, ale většina lidí ještě chvíli zůstává „na dvoře plném aut a sanitářů, jakož i mužů v uniformách a žen v pumpkách a ovinovačkách, přičemž všichni si zapalují cigarety a mluví o opravách, vybavení a krabicích obvazů“. Poslední z deseti vozidel odjíždí pro nejnovější skupinu zraněných až v deset hodin a v dáli je jako obvykle slyšet hřmění děl. Před dvěma dny Němci opustili některé ze svých pozic na řece Yser, ani ne tak proto, že by podlehli tlaku belgické armády (která tam má, ve městě stejného jména, své ústředí), ale kvůli záplavám, včera se však odtud a z jihovýchodu opět ozývala nezvykle silná dělostřelecká palba.

Práce, kterou Sarah vykonává, je každý den více méně stále stejná – uklízení, podávání stravy, rozdělování oblečení. Doufá, že jí také dovolí vyjet s jednou ze sanitek, zároveň si však téměř jasně uvědomuje, že na něco takového je fyzicky příliš slabá.

Počasí je pěkné, a tak se rozhodne odpoledne vrátit do domku, kde je ubytovaná. Má v plánu, že by si psala do deníku a také trochu odpočívala, ale k tomu nakonec nedojde, není totiž schopna se uklidnit, cítí se napjatá a nervózní. Nakonec se k psaní donutí, ale něco s ní není v pořádku. „Mám pocit, jako bych neustále prožívala nějaký příšerný hororový příběh nebo strašlivý sen, a i když se každý den tento pocit snažím překonat, nedaří se mi to.“ Včera na ni jeden ze zraněných vojáků křičel, že chce, aby ho zabila, a dnes postavili ke stromu a zastřelili toho veselého francouzského chlapce s krásnými zuby (toho, co mu v poledne dělá kávu), protože jednoho svého krajana, důstojníka, v noci ohrožoval revolverem, zřejmě byl opilý. Nakonec na ni úzkost tak dolehne, že vstane, deník si dá pod paži a vrací se do nemocnice, protože potřebuje mít společnost. „Zjišťuji, že pokud nejsem ještě s někým, mého lepšího já se zmocní přízraky.“

V době večere se hnědé sanitky zase začínají vracet, jedna po druhé a v nepravidelných intervalech. Vystupují z nich řidiči a nosítkáři, unavení a špinaví, a zdraví přítomné, kteří se ptají: „Sebrali jste jich hodně?“

Rychle se stmívá a v šest hodin už není vidět na krok.

20

Neděle 8. listopadu 1914²⁹

Alfred Pollard hloubí zákop za městem La Bassée

Vlastně je tu ani nepotřebují, posílají je dopředu kopat hlavně proto, aby je nějak zaměstnali, dokud nedostanou nové rozkazy k dalšímu přesunu.³⁰ Nikdo jim ovšem neřekne, aby dávali pozor.

Je toho tady pravda tolik nového a neznámého. Frontová linie se na západě stala vysloveně statickou, skutečné boje probíhají pouze na severu, ve Flandrech, viz první bitva u Ypres. Tady v severní Francii se místo toho obě strany zabývají většinou jen zakopáváním, což ovšem není vždy tak jednoduché, jak by se zdálo. Nikdo totiž takovýto typ války nepředpokládal, takže před jejím vypuknutím neprobíhal téměř žádný potřebný výcvik, a co hůř, nikdo s podobným způsobem boje neměl žádné zkušenosti. Sám Pollard se později vyjádří, že „zákopy byly v roce 1914 strašné“; nefungovalo odvodňování ani odvoz odpadků a nebyly tam žádné pořádné úkryty, natož bunkry, pouze v některých úsecích jakési zastřešení, ale to chránilo maximálně před deštěm, stěží i před něčím jiným. Nově v této poziční válce vypadalo i bitevní pole, i když ta jeho prázdnota byla klamná. Kde je vlastně nepřítel? Tady konkrétně není nikde ani náznak nějaké jeho přítomnosti. A kde vlastně v tomhle tichu probíhá nějaké válčení?

Pollard a ostatní tedy velmi pomalu vyrazili k místu, vzdálenému asi kilometr od frontové linie, ubezpečili se, že nikde nečihá nepřítel, a začali kopat. První den je přítom Němci nechali tu práci s krumpáčem a lopatou dělat, i když se druhá strana nijak nekryla (nebylo ostatně ani čím) a byla v tom zářivém slunci na dohled, druhý den už však zřejmě dospěli k závěru, že čeho je moc, toho je příliš.

Pollard je v armádě už třetí měsíc. Osmého srpna v pět hodin odpoledne odešel z pojišťovny na londýnské St. James Street, kde pracoval jako úřed-

²⁹ Mohlo to také být o den dřív nebo o den později.

³⁰ Důstojník, který tomuto úseku fronty velel, čekal posilu v podobě dělostřeleckého oddílu, ale v důsledku prostého omylu mu místo toho poslali pěší pluk, jehož příslušníkem je i Pollard.

ník, a už se tam nikdy nevrátil. Bylo to pro něj lehké rozhodnutí – o den či dva dříve stál ve velkém davu před jedněmi velkými kasárnami v britské metropoli a díval se, jak kolem nich odpochoval do války gardový pluk. Všichni jásalí a křičeli, včetně něho, když však ti vojáci procházeli v jeho bezprostřední blízkosti a přitom perfektně drželi krok a rytmicky mávali pažemi, měl zároveň i sevřené hrdlo. On totiž na rozdíl od mnoha ostatních neronil slzy, protože by byl pyšný, a nedojala jej ani vážnost dané situace, vědomí, že jeho země byla zatažena do války bez jakéhokoliv skutečného varování, navíc do války obrovské, ne pouze jednoho z těch vzdálených koloniálních dobrodružství, ale do kolosálního ozbrojeného konfliktu, který hrozí, že převrátí svět vzhůru nohama, a nejen hrozí, ale i slibuje, že tak učiní (to byl ostatně i důvod, proč někteří lidé tak jásalí – tu válku si ztožnili s nějakou velkou a radikální změnou). Tohle všechno však nebylo tím, co Pollarda tak hluboce dojalo, že začal brečet; jeho slzy byly slzami závidy, jelikož strašně toužil po tom být jedním z těch mužů, co odjeli na frontu. „Jak to, že mne nevzali s sebou?“ ptal se sám sebe.

Ano, mnoha lidem se nejnovější válka jevila jako velký příslib změny. V mnoha ohledech byla sympatická i jednadvacetiletému Pollardovi, přičemž k těm významným patřila skutečnost, že už měl až po krk práce v pojišťovně, takže dokonce uvažoval o emigraci, teď ale místo toho vypukla válka.

Ve frontě před náborovým střediskem stál podobně jako všichni ostatní téměř tři hodiny. Když se pak jeho brána konečně otevřela, protlačil a proklestil si ještě s jedním mladíkem – známým z tenisového klubu – cestu vpřed a pak sprintovali jak o závod do hlavní budovy, aby mohli být první, protože co když je počet přijímaných omezen? Nebyli si ostatně ani jisti, zda už v té chvíli nebylo po všem. (Jeho bratr se mimochodem coby dobrovolník nejdřív přihlásil do stejného útvaru, ale pak jej opustil, a to jednoduše proto, aby se pod jiným jménem mohl dostat do jiného, o němž se předpokládalo, že bude do bojů nasazen jako jeden z prvních.)

Armádní dril Pollard poté, co byl přijat, miloval, také dlouhé pochody mu přišly jako „docela zábavné“, a když mu dali pušku, stěží byl dokonce schopen ovládnout své vzrušení: „Konečně jsem byl ozbrojen a měl v rukou něco vyrobeného k zabíjení, protože já jsem chtěl zabíjet.“ Když pak někde

Válka a naděje

seděl, často si také tajně hrával s bajonetem a zkoušel jeho ostří. „Má touha dostat se na frontu se stala úplnou obsesí.“ Londýnem propochodovali za zvuků armádní kapely, přičemž předchozí výcvik se zbraní spočíval v pouhých patnácti výstřelech a rozkaz k odjezdu přišel tak náhle, že ani neměl čas o tom informovat své rodiče, takže když jeho vlak do Southamptonu projížděl jedním nádražím, vyhodil z okna krátkou zprávu i s jejich adresou (a opravdu ji dostali).

Teď, po tak dlouhém čekání, je tedy Pollard konečně na frontě, a to už druhý den za sebou. Vzduch je cítit zeminou a zetlenými listy. Najednou slyší zvuk „připomínající vlak, který jede neuvěřitelně rychle“, poté jakési zvonivé kovové detonace, a vpředu, ne moc vysoko nad zemí, vidí stoupající a rostoucí obláček z výbuchu šrapnelu. Pollard se opře o svůj rýč a „fascinován“ na ten výjev hledí:

Opravdu jsem byl pod palbou, takže můj pulz tím vzrušením výrazně zrychlil. Po prvním granátu přišel druhý a pak třetí. Trochu dál podél linie byl nějaký rozruch, vojáci tam pobíhali. Kolem mne kdosi proběhl a volal doktora. Zřejmě přímý zásah, takže máme prvního zraněného.

21

Pátek 13. listopadu 1914

William Henry Dawkins píše své matce z lodě HMAT Orvieta

Horko a od moře vítr. Život na vojenské přepravní lodi je zvláštní – William Henry Dawkins asi ještě nikdy netrávil svůj čas tak příjemným způsobem. Je sice jen čerstvě jmenovaným nadporučíkem, ale prostě důstojník, takže dostal svou vlastní kajutu v první třídě, a to na plavidle, které ještě o měsíc dřív figurovalo mezi těmi nejlepšími a nejmodernějšími provozovanými společnostmi Orient Line. Má tedy k dispozici vanu a sprchu s teplou vodou a kajuta není ani moc daleko od nádherné jídelny, kde třikrát denně podávají vynikající pokrmy. „Jídlo je tady lepší, než jaké bych dostal v nejlepší melbournském hotelu.“ Cestujícím, zatím bez uniforem, navíc hraje loďní orchestr.

Jediná věc, která celou tu idylu kazí, je zápach z koní dole v podpalubí – a také to vedro, které ještě stoupá, zatímco HMAT³¹ Orvieto, jak se loď jmenuje, pluje plnou parou vpřed společně s dalšími ve velkém konvoji pod ohnivou oblohou severním směrem přes Indický oceán. Mnoho mužů jiných hodností spí v noci na palubě, protože doufají, že venku nebude takové horko. Dawkins už po vyplutí z Austrálie stačil oslavit své dvaadvacáté narozeniny, a jak lze vidět na fotografii z doby těsně před tím, než se narodil, je to mladík s jemným úsměvem, oválným obličejem, úzkým nosem a zvědavým, upřímným pohledem. Zcela nedávno také začal nosit knír a kravatu, která je součástí uniformy, si váže na uzel s visícími volnými konci.

On i ostatní důstojníci si tedy žijí vysloveně v luxusu, rozhodně však nezahálejí. Vstávají obvykle už ve tři čtvrtě na šest a dny tráví cvičením, výukou mužstva, organizováním sportovních soutěží a pořádáním různých kurzů, například boxu nebo francouzštiny. (Představa je taková, že Dawkins i všech ostatních dvacet tisíc Australanů a osm tisíc Novozélanďanů, které konvoj veze, budou posláni na západní frontu.) *Le prochain train pour Paris part à quelle heure?*

Na začátku plavby byla válka ještě velmi daleko.³² Loď plula plně osvětlená, jako v mírových časech, což v případě nádherného zaoceánského parníku, jakým byl Orvieto, znamenalo, že v noci svítila tisíce jasně zbarvenými lampami. Teď už ale něco takového není možné a vojáci dokonce ani nesmí po západu slunce venku na palubě kouřit, protože panuje obava z německých křižníků, o nichž se ví, že v Indickém oceánu číhají – při jejich přízračných a nečekaných útocích po celé jeho ploše už potopily téměř dvacet spojeneckých obchodních lodí. Vyplutí konvoje z Austrálie bylo dokonce posunuto, protože v oblasti v té době operovala jejich eskadra.³³ Teď už ale všech třicet osm lodí (je to impozantní pohled) směřuje

31 Zkratka názvu „Australská doprava Jejího Veličenstva“.

32 Co se týče války mezi Německem a Velkou Británií, začala vlastně v Austrálii, když se 4. srpna německá obchodní loď pokusila nenápadně vyplout z přístavu v Sydney, ale zastavily ji varovné výstřely.

33 Šlo konkrétně o tichomořskou eskadru Maximiliana von Spee, která si již brzy měla udělat velké jméno šířením paniky a destrukce, když plula východním směrem. Teď je ale u břehů Chile, tedy západního pobřeží Jižní Ameriky, kde 1. listopadu uštědřila

Válka a naděje

na severozápad, a to v doprovodu spojeneckých válečných plavidel, takže když například Dawkins vyhlédne přes zábradlí na pravoboku, vidí japonský křižník Ibuki, jehož široké komíny z nějakého důvodu chrlí daleko hustší dým než ty britské a australské. Dnes však náš nadporučík sedí ve své kajutě a píše dopis matce:

Síla Británie na moři je úžasná, tenhle obrovský konvoj prostě pluje bez přerušení vpřed, svým vlastním kurzem a ve vlastním časovém harmonogramu, i když pravda i samostatné loď jako třeba Osterley, která vozí poštu, se při své cestě do Austrálie a zpět drží určité trasy. V různých momentech se z různých směrů kolem nás vynořují křižníky plující pod naší vlajkou a všechno to jen potvrzuje absolutní ovládnutí oceánů. Dnes jsme se také dozvěděli o pádu německé kolonie Čching-tao, takže jsme si vyměnili spoustu blahopřání s posádkou japonské válečné lodi.

William chtěl být původně učitelem. Jeho rodiče sice neměli ani peníze, ani žádné pořádné vzdělání (když se narodil, byla jeho matka švadlenou a otec dělník), ale byli si vědomi, že jejich syn je chytré dítě, a díky stipendiu tak mohl studovat na internátní škole v Melbourne. Už v šestnácti letech pak začal na zkoušku učit³⁴ na jedné škole, která od jeho domova nebyla vzdálená víc než 40 kilometrů. V tomto povolání by asi byl i spokojen, práce jej bavila, ovšem jednoho dne zahlédl v novinách, že ve městě Duntroon (dnes na území Canberry) se otevírá škola pro kadety čili budoucí důstojníky. Podal si tedy přihlášku, podstoupil přijímací zkoušky a ke svému překvapení jej přijali.

Když se do školní budovy i s ostatními studenty z úplně první skupiny nastěhoval, nebyla ještě ani úplně dostavěná, a místo, kde stála, jej trochu zklamalo – bylo značně suché a chladné, také izolované, a bydleli v přízem-

---

nečekanou porážku britské flotile nedaleko přístavu Coronel. Angličané v reakci na tuto událost poslali posily do jižního Atlantiku, aby prohru pomstily a eskadru za každou cenu zastavily.

34 Vzdělávání nových učitelů v Austrálii bylo založeno na systému připomínajícím učební obor, kdy kandidáti na tuto profesi pracovali ve třídě pod vedením již zkušeného kolegy.

ních panelových barácích obložených azbestem. Výuka se nicméně dala označit za velmi kvalitní a ambiciózní Dawkins dosáhl jak v teoretických předmětech, tak v těch praktických výborných známek. Byl ovšem menšího vzrůstu, vysoký jen přibližně 165 centimetrů, a ani moc nevážil, což společně s jeho inteligencí rozhodlo, že se začal specializovat v oboru, kde byl důraz kladen spíše na duševní schopnosti než fyzickou sílu. Většina z třiceti sedmi mužů, kteří studium na této škole absolvovali v roce 1914, se tak následně stala příslušníky pěchoty nebo jezdeckta, zatímco on a ještě jeden kadet s výborným prospěchem začali v armádě pracovat jako technici. Takové zaměření pravděpodobně jeho povaze vyhovovalo nejlépe; teď je sice v australském expedičním sboru a těší ho to, radost mu ostatně tak jako všem dalším dělají i úspěchy Britů na válečném poli, ale je zřejmé, že válečnou horečkou v té nejvyhrocenější podobě zasažen není. Z dopisů, které píše, se jeví jako ctižádostivý, ale zároveň tichý a i lehce upjatý mladý muž, prostě učitel ze základní školy v uniformě, který v civilním životě pravidelně chodí do kostela. Je mimochodem nejstarším ze šesti dětí, přičemž obzvláště blízko má k dvěma nejmladším z nich, což jsou dvojčata Zelma a Vida, těmto děvčatům se věnuje opravdu hodně.

Vypuknutí války jej zase až tak nepřekvapilo, protože se už předtím objevily jisté zvěsti, i když jen minimum lidí je bralo vysloveně vážně, jejich uvažování bylo takové, že pokud se něco stane, dojde k tomu doslova na opačné straně zeměkoule, kde to bude mít vliv na místa, o nichž téměř nikdo nikdy neslyšel a ještě menší počet by uměl vyslovit jejich názvy. Když pak nakonec přišly zprávy všechno potvrzující a Australané pochopili, že i jejich země byla do tohoto obrovského konfliktu nějakým podivným způsobem zavlčena, byli Dawkins a ostatní kadeti v těch prvních chaotických dnech v naprosté nejistotě, pokud se dalšího vývoje týče. Co bude s nimi? Ve škole jim zbývaly ještě čtyři měsíce výuky a výcviku, pak jim ale bylo řečeno, že zkoušky budou skládat dřív, aby se mohli přidat k expedičnímu sboru, který se už v té době dával dohromady. S radostí si tedy zabalili své věci, co měli navíc, rozdali nebo prodali, na jejich počest byla také uspořádána velkolepá a dojemná večeře, a teď už jsou tedy na cestě do Evropy.

Ta je zatím ještě daleko, ale něco z války už přesto uviděl, tedy alespoň téměř – když o čtyři dny dříve plul kolem Kokosových ostrovů, zvolil jejich

Válka a naděje

konvoj východní trasu místo častější západní, protože panoval strach ze setkání s neznámějším a nejobávanějším ze všech německých válečných lodí, s lehkým křižníkem SMS Emden.³⁵ Obavy se ukázaly být oprávněné, už na ně skutečně čekal, jak se dozvěděli z telegramu, který dostali, takže k němu bylo vysláno největší z doprovodných vojenských plavidel s cílem s protivníkem se vypořádat; v 10:25 pak dorazila na Orvieto zpráva, že „nepřítel byl napaden“ a vzápětí „někteří členové naší posádky zaslechli dunění děl“. Křižník byl poražen rozdílem třídy, rozstřílen na kusy a ty následně vytaženy na pevninu.

Nyní se říká, že zajatci a zranění z tohoto pětadvacetiminutového námořního souboje budou převezeni na palubu Dawkinsovy loď, na což se už opravdu těší. Konvoj se každopádně blíží k Cejlonu, odkud matce, jak věří, bude moci poslat další dopis:

*Doufám, že se těšíš tomu nejlepšímu zdraví; já se mám výborně a nic mne netrápí. Doufám, že už je lépe tetě Mary. Vyříd' mé nejlaskavější pozdravy všem, kdo se na mne ptají. A teď' už budu končit, těším se, že v Kolombu na mne bude čekat tvůj dopis. Všechny vás líbá Willie
xxxxxxxxxxx děvčatům.*

22

Čtvrtek 19. listopadu 1914

Kresten Andresen se ve Francii před odjezdem na frontu probírá svou výbavou

Andresenovi kamarádi jeden po druhém mizeli z kasáren, zatímco jemu se tam podařilo nějaký čas zůstat, protože se odmítl přihlásit na frontu jako dobrovolník. Byla to ovšem nejistá existence, kdy jen čekal na nevyhnutelné, navíc skutečnost, že ostatní odcházeli, nejnověji jeho jmenovce

---

35 Toto plavidlo už tehdy mělo za sebou potopení sedmnácti obchodních lodí a bylo mimochodem také zahaleno do určitého romantického hávu, jednak kvůli mazanosti kapitána jménem von Müller a jednak díky humánnímu přístupu k posádkám nepřítelů, které zachránil, dobře se o ně postaral a zajistil, aby byli co nejdřív vysazeni na pevninu. Takové kavalířské chování ovšem odpovídalo očekávání, jaká tehdy ještě lidé měli, pokud se války týče.

Thøge Andresen, na něj měla vliv. Thøge na rozdíl od něj tu ruku zvedl, protože chtěl „ve válce podstoupit křest v mužství“, a Kresten rozhodně ví, jaké má on i další vojáci pocity. Do svého deníku si napsal:

Jít válčit ne kvůli majetku a zlatu či své rodné vlasti, případně kvůli cti, nebo abych toužil zabít nepřítele, ale v zájmu posílení svého charakteru a vůle, jakož i svých zvyků a opravdovosti. To je, proč chci já bojovat ve válce, odmítám tím však projít dobrovolně, protože jsem přesvědčen, že cíle je možné dosáhnout i jiným způsobem.

Kresten si uvědomuje, že už to nebude dlouho trvat, ale i tak je vděčný za ten čas navíc, který získal.

Včera vojáky očkovali proti tyfu a choleře, dnes dostanou injekci proti záškrtu. Kresten se probírá svou polní, která už je úplná:

Šedivá uniforma s červenou paspulkou a bronzovými knoflíky
 Tmavý kabát, armádní
 Piklhaubna se zeleným potahem R86
 Šedivá čepice k uniformě
 Vlastní boty, zakoupené ve Vejle
 Šněrovací boty, žluté, armádní
 Ruksak, telecí kůže
 Žlutý belgický řemen
 Detto vak na municí
 Detto kožené pásky a další předměty
 Stan včetně kolíků³⁶
 Jídelní miska, hliník
 Hrnek, detto
 Láhev, detto
 Rýč

36 Část stanu, kterou měl voják u sebe, byla vtipně překřtěna na „rakev hrdiny“, jelikož se často používala k příkrytí padlého během polních pohrbů.

Válka a naděje

Šedivé rukavice
Taška na chléb
Dvě plechovky kávy
Plechovka na mazivo do pušky
Železné zásoby sestávající ze dvou balení sušenek, plechovky s masem
a balíčku hrachu
Dva obvazy první pomoci
Puška, vzor 97
Čistící šňůra
Dva vlněné svetry
Dvě košile
Dvoje pánské spodky, jedny z nich modré
Tlustý svetr barvy námořnická modř
Šedivá šála
Klapky na uši
Dva řemeny
Návleky na kolena
Rukavice
Identifikační štítek ANDRESEN, KRESTEN K.E.R.R.86.
Čtyři páry ponožek, jedny z nich řídce síťované (dar z lásky)
Kapuče
Bílá páska na rukáv pro noční boj
Pytlík soli s hedvábnou stuhou
Půl kila šunky
Půl kila másla
Plechovka ovocné pomazánky³⁷
Nový zákon
Úprk jelena³⁸
Polní korespondenční lístky, třicet kusů
Papír na psaní
„Něco pro vojáky“: anýzový olej³⁹

---

37 Druh marmelády vyrobené ze směsi jablek a pomerančů.

38 Populární román, jehož autorem je Dán Christian Winther (1796–1876)

39 Dezinfekční prostředek

Náplasti
 Šicí potřeby
 Mapa
 Tři poznámkové bloky
 Dánská vlajka (momentálně chybí)⁴⁰
 Bajonet
 Sto padesát kusů ostrých nábojů
 Půl kila slaniny
 Tyč salámu typu Speckwurst
 Bochník chleba, armádní

Jeho plná polní vážila asi třicet kilo, což (jak si Andresen poznamenal do svého deníku) „bylo, dá se říct, docela dost“.

Deníky mezitím psaly o některých oddílech složených z mladých studentů, kteří šli do útoku u Langemarcku za zpěvu „Deutschland, Deutschland, über alles“. Blížila se zima.

23

Sobota 28. listopadu 1914

Michel Corday v Bordeaux obědvá se dvěma ministry

Je jich šest a hovoří o všem možném, nakonec se však konverzace vždy stočí zpět k válce, protože to je téma s obrovskou gravitační silou. Je například skutečností, že existuje výraz pro ženu, která přijde o svého manžela („vdova“), ale ne pro matku, která ztratí své dítě, nebo že německé vzducholodě Zepelín jsou schopny dolétnout až nad Paříž a bombardovat ji, to je téměř jisté, nebo že v Londýně na pouliční lampy začali montovat speciální stínidla a vymyslel je slavný choreograf Loie Fuller, nebo že začaly kolovat takové ty podivné dopisy s modlitbami, kdy je adresát žádán, aby

⁴⁰ Později u sebe malou dánskou vlaječku do bitev skutečně nosil, považoval ji spolu s románem za ztělesnění „toho nejcennějšího ze všech věcí, které jsou dánské“, takže vůči národnostnímu citění rozhodně lhostejný nebyl, jen se prostě netýkalo Německa.

Válka a naděje

udělal kopie a ty poslal devíti dalším lidem, jinak „tebe i ty, které miluješ, stihne neštěstí“.

Ano, válka je téma, kterému se člověk těžko vyhne, zejména když dva z těch diskutujících mužů byli členové vlády.

Jedním z nich je Aristide Briand, ministr spravedlnosti a starý politický harcovník, pokud kdy nějaký existoval; byl to také obratný pragmatik (někteří by řekli oportunist) a hlasitý antiklerikál nejasné růžové barvy. Tento výřečný pán se ve francouzské politice stává čím dál důležitější figurou a mnozí ostatní ministři na něj zárlí, protože se byl podívat na frontě. Tento měsíc také přišel s jedním konkrétním návrhem – když se na západě, jak to vypadá, boje dostaly do patové situace, proč neposlat jednotky složené z britských a francouzských vojáků někam jinam, například na Balkán. Tím druhým významným politikem je pak Marcel Sembat, ministr veřejných prací, původním povoláním právník a novinář, jinak též jeden z vedoucích představitelů Socialistické strany. Oba muži jsou nyní v koaliční vládě, která byla ustavena po vypuknutí války. Jen nemnoho lidí je mimochodem překvapeno, že se Aristide Briand stal jejím členem, byl to totiž známý kariérista, který přivykl moci a jejím podmínkám i možnostem. Daleko víc lidí, zejména radikálů, bylo ovšem překvapeno, že do vlády vstoupil Marcel Sembat, řada osob z tohoto tábora to vnímá jako zradu srovnatelnou s tím, když němečtí sociální demokraté hlasovali pro návrh financování války.⁴¹

Během konverzace postupně začíná být zřejmé, že ani ministři tak úplně nevědí, kolik má francouzská armáda vlastně vojáků. Je to dáno jednak tím, že příslušníci jejich vyšších vrstev, kteří často a otevřeně dávají najevo své opovržení civilní mocí, jsou notoričtí tím, jak vše drží v tajnosti, a jednak proto, že příslušné seznamy jsou stále v nepořádku po velké mobilizaci koncem léta a masivních ztrátách na podzim, které vyvrcholily bitvou na Marne. (Kolik vojáků konkrétně zahynulo, je tajemstvím, které vyjde najevo

---

41 Zejména když Sembat byl blízkým spolupracovníkem Jeana Jaurèse, předního socialistického politika, který se pokoušel zabránit vypuknutí války vyhlášením generální stávky, ale 31. 7. 1914 byl jedním mladým francouzským nacionalistou zavražděn. A aby toho nebylo málo, o Sembatovi se také vědělo, že je autorem široce známého a diskutovaného pacifistického manifestu.

až po skončení války.) Žádný z civilních ministrů se neodvažuje mít nějaké výhrady vůči generálům, ti jsou stále ve všech válčících zemích v postavení jakýchsi bohů, podařilo se jim nicméně dospět alespoň k hrubému odhadu ztrát, a to tak, že použili údaje o celkovém počtu přidělů potravin, které se každý den v armádě vydají; na základě těchto informací pak vláda přibližně určí, kolik lahví šampaňského bude třeba jednotkám rozdat na Štědrý večer.

Corday je každopádně po obědě poněkud zklamán z toho, jak si jeho dávný vzor Sembat vychutnává své nové postavení coby ministr, jak tu funkci vysloveně *miluje*. Do svého deníku si proto poznamenává:

Mimořádné podmínky mu umožnily zaujímat mocenské postavení, které předtím coby věc principu odmítal. Je smutné ty muže pozorovat nyní, sledovat, jak se vozí auty, jak nastupují do zvláštních vlaků a jak ochotně a otevřeně se opájí svou mocí.

24

Pátek 11. prosince 1914

Kresten Andresen je svědkem rabování v Cuy

Když odjížděli z Flensburgu, bylo město pokryto vrstvou mokrého čerstvého sněhu. Příslušný rituál nijak nevybočil z obvyklé normy – ženy z Červeného kříže jej i ostatní vojáky zasypaly čokoládou, koláči, ořechy a doutníky, a ústí pušek jim vyzdobily květinami. Dárky přijal, ale květinám ve své zbrani řekl rezolutní „ne“: „Na svůj pohřeb ještě nejsem připraven.“

Cesta vlakem trvala devadesát šest hodin, přičemž spánku moc nedal, protože byl jednak nervózní a jednak zvědavý. Většinu času prostě jen seděl, díval se z okna (měli dost štěstí, protože jim nepřistavili tak jako mnoha jiným jen nákladní vagóny typu „dobyččák“) a hltal vše, co viděl – bojiště u Lutychu, kde to vypadalo, že v podstatě všechny domy po těžkých srpnových bojích (šlo o vůbec první velkou bitvu na západě) shořely nebo byly v ruinách, dramatickou krajinu údolí řeky Másy včetně řady tunelů, nádherné zimní, ale zelené roviny severozápadní Belgie, obzor přerušovaný záblesky z hlavní pušky a světlem z výbuchů šrapnelů, vesnice a města zcela

Válka a naděje

nedotčené válkou, dřímající v hlubokém, opravdu hlubokém míru, jakož i ty, které byly boji ošklivě poškozeny a obývali je pouze duchové. Konečně dojeli do Noyonu v severozápadní Francii; odtamtud za měsíčního svitu pochodovali jižním směrem po silnici, kde je předjížděla nejen auta, ale i dělostřelecké oddíly, zatímco hluk z explozí v dáli byl čím dál silnější.

Nakonec pluk zaujal pozici podél železničního náspu hned za malým městem Lassigny v Pikardii a Kresten si s vydechnutím uvědomil, že kromě určitého nepřijemného, ale všeobecně vzato neefektivního dělostřeleckého bombardování⁴² jde o tichou část fronty. Ani jejich povinnosti nejsou bůhvíjak náročné, čtyři dny v zákopech – pravda plných bláta – následované čtyřmi dny odpočinku, přičemž je to celé jen o sledování a čekání plus občasná noční služba na odposlouchávacím stanovišti mezi frontovými liniemi. Francouzi jsou zakopaní asi 250 metrů daleko a obě zneprátené strany jsou od sebe odděleny jednoduchými propletenci⁴³ z ostnatého drátu a rovným polem, na

42 Andresen zde zjišťuje to samé, co mnozí další lidé, totiž že šrapnely, tehdy zdaleka nejčastější typ dělostřelecké munice, mají jen zanedbatelný vliv na vojákы protivníka, protože ti jsou dobře schovaní v zákopech.

43 Ostnatý drát, jak jej známe dnes, byl vynalezen ve Spojených státech pro zemědělské účely a umožnil tam chov dobytka ve zcela novém rozsahu. První zmínka o jeho použití armádou – tedy jako určitá obrana proti útoku nepřítele – pochází z války mezi Francií a Pruskem v letech 1870 a 1871, a je také známo, že americké jednotky tento typ drátu použily k ochraně svých táborů během války se Španěly v roce 1898. V armádních předpisech Velké Británie se o něm pravda hovoří už o deset let dříve, ale její nepřítel ostnatý drát v roce 1914 ještě nepoužíval, protože se domníval, že tento ozbrojený konflikt bude vysoce mobilní a navíc brzy skončí. Když se pak začátkem podzimu tohoto roku vybudovaly první zákopy, byly postaveny v nejlepší případě jen jakési improvizované bariéry, a to z drátu sebraného v okolních vesnicích. (Je přitom zřejmé, že se tento materiál tehdy ještě stále považoval za něco poněkud nezvyklého, jelikož výraz „ostnatý drát“ se nepoužíval od samého začátku, některé zprávy například hovoří o „ostnatém plotovém drátu“, přičemž v počátečním období se vlastně používal jakýkoliv, na který se přišlo, tedy i ten bez ostnů.) Podobné obranné systémy byly navíc velmi slabé, často sestávaly pouze z jedné linie sloupků propojených třemi nebo čtyřmi pruhy tohoto drátu. Záhy se nicméně začal vyrábět ostnatý drát určený speciálně pro vojenské účely – ten, který se do té doby používal v zemědělství, měl obvykle na jednom metru pouze sedm dvojic ostnů, zatímco nový, armádní, čtrnáct i více. Tyto bariéry byly také postupně čím dál širší a hustší; francouzské nařízení z roku 1915 se například zmiňuje o minimálně dvou řadách ostnatého drátu a podpěrách přibližně tři metry od sebe, zatímco podobný britský výnos o dva roky později nařizuje, že podobná překážka musí mít do hloubky alespoň devět metrů. Brzy se také začaly používat různé varianty, přičemž některé byly i přenosné, například ty, kterým se říkalo „španělské jezdcí“, „kostky“, „ježci“, „angrešt“ a „podpěry nožů“.

kterém jsou dosud zplihlé snopy hnijícího žita – úroda roku 1914. Jinak už toho moc k vidění není, zato však spousty zvuků k slyšení, ať již jde o takové to „ta ta ta“ z pušek a kulometů nebo „bum bum“ z explozí granátů.⁴⁴ Výborná je každopádně strava, dostávají dokonce dvě teplá jídla denně.

Některé věci jsou tedy lepší, než s obavou čekal, u některých je to ale naopak. Blíží se Vánoce a Andresenovi se stýská po domově, přičemž tento pocit je ještě zhoršován skutečností, že chodí jen minimum dopisů. Malé město, kde jsou ubytovaní, pokud nejsou zrovna na přední linii, je téměř stále pod palbou granátů, takže se postupně vylidnilo, poslední místní prý ostatně odešli právě dnes.

Sotva tito civilisté zmizeli za obzorem, už jejich domy začali vykrádat němečtí vojáci. Pravidlo je takové, že si prostě z prázdných a opuštěných budov berete, co chcete, takže jak tábořiště za frontovou linií, tak úkryty přímo v zákopech jsou levně a nevkusně zařízeny kořistí z francouzských domácností, ať již jde o kamna na dřevo nebo měkké postele a krásné pohovky i křesla.⁴⁵ (Bunkry jsou mimochodem často vyzdobeny ironickými nápisy. Jedno populární například hlásá: „My Němci se nebojíme nikoho kromě Boha a našeho vlastního dělostřelectva.“) Když je nyní jasné, že už byly opuštěny poslední domy, postupuje se v obvyklém pořadí – nejdřív si jdou vybrat dle libosti důstojníci a pak je řada na mužstvu.

Zmíněný britský předpis také hovoří o celé řadě různých typů nepřenosných překážek, mimo jiné z ostnatého drátu vysokého nebo naopak nízkého, strmého, neupevněného, nástražného atd. Prováděly se též pokusy s ploty napuštěnými elektrickým proudem, ale ty se ukázaly být nepraktickými. Francouzský autor Oliver Razac napsal, že ostnatý drát nikdy nebyl vysloveným symbolem první světové války, ale možná sehrál významnou roli v pokusech umělců „dát nějakou podobu té monstrózní dokonalosti ničivých sil uvolněných moderní válkou“.

44 Tak to alespoň slyšel Andresen.

45 Toto pečlivé zařizování zákopů – brzy bylo možné vidět i bunkry, které měly na stropě elektrické osvětlení, na podlahách koberec a na stěnách obložení – je důsledek skutečnosti, že německá armáda už na západě začala uvažovat o dlouhodobé obraně. Ta francouzská z čistě ideologických důvodů naopak nechtěla vytvářet dojem, že hodlá v zákopech zůstat, a tak ty její byly v průběhu celé války relativně strohé. Asi v této souvislosti nepřekvapí, že velmi pohodlné prostředí si na východní frontě rychle vytvořila armáda rakousko-uherská, říkalo se dokonce, že některé její bunkry měly v oknech skleněné tabulky, i když to už by asi bylo poněkud absurdní.

Válka a naděje

Andresen jde s asi deseti dalšími, všichni pod velením jednoho podpraporčíka. Lassigny je čím dál víc ponuré, tam, kde dřív byly vysoké bílé domy s žaluziemi na oknech, už se teď ježí jen od deště zčernalé hromady sutin, cihel a roztráštěného dřeva a po ulicích se všude válejí nábojnice ze šrapnelů a úlomky granátů; tohle malé město prostě pomalu mizí z povrchu zemského. Z kostela, který němečtí vojáci rozstříleli, zbyla pouze jakási prázdná skořápka, uvnitř který starý zvon visí jen na několika zhroutených trámech, takže brzy spadne, narazí na zem a ještě naposledy se přitom ozve. Na kostelní fasádě dosud visí velký kříž, ale exploze jej roztrhla vedví. Andresen je hluboce zasažen:

Jak brutální a bezohledná je válka! Zadupává ty největší hodnoty – křesťanství, morálnost, domov s krbem. A to se přitom v dnešní době tolik mluví o civilizaci. Člověk má tendenci v ní i další hodnoty ztratit víru, když se jim vzdává jen takto málo úcty.

Vojáci se blíží k nedávno opuštěným domům a vrchní seržant, v civilním životě učitel, jde v čele. Na místě se pak hladově probírá skřínkami a také různými škvírami, ale není moc co brát, většina užitečných věcí už byla odnesena. Chaos je tu každopádně nepopsatelný; Andresen trochu couvne dozadu, ruce v kapsách, a cítí se čím dál víc znechucený, ale nic neřekne.

Ve dveřích, které vedou do čerstvě vyrabovaného obchodu, potkávají dobře oblečenou dámu v kabátě s kožešinovým límcem, i když na hlavě nemá klobouk. Obrací se k vojákům a ptá se jich, kde je její manžel, ale Andresen jí odpovídá, že neví; jejich zraky se potkají a on zjišťuje, že ta žena má temný pohled, i když je pro něj obtížné určit, zda jde o výraz zoufalství nebo pohrdání. Andresen by se každopádně v tu chvíli na místě propadl hanbou – je to tak silný pocit, že si jen přeje, aby „mohl utéct někam daleko“ a tam se schovat.

25

Úterý 15. prosince 1914

Elfriede Kuhrová pomáhá dávat najíst vojákům na nádraží v Schneidemühlu

Mrazivý opar, bílý sníh, zima až do morku kostí. Řada menších dětí je tak prokřehlá, že už si ani nechce hrát na vojáky, ale Elfriede, která je z nich nejstarší, si myslí, že by měly pokračovat, jelikož si tím podle jejího názoru trénují výdrž. „Jednotky na frontě přece trpí chladem daleko víc než my.“ Malému Fritzi Wegnerovi už je však opravdu velká zima, takže Elfriede mu musí čas od času utřít nos, avšak domnívá se, že taková činnost neodpovídá důstojnosti její funkce coby „velitele této jednotky“.

Později se naše školačka odebere na nádraží, kam chodí její babička téměř každý den pracovat coby dobrovolnice Červeného kříže. Elfriede tam má obvykle za úkol pomáhat dávat najíst vojákům, kteří se na nádraží zastavují. Vlaky s nimi jezdí ve dne v noci – do bitev stále zuřících na východě to jsou vagóny plné zdravých zpívajících mladých mužů, zatímco v opačném směru už vezou muže tiché a krvácející. V tento konkrétní den dorazí několik lazaretních vlaků, takže práce bude nepochybně hodně.

Elfriede pomáhá – i když jí to zakazují – také při podávání jídla třem stovkám civilních pracovníků, kteří se vrátili vlakem z Východního Pruska, kde budovali zákopy a další opevnění. Dívá se, jak ti vyhladovělí muži hltají polévku a kávu a ukusují z chleba, tiše, jakoby se strachem, že je někdo při něčem přistihne; v rychlosti spořádají sedm set sendvičů a pak se odplíží zpět do svého vlaku. Elfriede asistuje při horlivé přípravě nových chlebů, ale nakrájený salám už je pryč, takže ke slovu místo něj přichází jakási pomazánka, také hrachová polévka musí být zředěna vodou, aby jí bylo víc, když však přijede další vlak, tentokrát se zraněnými, nikdo si nestěžuje.

V podvečer dívkenku pošlou dokoupit salám, ale musí navštívit dvě řeznictví, než se jí podaří získat vše, co potřebuje. Cestou zpátky potká Gretel, jednu ze svých kamarádek:

Válka a naděje

Aby se chránila před zimou, je tak zabalená do šatů, že je z ní vidět jen nos a její modré oči. Zavěším jí kolem krku věnec cibulových salámků a říkám: „Pomoz mi, ať neřeknou, že jsi líná kůže.“

Na nádraží pak pomáhají obě, vláčejí sem a tam velké konve s kávou. Těsně před desátou hodinou jsou za svou činnost odměněny chlebem se salámem a hrachovou polévkou a poté odcházejí domů, zcela vyčerpané, ale velmi spokojené. Venku mezitím začalo hustě sněžit. „Bylo úžasné dívat se, jak kolem nás ve světle plynových lamp víří vločky.“

26

Sobota 19. prosince 1914

Sarah Macnaughtanová vaří polévku ve Veurne

Prší a zase prší, déšť a tma. Dny začaly splývat, přicházejí jeden za druhým, nový je stejný jako ten předchozí. Ani práce se nemění a stejné je i vše kolem. Nic nového už nenabízejí ani zprávy z fronty – tady bylo kousek území ztraceno, tam jsme naopak jakousi symbolickou píd' země nepříteli vyrvali z rukou. Jako by ta válka zamrzla, nikam nesměřovala, byla uvězněna sama v sobě, zatímco ale stále mechanicky pokračuje ve svých požadavcích na každodenní přísun životů a mrtvých těl, přičemž tento její „odpad“ každý den projíždí nádražím, kde Sarah stojí ve své výdejně polévky.⁴⁶

Jedinou novou věcí je to záhadné onemocnění napadající vojáky, kteří strávili dlouhý čas v zákopech plných vody. Jejich nohy jsou důsledkem takového pobytu studené, oteklé, zncitlivělé a zmodraly, takže někdy je dokonce jediným řešením amputace. Těm, kdo do takového stádia naštěstí nedospěli, pomáhá na nohy něco hodně suchého, takže Sarah má u sebe pytle plné ponožek a vydává je potřebným stejně tak jako polévku. (Všechny byly upleteny – například z různých druhů vlny – v domácnostech ve Velké

⁴⁶ Bylo to její vlastní zařízení, spustila jej ze své iniciativy a z vlastních peněz, aby zmírnila hlad a žízeň těch vojáků, kteří nebyli zraněni těžce, a právě proto, že jejich stav nebyl zase tak vážný, museli často čekat velmi dlouho, než je někam odvezli. K ruce má Sarah každopádně tři belgické pomocnice.

Británii, kde byl také zorganizován jejich sběr. Jsou mezi nimi i starší, jen zalátané, a v některých jsou dokonce malé dárky, konkrétně čokoláda nebo cigarety.) Vojáci přijíždějící na nádraží bývají i bosí, i když se už blíží konec prosince, a Sarah vidí, že to, co dělá, je oceňováno, ale stejně má pochybnosti: „Nejsem schopna ani jednomu z těch mužů život opravdu zlepšit. Nakrmím je a oni jdou dál.“

Bydlí stále v tom vlhkém podkroví malého domu. Jeho majitelé se vrátili a paní domácí strávila týden uklízením po předchozích nájemnicích. Sarah s nimi každý den o půl osmé v kuchyni skromně posnídá a kolem desáté odchází na nádraží.

První transporty se zraněnými obvykle přijíždějí kolem půl jedenácté. Její výdejna polévky zabírá jen malý prostor – zhruba 2,5 krát 2,5 metru – v klenutém staničním průchodu, od okolí oddělená pouze přišpendlenými pytli, uvnitř však má veškeré vybavení včetně příslušného nádobí. Předmět, který používá nejvíc, je malý mlýnek na kávu, na němž je namalovaný modrý větrný mlýn; v provozu je někdy celý den a ona k němu tudíž „pojala upřímnou nenávisť“. Někdy mimochodem také kávu, horkou polévku a chléb naloží na malý červený vozík a odjede s ním až na nástupiště, k čekajícím vlakům.

Obědvá v polní nemocnici a pak se vrací do domku trochu si odpočnout, protože se necítí moc dobře. V jejím přechodném bydlišti je život monotónní – večer rodina sedí kolem kamen v jedné z místností, kde otec občas hraje na mechanické piano, zatímco dcery si dělají výstřižky ze starých novin; Sarah je překvapená, že si nikdo z nich nečte, a každopádně se cítí osamělá. Ulice jsou mokré a zablácené a od moře vane ostrý studený vítr. Zaregistrovala nicméně, že se postupně začala zlepšovat péče o zraněné vojáky a už toho není tolik, na co by se dalo stěžovat, i když na druhou stranu lidé jsou podrážděnější než dříve. Do svého deníku si napsala:

Nikdo tu není přívětivý, tedy kromě těch, kteří právě vyšli ze svých domovů, a docela běžné je slyšet, jak má někdo nějakou prosbu, která je však odmítnuta, případně je mu odpovězeno: „Už se prosím znovu neptejte.“ Na nově přichozí je pohlíženo jako na vetřelce, a pokud se

Válka a naděje

tyče práce, je znát jakási podivná žárlivost. Vypadá to navíc, že jen málo lidí podává maximální výkon, což je zvláštní, protože právě v této době by tomu tak mělo být; je to asi nějaká nervová záležitost a tedy do značné míry omluvitelná, i když zdravotní sestry a chirurgové tím netrpí, ti jsou na práci zvyklí. Pomocníci se také občas chovají trochu zbrkle, což podle mne do značné míry souvisí s očekávaním čehosi vzrušujícího, co se ale často nedostavuje, ti, kdož „do toho šli kvůli nějakým mimořádným zážitkům“, na ně musejí často čekat velmi dlouho a energie nevydaná v jedné oblasti se často nečekaně – a poněkud nepřijemným způsobem – projeví v nějaké jiné.

Večer se táhne a je tmavý, takže Sarah se necítí dobře, silně ji bolí hlava. Také jí přijde melancholické to bubnování deště na oknech.

27

Úterý 22. prosince 1914

Michel Corday je v Paříži přítomen zahajovacímu zasedání poslanecké sněmovny

Vláda a ministři se vrátili do hlavního města a poslanecká sněmovna začíná znovu fungovat, připravit její jednání (Michel jako vysoko postavený státní úředník na jednom z ministerstev jej smí sledovat z balkónu) však nebylo úplně bez problémů – jeden z nich, o kterém se diskutovalo až na úrovni vlády, a to velmi intenzivně, spočíval v otázce, zda by poslancům mělo být dovoleno zasedat v uniformě, nebo zda musejí být všichni v civilním oblečení. Ti, kteří ji někde doma měli, byli pro první z obou variant, ale nakonec se dospělo k rozhodnutí, že předepsaným úbořem má být frak.⁴⁷

Corday je z projevů poslanců, z vlivu, jaký mají na posluchače, dost vystrašen: „Pane Bože, to je hrozné, jak mohou slova tyhle lidi omámit!“

---

47 Dilema rozhodla úcta k hierarchii: jak by to vypadalo, kdyby například vstal nějaký nadporučík a položil nepřijemné otázky svému nejvyššímu nadřízenému, tedy ministroví války?

Zjišťuje také, že čím víc nějaký řečník trvá na svém odhodlání vydržet „až do hořkého konce“, tím přehnanější se stávají jeho hlas i gesta.

Na chodbě po jednání potká člověka, který je nyní pobočníkem vysoce postaveného generála, ale Corday ho zná ještě z civilního života coby ředitele Opéra Comique. Dozví se, že každý večer se do jeho divadla nedostane asi půldruhého tisíce zájemců, takový je o představení zájem, ovšem lóže obsazují převážně truchlící ženy: „Přicházejí se vyplakat. Pouze hudba může zmírnit a utlumit jejich zármutek.“

Dotyčný mu také vypráví příběh, který se stal, když byl několik měsíců štábním důstojníkem. Jedna žena odmítala být odloučena od svého manžela, hodností kapitána, a jela s ním až na frontu. V Compiègne už měli jít každý svou cestou, ale ona jej stále s tvrdohlavou odhodlaností nechtěla opustit. Zákaz civilistů vstupovat do válečného území samozřejmě platí i pro ženy, jejichž muži se v takovém prostoru pohybují, dokonce zejména a především pro ně, jelikož jejich přítomnost by byla považována za rozptylující. (Jedinou výjimkou jsou nevěstky, kterým se vydávají zvláštní propustky, aby mohly svou profesi dál vykonávat – říká se, že některé obzvláště zoufalé spořádané ženy volí právě takovýto postup, aby mohly zůstat v kontaktu se svými manžely.) Velící důstojníci tedy prohlásili, že nemohou v případě, jako je tento, dělat nic jiného než označit službu zmíněného kapitána na frontové linii za ukončenou a poslat jej zpět do mobilizačního střediska. A co ten muž udělal, když mu hrozilo takovéto řešení situace? Svou manželku zavraždil.

28

Sobota 26. prosince 1914

William Henry Dawkins sedí u pyramid a píše své matce

Od očekávání ke znechucení a zklamání a zase zpět k očekávání – pocity příslušníků australských jednotek v tom velkém konvoji plujícím do Evropy (alespoň předpokládali, že to bude Evropa) se pohybovaly na této trajektorii. Více jak měsíc strávený na moři mnohé v jejich původním nadšení oslabil a mezi mladými vojáky se rychle šířil stesk po domově, už proto,

Válka a naděje

že řada z nich nikdy nebyla odloučena od svých rodin tak dlouho. (Poštovní služba byla z pochopitelných důvodů nepravidelná a nespolehlivá.) Ponurost na palubě rostla a ve stále větším vedru také začal být nedostatek vody, takže když jim v adenském přístavu bylo oznámeno, že je ani nepustí na břeh, nespokojenost se stala všeobecnou; nezmenšila se ani poté, co se vojáci o několik dnů později dozvěděli, že bylo rozhodnuto jejich cestu do Evropy zkrátit a všichni nakonec skončí v Egyptě, přitom mnozí z nich, včetně Dawkinse, už se těšili, jak budou slavit Vánoce v Anglii.

Hlavní příčinou, proč k výše uvedené změně došlo, byla skutečnost, že do války vstoupila Osmanská říše, a Spojenci měli obavy, že tento nový protivník zaútočí na strategicky významný Suezský kanál. Když ovšem budou australské a novozélandské útvary vysazeny v Egyptě, bude to významná síla v záloze, připravená se v nejhroším případě zapojit do bojů. Vláda v Londýně navíc měla v úmyslu využít války, aby Egypt, který byl formálně osmanský, proměnila v britský protektorát⁴⁸, a přítomnost těchto 28 000 vojáků by se pak hodila, pokud by takový postup vyvolal nepokoje, chaos a protesty místního obyvatelstva.⁴⁹

I pro Dawkinse byla zpráva, že se mají vylodit už v Egyptě, jistým zklamáním, ale brzy se s tím vyrovnal a uvědomil si výhody nové situace. Jejich rozsáhlé stanové tábořiště se totiž nachází téměř doslova u pyramid a vše tam dobře funguje – mají dostatek jídla, vlastní zásoby vody a k dispozici obchody, kino a divadlo. Překvapivě příjemné je na tuto dobu i počasí, Dawkinsovi připomíná jaro v jižní Austrálii, jen méně prší a fouká. Do velmi rušné Káhiry, vzdálené pouhých 16 kilometrů, navíc jezdí místní vlak, takže ten je obvykle plný vojáků vyhledávajících v hlavním městě zábavu (někteří cestující jsou často i na střechách vagonů) a jeho ulice jsou tak večer plné australských, novozélandských, britských a indických mladých mužů.

Dawkins je ubytovaný ve velkém stanu se čtyřmi dalšími nižšími důstojníky. Písek na zemi zakryli barevnými předločkami a mají tam nejen

---

48 Pod britskou kontrolou byl Egypt de facto už od roku 1882. Po vypuknutí první světové války Londýn také dokonce začínal plánovat rozdělení Osmanské říše a její zánik, což by znamenalo téměř nevidanou expanzi Spojenců na Středním východě (Rusku byla například nabídnuta Konstantinopol).

49 K žádným podobným problémům nicméně nedošlo.

postele, ale i židle a stůl s ubrusem a každý z nich dostal také vlastní skříň a knihovničku; venku hned vedle stanu je navíc vana. Za horkých večerů je stan osvětlován svíčkou a syčící acetylenovou lampou a právě teď v něm Dawkins sedí a opět píše své mamince:

Včera byl Boží hod a naše myšlenky patřily Austrálii. Někteří z mé sekce ale dostali naprosto úžasnou večeři, bylo to asi šest chodů; prý stačilo zavřít oči a mohli se cítit opět jako doma. Máme tady spoustu hudebních skupin a včera za úsvitu nám hráli koledy. Mami, kdo z nás si mohl kdy představit, že budeme jednou trávit Vánoce pod pyramidami – to je přece něco naprosto zvláštního, když na to přijde!

Nikdo pravda neví, co je čeká dál, zatím jim čas vyplňuje jednak výuka a výcvik a jednak výcvik a výuka. Dawkins a jeho technici se například momentálně zdokonalují v hloubení zákopů a také tunelů, do nichž kladou miny, což ovšem v nestabilním pouštním písku není zase až tak jednoduché. On sám také často jezdí na koni, který sice během té dlouhé plavby ztratil něco ze své hřívy a srsti, ale jinak je v dobré kondici. Na závěr svého dopisu pak Dawkins ještě připsal:

No, musím už končit, maminko. Doufám, že jsi strávila příjemné Vánoce a dostala můj telegram. Tvůj milující syn Willie xxxxxxxxxx pro děvčata.

1915

Pravdou je, že osobní zkušeností z této záležitosti zvané válka je maximálně jen probuzení paměti člověka ze snění o mořích a zamlžených ostrovech. Několik osobních konfliktů se stává zřetelnějších, přičemž ta zřetelnost, kterou mají, vychází z mezilidských kontaktů. Střety hrozící i tím největším nebezpečím se pak stanou něčím běžným, až dny začnou ubíhat, aniž by se člověk zajímal o ještě něco jiného než stálou blízkost smrti. I tento způsob uvažování, zpočátku dosti významný, však časem ustoupí do pozadí jako něco permanentního a tedy zanedbatelného.

Edward Mousley

Chronologický vývoj – 1915

1. ledna   Začátek třetí bitvy o Varšavu, která končí nevýrazným vítězstvím Rusů.
- Leden   Dlouhotrvající boje mezi Ruskem a Rakouskem-Uherskem v Haliči a Karpatech, které pokračují až do dubna.
4. ledna   Ofenzíva Osmanské říše na Kavkaze je zastavena po katastrofě u Sarikamiše.
14. ledna   Britské jednotky zaútočí na německou Jihozápadní Afriku.
3. února   Vojáci Osmanské říše podniknou útok na Suezský průplav, který však skončí neúspěchem.
8. března   Britská ofenzíva u Neuve Chapelle trvá týden, ale bez významnějších úspěchů.
22. března   Haličské město Przemysl se vydává Rusům, kteří jej obklíčili.
25. dubna   Britské jednotky se vylodují na poloostrově Gallipoli s cílem uvolnit Bospor.
- Duben   V Osmanské říši začínají rozsáhlé masakry Arménů.
28. dubna   Na východě zahájena významná a úspěšná německo-rakouská ofenzíva.
7. května   Americký zaoceánský parník Lusitania potopen torpédem z německé ponorky.
23. května   Itálie vyhláší válku Rakousku-Uhersku a zaútočí na Tyrolsko a Dalmácii.
23. června   Zahájena první italská ofenzíva na řece Isonzo, ale územní zisky jsou minimální.
9. července   Německá Jihozápadní Afrika kapituluje.

Válka a naděje

15. července Na východě začíná rozsáhlý ústup ruské armády.
18. července Na řece Isonzo zahájena druhá italská ofenzíva, ale opět bez větších úspěchů.
5. srpna Varšava obsazena německými jednotkami.
19. září Začíná německo-rakouský útok na Srbsko.
25. října Na západě zahájena velká francouzsko-britská ofenzíva, ale nakonec bez výraznějšího postupu vpřed.
26. října Britský armádní sbor začíná postupovat proti proudu řeky Tigris.
3. října Francouzsko-britské oddíly přistávají v Soluni, aby přispěly na pomoc Srbsku.
9. října Bělehrad kapituluje a Srbsko se začíná hroutit.
11. října Bulharsko podniká nepřátelské kroky vůči Srbsku a vzápětí jej napadá.
18. října Třetí italská ofenzíva na řece Isonzo zahájena, ale bez jakéhokoliv průlomu.
10. listopadu Začíná čtvrtá italská ofenzíva na řece Isonzo, zisky velmi malé.
22. listopadu Bitva u Ktésifónu. Britský útok na Bagdád zastaven.
5. prosince Britské speciální jednotky, kterým se nepodařilo dosáhnout Bagdádu, jsou obklíčeny u Kut al-Amari.
10. prosince Evakuace spojeneckých vojsk z Gallipoli začíná.

29

Neděle 17. ledna 1915

Richard Stumpf drhne palubu lodi Helgoland u pobřeží ostrova Helgoland

Moře je studené, má olověnou barvu a napjaté očekávání upadlo v ospalou atmosféru. Ani jednou nešli do bitvy, dokonce ani jednou nezahledli nepřítele. Během bitvy v helgolandském zálivu koncem srpna jen *slyšeli* dunění děl v dáli, ale nedostali žádnou příležitost se přidat, takže Stumpf hovoří o „černém dnu“ pro něj i pro všechny ostatní členy posádky. Nejbližší bojové činnosti se tak dostali, když na první svátek vánoční opět pouze *zaslechli* zvuk britských vzducholodí, jelikož však byli v mlze, shodila jedna z nich bomby na nedaleký křižník, jakož i jednu obchodní loď, a podařilo se jí tak způsobit na palubě jednoho z těchto plavidel požár. Helgoland po explozích ze shozené munice začal střílet, ovšem jen tak říkajíc naslepo, i když palba tím pádem byla impozantnější.

Ne že by se Stumpfova loď nebo kterékoliv jiné z flotily německého vojenského námořnictva držely nějak stranou – strategií této země prostě bylo si pečlivě vybírat cíle, protože Britové měli početní převahu. Pro plnění běžnějšího úkolu narušovat zásobování britských ostrovů a postupně nepřítele oslabovat se tak počítalo s ponorkami⁵⁰, zatímco k rozsáhlým a velkolepým námořním bitvám nedocházelo, jelikož admirálové na obou stranách si velmi dobře uvědomovali, že by se také klidně mohla během jednoho odpoledne prohrát celá válka. V Německu ovšem musela být absence úspěchů na moři kompenzována jinými triumfy. Když válka vypukla, mělo po světových oceánech rozptýlené tu a tam různé lehké a tudíž operativní eskadry lodí, často kotvící v některé z tehdejších německých kolonií, a ty při svých inspekčních plavbách velmi rychle zahájily úchvatnou hru na kočku a myš s britskou flotilou.⁵¹ Větší lodě, určené k boji na širém moři, se

50 Začátek byl přitom slibný, protože v září toho roku německá ponorka U9 během více než jedné hodiny potopila tři britské křižníky – pravda staré, ale stejně...

51 Německá tichomořská eskadra, jak už bylo zmíněno (viz poznámka číslo 33 na straně 75), dosáhla 1. listopadu 1914 nečekaného vítězství u chilského přístavu Coronel,

Válka a naděje

však zatím omezovaly jen na střežení vlastních výsostných vod Německa, aby jej chránily před výsady protivníka na svém území, a jen čas od času lehce zaútočily na anglické pobřeží při Severním moři.⁵²

SMS Helgoland od Vánoc hlídkovala každý druhý den, což byla únavná práce a znamenala obvykle, že se člověk moc nevyspal, o její mimořádné monotónnosti nemluvě. Stumpf si v této souvislosti do svého deníku napsal: „Neděje se nic, co by stálo za zaznamenání. Kdybych měl každý den uvádět veškeré mé aktivity, byly by pořád stejné.“

Také dnes se plní jen rutinní úkoly – nejdřív Stumpf s ostatními námořníky drhnou palubu, pak leští všechny měděné části lodi, až se blýskají, a nakonec přichází na řadu pedantická kontrola uniforem, která jej vysloveně rozzuří:

Divizní⁵³ důstojník se pozastavuje nad každým záhybem a každou skvrnou na našich uniformách, i když my jsme si kvůli všeobecnému nedostatku vlny už tak dlouho nemohli v lodních skladech vyměnit obnošené části za nové, a veškeré naše pokusy o vysvětlení situace odmršťuje standardní odpovědí „to je jen ubohá výmluva“. Pane Bože, takoveto chování pak vede jen k tomu, že se mi z našeho námořnictva dělá zle, ale většina ostatních příslušníků mužstva už se ani nevzrušuje; ještě že takoví nejsou všichni důstojníci.

Stumpf je během té „odporné inspekce“ zticha, v duchu si však říká, kéž by se najednou objevilo nějaké nepřátelské letadlo a „na hlavu toho chlápka shodilo bombu“. Těší jej pouze skutečnost, že odpoledne budou mít volno.

Tu přichází rozkaz, že jejich loď se má vrátit do Wilhelmshavenu a zakotvit tam v suchém doku. „Hergot!“ – píše si do deníku – „zase jedna neděle v háji“; téhle válce se prostě zatím nedaří plnit jeho představy. Odpoledne pak všichni tráví problémy, které je potkají ve zdymadlech, a když se začne stmívat, pokračování plavby vzdávají a na noc loď uvážou.

---

i když později, konkrétně 8. prosince, byla pomstěna bitvou u Falklandských ostrovů.

52 V polovině prosince 1914 německé křižníky ostřelovaly Scarborough, Hartlepool a Whitby, následkem čehož 137 lidí zahynulo a 592 bylo zraněných.

53 Divizí se v tomto případě myslí speciální jednotka sestávající z obsluhy lodních děl.

Sarah Macnaughtanová svou výdejnu polévky v Belgii zavřela a přes Calais se vrátila do Londýna, kde se následně nervově zhroutila. V den, který popisuje tato kapitola, si do svého deníku napsala:

Zjistila jsem, že pro mne bylo obtížné se opět začít zabývat prostými věcmi, a také mne překvapilo, jak se zde lidé dál nerušeně vozí v tehdy prvních autech. Zároveň jsem si však připadala jako člověk, který se poté, co strávil nějaký čas v poněkud hrůzném prostředí, opět vrátil do normálního světa. Dorazila jsem do svého domku a vychutnávala si už jen vůni toho místa, přičemž vrcholné štěstí mi pak přinesla ta hodina či dvě v mé malé knihovně. Dostala jsem také řadu pozvání na nejrůznější akce, ale ven se mi jít vůbec nechtělo, nehledě na to, že i počasí bylo neuvěřitelně nepříjemné.

30

Pátek 22. ledna 1915

Elfriede Kuhrová v Schneidemühlu navštíví pekařský učeň

Je už pozdě. Ozve se zvonek a Elfriede jde otevřít. Venku, v mrazivé zimní tmě, stojí pekařův učeň, na nohou dřeváky a na sobě bílé pracovní oblečení pokryté moukou. Drží zakrytý košík, v němž jsou před chvílí upečené rohlíky, ještě teplé, jak je vyndali z pece. Proč je ale přinesl teď? Čerstvé pečivo přece obvykle nosí každé ráno a teď je noc. Chlapec se směje se slovy „to už neplatí, slečinko“ a vysvětluje, že kvůli novým státním restrikcím týkajícím se spotřeby mouky už nesmějí péct v noci, což mu ovšem ani trochu nevadí, protože teď může spát jako normální člověk. Pak učeň zase běží pryč, jen na Elfriede ještě volá: „Je to kvůli válce!“

Její babička si myslí, že takové opatření je jenom správné, protože Němci jedí moc chleba a pečiva. V novinách mimochodem vycházejí v této době články, které přísně varují před používáním obilí jako krmiva pro zvířata: „Každý jednotlivec, který by něco takového prováděl, se

Válka a naděje

dopouští provinění proti své vlasti a může být potrestán.“ Způsob stravování obyvatel Německa měl již brzy projít radikální proměnou – místo aby přijímali kalorie nepřímou, konzumací masa, začali je spotřebovávat v jejich původním, tedy rostlinném stavu, přičemž pokud jíte obilniny, dostane se do vašeho organismu čtyřikrát více kalorií, než kdy jíte masité pokrmy. Od nynějška se tedy na stolech Němců při večeři objevovala především zelenina, ne maso. V okrese, kde žije naše školačka, je pro tři čtvrtiny obyvatel zdrojem obživy zemědělská půda, což ovšem neznamená, že se mají všichni stejně, malí farmáři a jejich zaměstnanci už začali pociťovat zhoršující se podmínky, zatímco statkářům se pořád vede velmi dobře. Elfriede slyšela, že své koně a krávy přes veškeré zákazy stále krmí obilím, což se ostatně pozná i podle toho, jak jsou tato zvířata „při těle“ a jak se jim leskne srst.

Ne, na velké farmáře a vlastníky statků rozhodně válka ještě nedolehla:

Snídají každé ráno fantastický pšeničný chléb, ve kterém jsou někdy i rozinky a mandle, a k tomu vajíčka, párky, sýr, šunku, uzenou husu, nejrůznější druhy marmelády a já nevím co ještě. Když se jim zachce, tak všichni pijí čerstvé mléko a každý z nich si může dovolit i kávu nebo čaj, do toho si dokonce dávají celé lžičky ovocného želé.

V tomto případě ovšem hněv a závist Elfriede, pokud se života velkých farmářů týče, trochu souvisí i s jejím špatným svědomím, jelikož i ona se v určitém smyslu provinuje – má velkou slabost pro koně, a když je potká, někdy jim tajně podstrčí kousek chleba, který přitom dostala pro sebe. Koní už každopádně člověk tolik co před válkou nevidá, protože všichni, kterých nebylo bezprostředně potřeba pro práci v zemědělství, byli rekvírováni armádou.

31

Středa 3. února 1915

Michel Corday se v Paříži setkává s hrdinou

A zase jeden oběd. Nejvýraznější osobou u stolu je nepochybně Pierre Loti⁵⁴, slavný spisovatel, dobrodruh, cestovatel a člen akademie, zatímco tou nejpodivnější nadporučík Simon, v civilním životě učitel francouzštiny v Anglii a také překladatel, i když to je možná příliš nadnesené, jelikož přeložil – z angličtiny do francouzštiny – jedinou knihu, která se sice moc neprodávala, ale týká se Němců, konkrétně Goetha. Pan Simon tedy není žádným velkým literátem, ale přesto si své místo v obědvající společnosti vysloužil, protože se zúčastnil bitvy na Marně, kde přišel o oko a byl také zasažen do ruky. Venku za oknem se mezitím rozprostírá kousavě mrazivá Paříž.

Bitva na Marně je obklopena jakousi zvláštní atmosférou. Zčásti je to pochopitelné, jelikož právě na ní byli zdánlivě nezadržitelní Němci zastaveni, odvrácena hrozící porážka a zachráněna francouzská metropole. (Vojenský úspěch na této řece navíc posloužil k tomu, aby se zakrylo jedno skutečně velké zklamání, totiž že zkrachovala velmi nákladná francouzská ofenzíva do německého Lotrinska v počátečních fázích této války.) Je tu ale ještě jedna příčina mimořádné přitažlivosti zmíněné bitvy – místo, kde se odehrála, je veřejně naprosto přístupné. Oblasti, kde probíhají ozbrojené boje, bývají obvykle hermeticky uzavřené a nesmějí do nich vstupovat žádní civilisté, dokonce musíte mít zvláštní povolení, abyste si tam odtud mohli zatelefonovat. (Problémy mají dokonce i vysoce postavení politici, kteří by frontovou linií chtěli navštívit, a oni velmi chtějí, jelikož to vypadá dobře a také jim to dává možnost si na sebe vzít něco nevšedního, individuální kreaci napodobující uniformu. Když se při jedné příležitosti vydal na frontu Briand, tak jej kdosi považoval za řidiče celé skupiny návštěvníků.) Prostor, kde došlo k bitvě na Marně, je však otevřený pro každého, a navíc se nachází relativně nedaleko Paříže, takže se následně stal oblíbeným cílem

54 Pokud se v těchto dnech vyslovuje jeho jméno, je to proto, že jej velmi obdivoval Proust.

Válka a naděje

výletů; lidé tam jezdí, probírají se zbytky, které se dosud na bojišti válejí, ať již jde o helmy s bodci, čepice a knoflíky nebo prázdné nábojnice či střepiny granátů a šrapnelů, a berou si je domů jako suvenýry. A ti, kteří by tento nenáročný jednodenní výlet z nějakých důvodů nezvládli, případně se jim prostě nechce absolvovat cestu, si na některých pařížských trzích mohou podobné věci koupit, dostanou je v košíku, „čerstvě nasbírané“, a jde skutečně o originály.

Nadporučík začíná líčit své zážitky z této bitvy a chystá se též popsat, jak došlo k těm jeho zraněním, ale Corday ke svému zděšení vidí, že ostatní lidé kolem stolu se zabývají jinými věcmi a téměř už kolegu Simona neposlouchají – hrdinové a dramatické válečné příběhy, to už je inflační záležitost. Corday si v této souvislosti vzpomněl na jednoho důstojníka, kterému museli amputovat obě nohy a jenž řekl: „Ano, teď jsem hrdina, ale za rok už budu jen dalším invalidou.“

Ještě stále je však nemyslitelné, aby někdo prohlašoval, že touží po míru, každý, kdo takový názor uslyší, jej bez rozdílu označí za ostudný a skandální. Restaurace jsou mimochodem už opět plné lidí.⁵⁵

32

Sobota 6. února 1915

William Henry Dawkins sedí u pyramid a píše své matce

„Moje milá maminko, bohužel jsme tento týden kvůli nedostatečnému počtu přepravních lodí nedostali žádnou poštu“, stojí v úvodu jeho dopisu a autor má pravdu, australským vojákům v Egyptě chodí opravdu jen velmi nepravděpodobně. Před třemi týdny například dostal i ostatní dopisy, na které všichni čekali od listopadu, a jelikož dorazilo 176 pytlů, nebyli někteří lidé málem ani schopni na všechny odpovědět, zatímco předtím dlouho nic a teď opět nic.

55 Stojí možná za to připomenout, že právě v tento den byli pověšeni tři muži za účast na atentátu v Sarajevu koncem června 1914. Gavrilo Princip, tedy ten, kdo arcivévodu a jeho manželku zastřelil, trest smrti nedostal, jelikož mu v době činu ještě nebylo dvacet let; místo toho byl odsouzen k dvaceti letům žaláře a uvězněn v terezínské pevnosti, kde zůstal až do 28. dubna 1918, kdy umírá na tuberkulózu. Fanatického přesvědčení se mimochodem nikdy nezbavil a svého činu nikdy nezalitoval.

Dopis, který přišel Dawkinsovi, líčil, jak to vypadá u něj doma, takže se dočetl, že jsou všichni v pořádku, že matka byla s dvojčaty u zubaře, že květiny, které se pokusil poslat jedné známé dívce, bohužel nedorazily a že v Austrálii šly nahoru ceny. On sám pak odepisuje, že se má celkem dobře, ale začíná jej už všechno včetně Egypta trochu nudit, že donekonečna pokračují cvičení a že je v tomto roce zasáhla první písečná bouře. Pořád každopádně nevědí, co se bude dál dít, zda zůstanou tady na Středním východě nebo zda budou pokračovat do Evropy.

Válka se sice pomalinku přiblížila, ale stále ještě není slyšet, natož vidět, i když jen o týden dřív objevila britská průzkumná letadla jednotky Osmanské říše, které se pohybovaly přes Sinajský poloostrov směrem k Suezskému průplavu, a před třemi dny došlo k tolik očekávanému napadení této strategické námořní cesty. Do Ismailije – nejvíce ohroženého místa – tudíž Spojenci coby posily vyslali dva prapory australské pěchoty a útok byl brzy odražen.⁵⁶ Dawkins a řada jeho kamarádů těm, co odjeli bránit průplav, trochu záviděli, vyznívá to i mezi řádky jeho dopisu matce, ve kterém celou akci mírně shazuje:

U průplavu se trochu čistilo, ale o tom se nepochybně dozvíš doma ze zpráv, a ještě i něco navíc. Čtvrtek byl pro nás každopádně významným dnem, jelikož tam odpochovaly naše první oddíly, konkrétně sedmý a osmý pluk, aby jej bránily. V tom sedmém jsou mimo jiné William Hamilton⁵⁷ a major McNicholl, svého času můj velící důstojník, a všem se hodně závidělo, ale pochybuji, že si to tam bůhvíjak užívají, protože čekat na Turky, kteří zřejmě moc bojovat neumějí, je dost monotónní záležitost.

56 Útok osmanských jednotek na východě nebyl tím jediným, co britskou přítomnost v Egyptě ohrožovalo. Ke konci roku 1915 na tento stát ze západu zaútočila skupina libyjských bojovníků ovlivněná formou islámu zvanou wahhábismus, kteří ve jménu Alláha vystupovali proti francouzské i italské koloniální expanzi v severní Africe. Jejich akce podporovaly i útvary Osmanské říše a britským oddílům trvalo nějaký čas, než se jim podařilo tyto vetřelce zastavit. (A když už hovoříme o problémech v této části Afriky, v Maroku stále pokračovaly nepokoje, které začaly už v roce 1912, kdy se tato země stala francouzským protektorátem.)

57 Jeho starý známý ještě ze školy pro kadety v Duntroonu.

Válka a naděje

On sám trávil většinu času budováním a opětovným strháváním pontonových mostů⁵⁸, jakož i jejich přepravou. Dnes však byl den volna a ještě s jedním důstojníkem se odjeli podívat na zbytky starobylého města Memfis, kde na něj největší dojem udělaly dvě obrovské sochy faraona Ramsese II. V dopise matce napsal: „Byly nádherně vytesány a muselo to trvat spoustu let, než byly dokončeny.“ Teď už je ale večer a Dawkins sedí opět ve svém stanu:

*Až dostaneš tenhle list, horko léta už budeš mít za sebou a věci jako mouka už budou po sklizni trochu levnější, alespoň si to myslím. Cítím se dost unavený, takže budu končit. Pozdrav všem od Willa
XXXXXXXXXXXXXXXXXX děvčátkům.*

33

Pátek 12. února 1915

Florence Farmboroughová se v Moskvě probírá svým cestovním oblečením

Teď už je to všechno za ní – šest měsíců v soukromé vojenské nemocnici v Moskvě, pak další půlrok pilného studia, aby se mohla stát zdravotní sestrou (s praktickou částí neměla žádné problémy, ty byly při teorii, ve složitě ruštině), poté zkouška následovaná promocií v pravoslavném kostele, kde měl pop potíže vyslovit její křestní jméno, takže říkal „Floronz“, a nakonec úspěch její snahy být přijata do nově vytvořené mobilní polní nemocnice č. 1, protože opět intervenoval její dřívější zaměstnavatel, významný kardiochirurg.

Do svého deníku si napsala:

Přípravy na můj odjezd už jsou v plném proudu a nemohu se dočkat, až k tomu konečně dojde, ale ještě je třeba udělat spoustu věcí a ani sama nemocnice ještě není zcela připravena. Už mi ale ušili úbory včetně zástěr a roušek a také jsem si koupila černé kožené sako lemo-

---

58 O stavbě takových mostů se v této době ve svém malém deníčku zmiňuje často.

vané flanelem, ke kterému patří i tlustá vesta z ovčí kůže, na zimu, její ruské jméno „dušegrejčka“ znamená něco jako „ohříváčka duše“. Slyšela jsem, že budeme nějaký čas na rusko-rakouské frontě v Karpatech a budeme muset jezdit na koních, protože jiná doprava nebude možná, takže součástí mé výbavy jsou i vysoké boty a tříčtvrteční kalhoty tak jako to sako z černé kůže.

Je zima a všude spousta sněhu. Suwalki je v tento den už zase v rukou německých jednotek, Laura de Turczynowiczová však nemůže i s celou rodinou opět utéct, protože jedno z jejích dvojčat onemocnělo tyfem a musí být doma. Jako nikdy se jí stýská po manželovi Stanislawovi a píše:

Najednou jsem uslyšela řev a pak uviděla, jak kriminálníci a vagabundi našeho města rabují a hledají jídlo, přičemž se vzájemně porážejí a křičí, no prostě strašný pohled! Židé, kteří byli vždy tak submisivní, už teď mají víc sebevědomí, vykračují si a vytahují se vzhůru, takže vypadají o celé desítky centimetrů vyšší. Bylo těžké odejít z balkónu, vypadalo to, že i já mám problémy se ovládat – každou chvíli odbíhat k nemocnému dítěti a zase zpátky.

V jedenáct hodin ulice opět utichly, čas se blížil a uviděla jsem prvního vojáka v piklhaubně, vynořil se zpoza rohu, kohoutek pušky natažený – a díval se po ostřelovačích! Za tímhle prvním se záhy objevili jeho kamarádi a pak kolem rohu prošel i důstojník a zastavil se přímo před našimi okny.

34

Neděle 28. února 1915

René Arnaud dostává možnost nahlédnout do logiky historiografie na řece Sommě

Chladné jarní ráno. Slunce ještě nevyšlo, ale podporučík René Arnaud už je vzhůru. V pološeru začínajícího nového dne podnikne obvyklou obchůzku zákopu, kdy jde od jedné stráže ke druhé (každá je ve službě dvě hodiny), zkontroluje je a zároveň se ubezpečí, že nepřítel nemá nic za lubem, protože

Válka a naděje

všichni vědí, že právě tohle je ten nejlepší čas na překvapivý útok, ovšem ne že by tady na Sommě byly nějak časté.

Jde vlastně o tichou část fronty a rizika jsou zde malá. Čas od času jim nad hlavami proletí německý šrapnel, ale nic bůhvíjak těžkého, vystřelují je z kanónů o ráži 77 milimetrů, slyší vždy jejich charakteristický zvuk. Jsou tu pravda také ostřelovači, číhají na každého, kdo není opatrný, a nebezpečné je i použít spojovací zákop, který stoupá nahoru na kopeček a zase dolů, protože v jednom místě v něm může vojáka zasáhnout střelba z německého kulometu „za bukem“; tady ostatně zahynul jeho předchůdce, kulka jej zasáhla do hlavy. Bylo to také vůbec poprvé, co byl Arnaud svědkem, jak někdo padl, ale když pak kolem něj prošli s tělem dotyčného na nosítkách, hlavu a ramena zakryta kouskem celty a červené kalhoty jeho uniformy pro změnu modrým pracovním oblekem, nepřišel mu ten výjev nějak výrazně zneklidňující, i když to pro něj bylo něco nového. „Tolik jsem překypoval životem, že nebylo možné představit si sebe na jeho místě, jak tam tak ležel na těch nosítkách a tak jako všichni mrtví vyzářoval pocit nezúčastněnosti.“

Když tato válka vypukla, byl Arnaud jedním z těch, kdo jásal; nedávno předtím slavil své jedenadvacáté narozeniny, ovšem vypadal na maximálně šestnáct let. Obával se pouze jediného – že by celý ten konflikt mohl skončit dřív, než se on dostane na frontu: „Jak ponižující by to bylo, neprožít největší dobrodružství mé generace!“

Poslední hodina tmy, než se pomalu změní ve světlo, může nezkušenému vojákovu dost brnkat na nervy:

Když jsem se zastavil před okrajem zákopu a hleděl přes zemi nikoho, někdy mi připadalo, že sloupky držící naši tenkou síť ostnatého drátu byly ve skutečnosti obrysy německých hlídek, které klečely, připraveny vyrazit kupředu. Hleděl jsem na ty sloupky, viděl, jak se hýbají, slyšel, jak se dotýkají země jejich kabáty a cinkají jejich bajonety v pouzdrech... Pak se vždy obrátím k našemu vojákovu na stráž a jeho přítomnost mne uklidní, protože pokud on nic neviděl, tak tam nic nebylo a šlo jen o mé vlastní úzkostné halucinace.

Pak přijde ta chvíle, když obzor už postupně bledne, začnou zpívat první ptáci a v mléčně šedém ranním světle se nevýrazně vynořují obrysy okolního terénu.

Tu se ozve výstřel, pak další, pak hned dva najednou a zase další, a během ani ne minuty už řinčí střelba z pušek podél celého zákopu. Arnaud se vrací zpět, aby probudil spící muže, a u vstupu do bunkru potká vojáky, kteří už vybíhají ven, v rukou své zbraně, a zároveň se pokoušejí nasadit na záda ruksaky. Náhle uvidí, jak se nad nepřátelským územím objeví signální světlice červené barvy, a ví, co to znamená – signál německému dělostřelectvu.⁵⁹ Okamžitě poté následuje další krok a před francouzským zákopem, nad ním i za ním vybuchují celé série šrapnelů; okraj zákopu se rýsuje na pozadí té záplavy explozí, vzduch je plný „vrčení, kňučení“ a všichni se dusí zápachem z vypálených granátů.

Bušilo mi srdce, zřejmě jsem zbledl a třásl jsem se strachy. Zapálil jsem si cigaretu, protože jsem instinktivně předpokládal, že mi pomůže zklidnit nervy. Zaregistroval jsem mé muže, jak tam klečí na dně úzkého zákopu, ruksaky nad hlavami, a čekají, až ta střelba skončí.

Arnauda napadne, že Němci teď už možná přecházejí přes území nikoho, a tak hbitě přeskočí záda ležících vojáků a pospíchá k ohybu zákopu, odkud, jak ví, lze pozorovat nepřátelské pozice. Vzduch je plný rachotu, kvílení a burácení. Když dorazí na místo, začne s maximální koncentrací sledovat Němce: „Soustředění na to, co je třeba udělat, mne osvobodilo od strachu.“ Upřeně hledí na svah, který odděluje francouzské a německé pozice, ale nevidí nic zajímavého.

Ostřelování pomalu ztrácí na síle a utichá, usedá zvířený prach a vše opět opanuje ticho. Pak dorazí první zprávy – dva muži byli zabiti v části linie nalevo, pět v útvaru napravo.

⁵⁹ Červenou, zelenou a bílou by bylo možné označit za jakési ikonografické barvy noci první světové války. Signální rakety v těchto barvách používaly všechny bojující strany a v různých kombinacích barev se jejich prostřednictvím předávaly zprávy. Červená každopádně obvykle znamenala „Nepřátelský útok!“, zatímco zelená sdělovala, že náboje vlastních děl nedopadají dostatečně daleko a dostřel je tedy třeba posunout vpřed.

Válka a naděje

Postupně se Arnaudovi daří vytvořit obraz toho, co se odehrálo. Dva francouzské vojáky na stráži napadlo, že si vystřelí na hejno migrujících ptáků; vypadalo to, že jde o kolihy, které byly na cestě do Skandinávie, kde hnízdí, ale ostatní hlídky se domnívaly, že výstřely upozorňují na nějaké neviditelné nebezpečí, v panice také spustily palbu a ve chvíli se už ozývala z celého zákopu. Tato náhlá střelba pak zřejmě někoho na německé straně vedla k přesvědčení, že se chystá útok, a ať už to byl kdokoliv, vydal povel obsluze děl.

Příští den si všichni mohli přečíst oficiální závěr z této události v komuniké francouzské armády, kde se pravilo: „V Bécourtu, poblíž města Albert, byl palbou našich vojáků stoprocentně odvrácen německý útok.“ Arnaud tuto informaci komentoval následujícími slovy: „Takhle se píšou dějiny.“

V ten samý den napsal William Henry Dawkins své matce:

Tento týden jsem dostal tvůj dopis z dvacátého šestého ledna, bude to však možná poslední, který mi přijde ještě sem do Egypta, protože se brzy budeme přesouvat – kam, to nikdo neví. Třetí brigáda a některé další útvary odjely během dne do Alexandrie a my je budeme následovat v příštích čtrnácti dnech, tipuji, že cílem budou Dardanely, ale také by to mohlo být kdekoliv ve Francii, Turecku, Sýrii nebo Černé hoře. Každopádně se něco začalo dít a konečně se tedy pustíme do práce.

35

Středa 3. března 1915

Andrej Lobanov-Rostovský a velká sněhová vánice u Lomzy

Blíží se konec zimy a stejně tak německé únorové ofenzívy, přičemž ani jeden z těchto jevů nelze přesně odhadnout dopředu, i když jsou tu zákonitosti meteorologie a plány vojenských strategií. Když tedy dostane pluk Lobanova-Rostovského rozkaz podniknout útok (poslední nebo možná

předposlední), aby se tak napřímil nějaký drobný zákrut ve frontové linii nebo zlikvidovalo ohrožující postavení nepřítele, nebo prostě provést to či ono, které se reálně ukáže pouze na štábních mapách v abstraktním měřítku 1:84 000, zdá se, že téměř nevyhnutelně se přizpůsobí prudká sněhová bouře.

Byla to tady v severozápadním Polsku v mnoha ohledech hrozná zima. Nejnovější Hindenburgova ofenzíva toho moc nedosáhla⁶⁰ a Rusové se v této oblasti vždy trochu posunuli dopředu a pak zase dozadu, ale více méně vlastně zůstávali na místě. Andrej patří do gardové divize, jednoho z těch elitních útvarů, které se často využívají k „hašení požárů“, takže se pohyboval se svými muži dopředu i dozadu, tam, kde byli ruští vojáci nejvíce ohroženi, nejhorší boje se mu však vyhýbaly. Nejdřív byl totiž nemocný a pobýval ve Varšavě a pak trávil celé dny nastupováním a vystupováním z železničních vagónů nebo prostě tím či oním směrem cestoval vlakem, zatímco generálové se snažili rozhodnout, kde je jeho divize nejvíc potřeba. „Tyhle výkyvy v našem itineráři dokazovaly, že situace se mění minutu od minuty.“ Nakonec jeho divize definitivně vystoupila z jednoho z četných vlaků v Lomze a odpochoďovala severozápadně od nádraží k čáře, která byla namalovaná na štábní mapě, „a když se objevil nepřítel, stala se ta čára frontovou linií.“

Jak zima, tak zimní bitvy teoreticky skončily, teď už probíhají pouze boje související s „lokálními zájmy“. Sněhové vánice není dovoleno, aby zastavila útok ruské armády, který začne podle plánu, Lobanov-Rostovský je však opět jen pozorovatelem, jako ženisty jej ostatně v podobných situacích není třeba. Jako obzvláště strašné mu každopádně připadá, že válka se odmítá přizpůsobit zákonitostem přírody, nebo možná přesněji generálové, kteří ji vedou. „Hluk z dělostřelecké přípravy a plameny šlehaající z kanónů, jakož i kvílející vítr a vířící sněhové vločky, to všechno vypadá hrůzněji než kdykoliv předtím.“ Ztráty jsou nezvykle vysoké,

60 Němci nepochybně dosáhli i řady lokálních úspěchů, podařilo se jim například zcela obklíčit Augustów, kde zlikvidovali celý jeden ruský sbor, konkrétně ten XX. pod velením generála Bulgakova, takže německý tisk tuto operaci okamžitě začal oslavovat. Ztráty Rusů byly vysoké, místy až hrůzné, ale i Němci přišli o značný počet mužů a jejich územní zisky přitom byly jen minimální.

Válka a naděje

i poměřeno válečnou optikou, protože většina zraněných vojáků tam, kde jsou zasaženi, zmrzne, a ti, kterým se víchř, sníh a teploty pod bodem mrazu podaří přežít, pak často utrpí vážné omrzliny, takže nemocnice jsou plné pacientů s amputovanými končetinami.

Andrej Lobanov-Rostovský se necítí nějak zvlášť dobře, nejvíc jej ale rozčiluje to věčné monotónní čekání, z minimální činnosti a pasivity je sklíčený. Jediné, co ten poklid občas naruší, jsou německá letadla, která se obvykle za soumraku nebo pozdě v noci nad nimi objeví a shodí pár bomb.

36

Pátek 5. března 1915

Sarah Macnaughtanová tentokrát nalévá polévku v De Panne

Sarah je už zase zpátky, tentokrát však ne ve Veurne, které začalo být příliš blízko fronty, a tudíž neúměrně nebezpečné – jednu sestru z její předchozí polní nemocnice například zabil granát a domek, v němž bydlela, přišel o všechny okenní tabulky poté, co ten sousední také zasáhla střelba. Teď je tedy v De Panne, malém přímořském letovisku na pobřeží kanálu La Manche, které se v zimě zcela vylidnilo. Podél písčité pláže stojí řada luxusních hotelů a některé z nich se změnilly na vojenské nemocnice; střelba na frontě je slyšet až sem.

Co jiného mohla udělat než se vrátit? Pro ženu s takovým smyslem pro povinnost a s takovými zásadami nic jiného nepřipadalo v úvahu. Svůj návrat do Londýna začátkem ledna nikdy nepovažovala za něco víc než jen krátkou přestávku a ve chvíli, kdy se zotavila ze zhroucení a trochu si odpočinula, zase se před Calais vrátila na kontinent; zdraví jí ovšem bůhvíjak neslouží, takže více jak týden strávila na lůžku v prázdném bytě v Dunkirku. Stále má pochybnosti, ale nechává si je pro sebe a její národnostní citění rozhodně nezesláblo, spíš naopak, to, čím v nedávné době prošla, jej posílilo: „Bůh ví, že máme spoustu chyb, ale nadřazenost britské rasy nad všemi ostatními, které znám, je pro mne věcí hlubokého přesvědčení.“

Její pochybnosti se týkají především války jako určitého jevu a nástroje.⁶¹ Nenávidí ji nejen za to, co činí jiným, ale i co způsobuje jí samotné. „Mám dojem, že během ní se ve mně něco zastavilo, či dokonce odumřelo.“ Je pravda pyšná na to, co ona i ostatní ženy dělají, tak úplně však není spokojena s tím, jaký má ta válka vliv na ni jako na ženu; příkladem je podle ní ošklivé, drsné a maskulinní oblečení, které teď tolik příslušnic něžného pohlaví nosí, jako by to bylo něco naprosto přirozeného. Ne, Sarah touží po pěkných šatech, po slušném chování, po „krásných věcech, hudbě, květinách, ušlechtilých myšlenkách“.

Je pro ni také čím dál obtížnější pracovat. Fronta se jako nikdy předtím stala vysloveně statickou a veškeré naděje na rychlé vítězství se rozplynuly, takže takový ten flexibilní a amatérský nedostatek pravidel a nařízení začal být nahrazován regulací, strukturami, systémy. Jedno úterý začátkem února se například na nádraží, kde provozovala svůj stánek s polévkou, objevil jistý belgický důstojník a i s jejími pomocnicemi ji z toho malého prostoru, který využívaly, vyhodil. (Z čistě formálního hlediska teď její kuchyňka spadá pod armádu Belgie, přičemž polévku vaří někdo jiný a podléhá oficiální kontrole.) Když pak pobývala v Dunkirku, nedovolili jí podle nějakého nového výnosu ani přejít jeden most.

Sarah má pocit, že si jí nikdo nevšímá a nikdo neoceňuje její práci, takže i když to naprosto odporuje její povaze, vlastně se tak trochu lituje. Když bezprostředně po příjezdu do De Panne onemocněla, nikdo to ani nezaregistroval: „Nepřišel za mnou jediný člověk, takže jsem si přála být belgickým uprchlíkem, protože to by se o mne možná alespoň někdo začal zajímat.“

Dnes má tak jako kterákoliv jiná pomocnice v kuchyni svou obvyklou odpolední směnu, tedy od dvanácti do pěti, během níž vydává večeři a pak umývá nádobí. Při práci se nudí, je to všechno obrovský kontrast ve srovnání s jejím předválečným životem, teď už nepobývá na žádných zajímavých místech a nesetkává se s žádnými zajímavými lidmi, i když vzdát to nechce. Do svého deníku si napsala:

61 Je samozřejmě přesvědčena, že zprávy o krutostech Němců jsou pravdivé, a stejně tak že císař Vilém je vyšinutá bestie, která musí být zastavena, ale němečtí váleční zajatci, s nimiž dosud přišla do styku, jí vlastně byli sympatičtí.

Válka a naděje

Nechat práce mi trochu připadá, jako kdybych se chtěla rozvést. Vede to k pocitu jakéhosi selhání, že dáváte vale něčemu, pro co jste se rozhodli. Ať již je tedy váš manžel nebo vaše práce jakkoliv nezábavná nebo otravná, nesmí tomu člověk dávat sbohem.

Pak se jde na chvíli projít po písčité pláži, ale je rozčilená, protože zmizela její termoska v koženém obalu. Samozřejmě ji ukradli, všechno se teď krade. Z fronty není nic slyšet.

37

Neděle 7. března 1915

Kresten Andresen v Cuy kreslí oslíka

Vojenský kněz jim ve svém kázání blahopřeje k životu v tak pozoruhodné době a pak se zpívá „Náš Bůh je mocná pevnost“, vynechávají ovšem druhou sloku, protože by mohla být interpretována jako zpochybnování síly armády.⁶² Minulých pár měsíců bylo podivných – bitev jen málo a někde v dáli, během celé doby, kterou Andresen strávil na frontě, vystřelil ze své pušky jen třikrát, a je si dost jistý, že všechny střely skončily někde v obranném valu před jejich pozicemi. Když občas panovala na linii obzvláště poklidná atmosféra, měl takový zvláštní pocit čehosi neskutečného, který dříve či později přepadne všechny vojáky, a je pak obtížné si uvědomovat, že se opravdu vede válka.

Možná právě ten klid a ticho jej v poslední době vedly k pocitu (a je to především o pocitech), že celá tato záležitost se nějakým nepochopitelným způsobem začíná chýlit k závěru. O míru každopádně dost fantazíruje, mívá ale i dosti živé sny ve spánku, uplynulé noci se mu například zdálo, že chodí po londýnských ulicích, na sobě svůj nejlepší oblek z bířmování, a pak je najednou převezen do domu, kde strávil dětství, a leží tam na jídelním stole.

---

⁶² „Pokud bychom důvěřovali své vlastní síle, naše úsilí by vedlo k porážce“ a tak dále. Sous Andresenovi říká „Kresten le Danois“ a už od konce srpna neslyšela nic o svém manželovi. „Je velmi nešťastná.“

Do Pikardie dorazilo jaro – zpívají ptáci a nebe tvoří hřejivou modrou stříšku nad krajinou, v níž suchými žlutými a hnědými barvami začíná pronikat jásavá zeleň. Kvetou krokusy, v lesích už mají poupata fialky a kaly neboli richardie a v čerstvých ruinách Andresen objevuje černé čemeřice a sněženky. Tohle bývá obvykle doba jarní setby, ale ne tady a teď; pravda, slyší zvuk parní mlátičky odfukující si kdesi ve vesnici, ale zrno, které z ní vypadává, nebude francouzským farmářům k žádnému užitku, nasmějí dokonce ani zorat své vlastní kousky půdy, jelikož zákaz je o to krutější, že byl vydán až poté, co už do značné míry zaseli, takže dělali zbytečnou práci.

Andresenovi je skutečně líto té části civilního obyvatelstva Francie, která stále zůstává ve vesnicích v bezprostřední blízkosti frontové linie. Jejich strava...

... je neuvěřitelně nenápaditá. Od starosty dostanou pár kulatých pecnů chleba velikosti obyčejného kola u trakaře, upečeného napůl z pšeničné a napůl z žitné mouky, a ten obvykle jedí suchý, jen někdy s kouskem masa nebo několika upečenými bramborami. Kromě toho žijí na mléku a občas si také dají fazole nebo řepu.

Andresen sám pochází z venkovského prostředí, takže pro něj není problém rozumět starostem francouzských farmářů, a těžko se v této souvislosti smíruje s tím, jak se ve válce bezmyšlenkovitě plýtvá, a je to navíc každodenní obraz. Když do Pikardie přijeli, dělali si lůžka na noc z čerstvých, ještě nevymláčených pšeničných klasů, a v Lassigny, které bylo rozstřílené na kusy, jsou zase některé ulice doslova vystlány tlustou vrstvou podobně nevymláčeného ovsu, aby se ztišil hluk z kol projíždějících vozů.

Snad právě proto, že je z venkova, si oblíbil Paptista, malého oslíka chovaného na jednom statku v Cuy, ačkoliv náklonnost není opětována. Kdykoliv se k němu někdo přiblíží, začne vydávat podivné zvuky a snaží se dotýcného kopnout; Andresenovi ovšem tohle zvířátko připadá svou hloupostí a přirozenou zahálčivostí neodolatelně komické. O této neděli dokonce využije příležitosti, že oslík stojí na dvoře statku a vyhřívá se v teplém jarním slunci, a rozhodne se malovat jeho malý portrét, který následně hodlá poslat domů.

Válka a naděje

Tohle zvíře není jeho jediný místní kontakt, v Cuy také poznal dvě Francouzky, jednu světlou a druhou tmavší. Jsou to uprchlice z nedaleké vesnice, která se octla v území nikoho, a prvotní kontakt byl asi ulehčen skutečností, že Andresen je Dán, ne Němec. Jedna z těch žen má jedenáctiletou dceru.

Onehdy se mne obě ptaly, kdy už bude zase mír, a já toho nevím o nic víc než ony. Snažil jsem se je uklidnit, jak to jenom šlo, protože kvůli celé téhle mizérii plakaly, přitom jindy roní slzy jen zcela výjimečně, i když by měly velmi pádný důvod.

Andresen té tmavší z obou Francouzek alespoň pomohl napsat informačnímu úřadu Červeného kříže v Ženevě, zda by něco nevěděli o jejím ztraceném muži. Její dceři pak daroval panenku, která dostala jméno Lotte, a dívka ji vozí v prázdné krabici od doutníků, takže Andresen se rozhodl, že se pro ni pokusí vyrobit malinký kočárek.

38

Pátek 12. března 1915

Rafael de Nogales přijíždí k posádce v Erzurumu

Největším překvapením je pro něj během toho dlouhého a obtížného pochodu přes zasněžené hory skutečnost, že nikde nejsou žádné stromy ani ptáci. Myslel si, že tu budou alespoň havrani nebo supi, případně nějakí jiní požírači zdechlin, jelikož když už se blížil konec jeho cesty, viděl to, co zbylo z té velké katastrofy u Sarikamiše, totiž těla tisíců zmrzlých koní a velbloudů. „To ale musí být ubohá země, když se jí vyhýbají i dravci.“

Nijak toho však nelituje, tohle přece chtěl.

Když o rok dříve v srpnu vypukla válka, mnozí lidé podnikli dlouhou a strastiplnou cestu do Evropy, aby se jí mohli zúčastnit. Rafaelo de Nogales možná neputoval až tak dlouho, ale strastí nepochybně zažil hodně, pokud si ostatně někdo zaslouží být nazýván „mezinárodním dobrodruhem“, pak je to on. Narodil se do staré rodiny dobytčáků a pirátů ve Vene-

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.